

T.C

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANA BİLİM DALI

**REFAH DEVLETİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE SOSYAL
BÜTÇE UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Damla Işıtır

Çorum-2022

**REFAH DEVLETİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE SOSYAL BÜTÇE
UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Damla İŞİTİR

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Maliye Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Özgür Emre KOÇ

Çorum 2022

Damla Işıtır tarafından hazırlanan “Refah Devleti Perspektifinden Türkiye’de Sosyal Bütçe Uygulamalarının Değerlendirilmesi” adlı tez çalışması .....tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Özgür Emre Koç

Doç. Dr. Neslihan Koç

Doç. Dr. Alparslan Uğur

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve .....sayılı kararı ile Damla Işıtır’ın Maliye Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asif Yoldaş

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Damla İŞİTİR

REFAH DEVLETİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE SOSYAL BÜTÇE UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Damla İŞİTİR

0000-0001-6263-7726

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Haziran 2022

ÖZET

Devlet tarafından bazı uygulamalar ve sosyal hakların bireylere sunulmasıyla güvenli ve huzurlu bir ortamda minimum yaşam standardı sağlanmaktadır. Bireylerin sosyal ve ekonomik yönden ihtiyaçlarının karşılanmasının refah devleti anlayışı ile mümkün hale gelmesi bireylerin refah seviyelerinin artmasını sağlamaktadır. Refah devleti anlayışı ile toplumsal refahın maksimum noktaya çıkarılması hedeflenmektedir. Refah devleti ile refah düzeyinin artışının sağlanması için birtakım politikalar devlet müdahaleleri uygulanmaktadır. Sosyal bütçe kavramının çıkış noktası, toplumda var olan sorunlara kalıcı çözümler oluşturarak bireylerin yaşam standartlarını yükseltme amacı oluşturmaktadır. Toplumsal sorunların çözümüne odaklı olarak serbest piyasanın yetersiz kalması durumunda kamu hizmetlerinden yararlanılmaktadır. Sosyal bütçe yaklaşımları bireylerin yaşam standartlarını olumlu yönde arttırmaktadır. Her yaklaşım baz aldığı gruplara yönelik ihtiyaç analizleri yaparak temel ihtiyaçların karşılanmasında yardımcı olmaktadır. Bütçe yaklaşımları: cinsiyete duyarlı bütçeleme, katılımcı bütçeleme, çocuk dostu bütçeleme ve son olarak yeşil bütçeleme olarak incelenecektir.

Anahtar Kavramlar: Sosyal devlet, Sosyal bütçe, Refah Devleti

Bilim Kodu:112007

EVALUATION OF SOCIAL BUDGET PRACTICES IN TURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF THE WELFARE STATE

Damla İŞİTİR

0000-0001-6263-7726

HİTİT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science

June 2022

ABSTRACT

A minimum standard of living is ensured in a safe and peaceful environment by providing some practices and social rights to individuals by the state. The fact that it is possible to meet the social and economic needs of individuals with the understanding of the welfare state provides an increase in the welfare level of individuals. With the understanding of the welfare state, it is aimed to maximize social welfare. Several policies and state interventions are implemented to increase the welfare state and welfare level. The starting point of the concept of social budget is the aim of raising the living standards of individuals by creating permanent solutions to the problems existing in the society. In case the free market is insufficient by focusing on the solution of social problems, public services are utilized. Social budget approaches increase the living standards of individuals positively. Each approach helps to meet the basic needs by making needs analysis for the groups on which it is based. Budgeting approaches: gender-sensitive budgeting, participatory budgeting, child-friendly budgeting, and finally green budgeting will be examined.

Key Terms: Social State, Social budget, Welfare State

Science Code:112007

TEŞEKKÜR

Tez çalışma sürecimde ve üniversite yıllarımdan itibaren bilgi ve birikimlerini paylaşıp, emek vererek çeşitli yönlendirmelerde bulunan tez danışmanım, sayın hocam Doç. Dr. Özgür Emre Koç 'a teşekkürlerimi sunarım.

Tüm eğitim ve öğretim hayatımda emeklerini esirgemeyerek her adımında arkamda olan babam, Cemal Bülent Üzgün'e annem, Mücella Üzgün'e, tez çalışmam süresince beni stresli anlarımdan uzaklaştıran ailemin minik üyeleri kuzenlerime ve canım çekirdek aile üyelerime vermiş oldukları değer ve emekten ötürü teşekkür ederim.

Son olarak hayallerime yürüdüğüm yolda elimi bir an bile bırakmayan, hayattaki en büyük şansım ve desteğim olan canım eşim, Arif Işitir'a varlığından ve vermiş olduğu emek ve saygıdan ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Damla IŞITIR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLO DİZİNİ.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

DEVLET KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE SOSYAL DEVLET

1.1.Devlet Kavramı ve Tanımı.....	4
1.2. Devletin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişim ve Gelişimi.....	6
1.2.1.İlkçağda Devlet Anlayışı.....	7
1.2.2.Ortaçağda Devlet Anlayışı.....	8
1.2.3. Yeniçağda Devlet Anlayışı.....	10
1.3. Refah Devletleri Kavramı ve Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi.....	11
1.3.1. Refah Devleti Kavramı.....	11
1.3.2. Refah Devletinin Temel İlkeleri ve Özellikleri.....	14
1.3.3.Refah Devletinin Tarihsel Süreç İçerisinde Değişimi.....	15
1.4. Refah Devletinin Sınıflandırmaları.....	20
1.4.1. Gosta Esping-Andersen Üçlü Refah Devlet Sınıflandırması.....	21
1.5. Geleneksel refah Devleti Sınıflandırmaları.....	24
1.5.1. Bismarck Model.....	24
1.5.2. Beveridge Modeli.....	25
1.5.3.Karma Model.....	25

	Sayfa
1.6. Sosyal Refah Yaklaşımları ve Kriterleri.....	26
1.6.1. Faydacı Yaklaşım	26
1.6.2.Rawls Yaklaşımı	27
1.7. Sosyal Refah Kriterleri	27
1.7.1. Pigou Optimumu	27
1.7.2. Pareto Optimumu	28
1.7.3. Kaldor- Hicks'in Telafi Kriteri	28
1.7.4. Scitovsky İkili Kriteri.....	29
1.8.Refah Devletinin Amaçları.....	29
1.8.1.Yoksullukla Mücadele	30
1.8.2. Bireyler Arası Eşitsizliklerin Giderilmesi	30
1.8.3. Adaletli Gelir Dağılımının Sağlanması.....	31
1.8.4. Sosyal Anlamda Dayanışmanın Sağlanması	32
1.8.5. Tam İstihdamın Sağlanması ve İşsizlik Sorunu ile Mücadele.....	32
1.8.6. Barış Ortamının Sağlanması ve Sosyal Denge.....	33
1.8.7. Kalkınmanın Sağlanması ve Ekonomik Büyüme	34
1.9. Refah Devletinin Araçları.....	35

2.BÖLÜM

REFAH DEVLETİNİN BÜTÇESEL YANSIMASI: SOSYAL BÜTÇE

2.1.Refah Devletinden Sosyal Bütçe Anlayışına	36
2.2.Sosyal Bütçe Kavramı	37
2.3. Sosyal Bütçe Harcamaları	40
2.3.1 Sosyal Bütçe Harcamalarının Unsurları	40
2.4. Sosyal Bütçe Gelirleri.....	41
2.5. Sosyal Bütçenin Amaçları.....	42
2.5.1.Gelir Dağılımında Adaleti Sağlamak.....	43

	Sayfa
2.5.2. Dezavantajlı Kesimleri Koruma Amaçlı Politikalar Üretilmesi.....	44
2.5.3. Yoksulluğun En Aza İndirilmesi	45
2.5.4. İşsizliğin Sorununun Önlenmesi.....	46
2.6. Sosyal Bütçe Yaklaşımları.....	46
2.6.1. Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme.....	47
2.6.2. Katılımcı Bütçeleme.....	52
2.6.3. Çocuk Dostu Bütçeleme	59
2.6.4. Yeşil Bütçeleme Sistemi	62
3.BÖLÜM	
TÜRKİYE’DE SOSYAL BÜTÇE YAKLAŞIMLARININ UYGULANMASI	
3.1. Türkiye’de Sosyal Devletin Hukuki Yapısı	66
3.2. Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Türkiye Uygulamaları.....	67
3.2.1. AB Ülkelerinde Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme.....	73
3.2.2. Afrika Ülkelerinde Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme	76
3.3.Katılımcı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye Uygulamaları	77
3.3.1.Dünyada Katılımcı Bütçeleme Yaklaşımı	81
3.4. Çocuk Dostu Bütçeleme Sistemi ve Türkiye Uygulamaları	82
3.4.1. Dünya’da Çocuk Dostu Bütçeleme	91
3.5. Yeşil Bütçeleme Sistemi ve Türkiye Uygulamaları	92
3.5.1.Dünya’da Yeşil Bütçeleme	97
3.5.2.Türkiye’nin Tarafı Olduğu Çevre Anlaşmaları, protokolleri ve Sözleşmeleri.....	102
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA.....	108

TABLULAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 2. 1. Katılımcı Bütçeleme Sürecine Birey Katılımının Sınıflandırılması.....	54
Tablo 3. 1. Türkiye’de 15-24 Yaş Arası Bireylerin İşgücü İstatistikleri	70
Tablo 3. 2. Ülkeler Bazında 24-64 Yaş Arasında İş Gücüne Katılım Oranı (2010-2021).....	75
Tablo 3. 3. Çocuk Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı (2010-2020).....	84
Tablo 3. 4. Çocuk Bakımına İlişkin Sağlanan Hizmetler (2017-2020)	86
Tablo 3. 5. 2021 Yılı Program Sınıflandırmasında Çocuklara Yönelik Yapılan Harcamaları	89
Tablo 3. 6. Türkiye’de Çevresel Vergiler (2010-2020).....	94
Tablo 3. 7. Çevre Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri ve GSMH İçindeki Payı (2015-2020).....	95
Tablo 3. 8. Türkiye’de Çevre Koruma Harcamaları (2020).....	96
Tablo 3. 9. Merkezi Yönetim Bütçesi İçerisinde MTV Gelirleri.....	97
Tablo 3. 10. Vergi Matrahlarına Göre Toplam Çevre Vergilerinin GSMH İçindeki Payları.....	98
Tablo 3. 11. Bazı Ülkelerde Çevre Vergileri GSMH Oranı (2010-2020).....	99
Tablo 3. 12. .Vergi Matrahına Göre Toplam Çevre Vergilerinin GSYİH İçindeki Payı.....	101

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 3.1. Yıllık Katılımcı Bütçeleme Döngüsü.....	79
--	----

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMİHK	Birleşmiş Milletler İnsan hakları Komisyonu
CEDAW	Türkiye Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi
CHS	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
EITC	Gelir Vergisi İndirimi
İKAM	İstanbul Kadın Araştırmaları Merkezi
KAGİDER	Kadın Girişimcileri Derneği
MÖ	Milattan Önce
MTV	Motorlu Taşıtlar Vergisi
OECD	Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Teşkilatı
SRAP	Sosyal Riski Azaltma Projesi
SSI	Ek Güvenlik Geliri
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
SYDTF	Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu
TANF	Muhtaç Ailelere Yapılan Geçici Yardımlar
TC	Türkiye Cumhuriyeti
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDF	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu
WEF	Dünya Ekonomi Forumu
WIC	Kadın Bebek Ve Çocuklar İçin Ek Beslenme Programı
YY	Yüzyıl

GİRİŞ

Refah devleti, bireylere tanınan iktisadi ve sosyal hakların her bireye eşit şekilde devlet tarafından sunulması ve devletin bireylere minimum düzeyde huzur ve güvenli bir ortamda yaşamaları için etkin rol oynamaktadır. Orta çağda refah devletine ilişkin ilk örnekler görülmektedir. Refah devleti kavramını ilk olarak 1940 yılında İngiltere’de kullanılmaya başlamıştır. Sanayileşme ile gün yüzüne çıkan eşitsizliklerin yaşanması ve güvensiz bir ortamın oluşmasıyla devlet müdahalesinin gerekli olduğu görülmüştür. Sanayileşme ile yaşanan krizler refah devletinin doğuşuna katkı sağlamıştır. 1789 yılında yaşanan Fransız Devrimi sonrasında hukuk kuralları geçerli olmuştur. Sanayi Devrimi öncesi olarak nitelendirilen bu dönemde gönüllü kuruluşlar, dini kurumlar ve aile önemli bir yere sahiptir. Devlet tarafından bireylere sosyal ve siyasal alanlarda sunulan eşitliği ve huzur ortamını sağlayan birtakım haklar tanınmıştır. Literatürde “Sosyal Devlet” ve “Refah Devleti” ve Sosyal Refah Devleti farklı anlamlar içerdiğini savunanlar ve aynı anlama geldiğini savunan düşünürler vardır. Sosyal devlet ile refah devletinin aynı anlama geldiğinin ileri süren düşünülere göre bu kavram çağdaş gelişmişlik düzeyi yüksek gelişmiş ülkeleri kapsamakta ve her refah devletinin bir sosyal devlet olduğunu savunmaktadırlar. Fakat her sosyal devlet, refah devleti değildir.

Sanayi devrimi ile refah devleti anlayışının doğuşuna katkı sağlayan birtakım değişiklikler söz konusu olmuştur. Bu değişiklikler arasında; kapitalist üretim şeklinin uygulanmasıyla ekonomide yaşanan değişimler, çalışanların siyasi bilinçlenmeleri neticesinde düşünce olarak yaşanan farklılıklar, kentleşme ile yaşanan kültürel değişiklikler yer almaktadır. Refah devletinin gelişim dönemi olarak nitelendirilen bu dönemde yeni buluşlar üretim hareketlerini hızlandırmıştır. Teknolojide yaşanan olumlu gelişmeler sosyal ve ekonomik alanlarda kalıcı etkiler yaratması tüm zamanlar en çok değişim ve gelişim gösterdiği yıllar olarak kabul edilmiştir. Geleneksel bağların bu dönemde devam etmemesinden kaynaklı birtakım problemler gün yüzüne çıkmıştır. Özgürlüklerinin ve güvenliklerin sağlanamadığını düşünen bireyler birtakım eylemler gerçekleştirmiştir. Sorunların geneli sınıfsal farklılıkların oluşmasıyla eşit ve adil bir dağılımın gerçekleşmemesi, maddi problemlerin yaşanmaya başlaması, sosyal haklardan mahrum bırakılma söz konusu olmuştur. Toplumun tümünü kapsayan bir refah anlayışı yerine bazı kesimleri kapsayan sosyal rahatlamamanın olması sosyal adaletsizlikleri de beraberinde getirmiştir. Sanayileşme, bireylerin düşük ücretle emek arzına ve yaşam kalitelerinin düşmesine sebebiyet vermektedir. 1945-1975 yılları arasında refah devletinde yaşanan olumlu gelişmelerden dolayı bu dönem ‘altın çağ’ olarak nitelendirilmektedir. Bu dönem birçok olumsuz durumlardan sonra oluşmaya başlamıştır. Yaşanan krizler ve savaşlardan sonra yaşanabilir bir dünya düzeni kurmak hedefiyle gelişme göstermiştir. 1970 yılının ortalarına gelindiğinde yaşanan krizlerden olumsuz etkilerin oluşması sistem üzerinde bozulmalar meydana getirmiştir. İlk olarak ABD’de başlayan krizin

etkileri kısa sürede tüm ülkeleri etkisi altına almasıyla büyüme oranları düşmüş işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalınmış ve enflasyon oranlarının hızlı şekilde yükselmesi cari açıkların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Krizin diğer olumsuz etkisi ise kamu borçlarının artışı üzerinde görülmüştür.

Devlet tarafından bazı uygulamalar ve sosyal hakların bireylere sunulmasıyla güvenli ve huzurlu bir ortamda minimum yaşam standardı sağlanmaktadır. Bireylerin sosyal ve ekonomik yönden ihtiyaçlarının karşılanmasının refah devleti anlayışı ile mümkün hale gelmesi bireylerin refah seviyelerinin artmasını sağlamaktadır. Devlet tarafından bu sosyal hizmetler ve sosyal hakların sunulması sağlanırken birtakım maddi ve manevi alınması gereken tedbirler bulunmaktadır. Gelir adaletsizliğinin önüne geçilmek için devlet tarafından müdahaleler yapılarak her bireyin eşit haklara sahip olması amaçlanmıştır. Refah devleti anlayışı ile toplumsal refahın maksimum noktaya çıkarılması hedeflenmektedir. Refah devleti ile refah düzeyinin artışının sağlanması için birtakım politikalar devlet müdahaleleri uygulanmaktadır. Bu müdahale ve destekler gerçekleştirilirken hem iktisadi alanda hem de siyasi alanda çalışmalar gerçekleştirilerek toplumsal refahın sağlanması amaçlanmaktadır. Refah devleti müdahaleci bir devlet yapısının yanı sıra, düzenleyici, denetleyici, yeniden dağıtıcı bir yapıya sahiptir.

Sosyal bütçe kavramının çıkış noktası, toplumda var olan sorunlara kalıcı çözümler oluşturarak bireylerin yaşam standartlarını yükseltme amacı oluşturmaktadır. Toplumsal sorunların çözümüne odaklı olarak serbest piyasanın yetersiz kalması durumunda kamu hizmetlerinden yararlanılmaktadır. Sosyal bütçe harcamaları genellikle dezavantajlı grup olarak nitelendirilen bireye öncelikli olarak yapılmaktadır. Bu durumun yanı sıra gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırmak maksadıyla gelirin yeniden dağıtımı söz konusu olmaktadır. Yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılması ve işsizlik sorunu ile mücadele ederek tam istihdamın sağlanması sosyal bütçenin gerçekleştirmeyi hedeflediği hizmetlerdir. Sosyal bütçe genel bütçeden ayrı değildir ve genel bütçeye bağımlı olarak oluşturulmaktadır. Sosyal bütçe, sosyal refahın sağlanmasına ilişkin bütçedeki sağlık, eğitim sosyal güvenlik ve sosyal yardım gibi harcamaların; gelir dağılımı ve eşitlik sınırlamaları göz önüne alınarak toplumda sosyal yardıma daha çok ihtiyaç duyan, yaşlılar ve çocukların bu düzenlemelerden yararlanmasını amaçlayan bütçe sistemidir. Sosyal yardımların gerçekleştirilebilmesi için devlet tarafından finansmanın karşılanması için vergiler ve sosyal harcamalar kullanılmaktadır. Sosyal yardımlardan hiçbir birey mahrum bırakılamaz ve dışlanamaz. Sosyal bütçe kavramı kamu maliyesi ve politikası açısından oldukça önemlidir. Çünkü gelir düzeyi düşük olan bireyler açısından sosyal eşitliğin sağlanabilmesi için sosyal bütçe ile bireylerin eksikleri ve ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Gelir dağılımında adaletin sağlanması noktasında hem refah devletinin asıl amacı hem de sosyal bütçede bu amaca yönelik çalışmalar mevcuttur. Bütçe, hukuki anlamda hazırlanmış bir kanun olarak nitelendirilirken sosyal bütçede hazırlanmış bakımından bütçenin eki olarak kabul edilen bir yasadır.

Sosyal bütçe yaklaşımları bireylerin yaşam standartlarını olumlu yönde arttırmaktadır. Her yaklaşım baz aldığı gruplara yönelik ihtiyaç analizleri yaparak temel ihtiyaçların karşılanmasında yardımcı olmaktadır. Bütçe yaklaşımları: cinsiyete duyarlı bütçeleme, katılımcı bütçeleme, çocuk dostu bütçeleme ve son olarak yeşil bütçeleme olarak incelenecektir.

1.BÖLÜM

DEVLET KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE SOSYAL DEVLET

1.1.Devlet Kavramı ve Tanımı

Devlet kavramı, felsefi açıdan birden farklı şekilde tasarlanmıştır. Felsefi düşünceler esas alınarak devlet kavramı incelendiğinde temelde dört biçimde tanımlandığı görülmektedir. Bu görüşlerden ilki Platon'a ait olan devletin kendiliğinden geliştiği düşüncesidir (Durdu, 2009, s.38).

Platon'un devlet anlayışında, bireyler doğal bir zamanlama içerisinde oluşur, bu bireyler geçen süreç içerisinde devlet kavramını ortaya çıkarır ve canlı birer organizma olarak görülür. Platon, devlet ile toplum arasındaki ilişkiyi ikisinin de canlı bir yapıya sahip olması ile nitelendirmektedir. Platon'un ideal devlet anlayışında kadınlara ve çocuklara yer verilmediği gibi aile yapısından da söz etmek mümkün değildir (Platon, 2001, s.145-150). İdeal devlet anlayışında, devleti filozof krallar yönetir. Platon'a göre filozofların değişmeyen ideaların bütününe sahip bir bilgi birikimi vardır ve diğer bireylerden bu özellik bakımından farklıdır bu nedenle de devleti yönetme yetkisi onlara aittir. Filozoflar birtakım özelliklere sahiptirler. Bunlar; Öğrenme algılarının açık olması, yalan söylememeleri, korkak ve açgözlü olmamaları, hafıza güçleri yüksek olmaları ve inceliğe sahip kimseler olarak tanımlanmıştır (Bayoğlu, 2012, s.28-35).

Aristoteles 'e göre toplum içerisinde organize olabilen en küçük birim ailedir. Köyler ise ailelerin birleşerek oluşturdukları topluluklardır. Sonrasında ise bu oluşan köylerden şehir ya da devlet oluşmaktadır. Aristoteles, insanların mutluluğunun sağlanması ancak devlet ile mümkün olur görüşünü savunur (Fendoğlu, 1993, s.134). Devletin görevi, bireye maksimum yaşama hakkının verilmesi, haklarının korunması ve bireylerin yaşam boyu güvenliklerinin sağlanması, bireylere ihtiyaçları doğrultusunda eğitim hizmetleri vermektir. Devlet bireyleri kapsar ve bireyler kendilerine değil de devlete aittirler. Devlet bu kapsamda adaletli olmalıdır ve bireylerin mutluluklarını göz ardı etmemelidir. Aristoteles'e göre Devlet tüm bu görevlerini yerine getirirken bir anayasaya tabii olmalıdır (Fendoğlu, 1993, s.133-135). İnsan varoluşundan itibaren toplum içerisinde yaşamak ister ve bu nedenle de devlete ihtiyaç duyar. Aristoteles, hocası Platon gibi doğal bir süreçte yöneten ve yönetilen ilişkisinin olduğunu savunur (Senemoğlu, 2016, s.60).

Toplumsal sözleşmecî devlet anlayışını temsil eden Hobbes, Locke ve Rousseau'nun görüşüdür. Hobbes'e göre, devlet varlığının olmaması durumunda iyi ve kötü durumlar bireyden bireye değişiklik gösterecektir ve genel bir kural olmayacaktır. Devletin varlığının olması halinde ise iyi ve kötü olarak nitelendirilen durumlarda karar veren güce sahip olan devlettir ve bu durumlar kişiden kişiye değişiklik göstermez, temel olan kuralların ve egemen gücün kararıdır. Hobbes, bir devletin kurulması için bireyler arasında toplumsal sözleşme yapmalarının gerekliliğine değinmiştir. Bu sözleşmede, bireyin kendini yönetme yetkilerini

bir başkasına ya da bir kurula atfetmesi, farklı bireyin de aynı veya benzer bir durum ile karşı karşıya gelmesi halinde yine aynı kurula ya da kişiye atfetmesi gerekliliğini savunur (Oğuzhan-Duyar, 2021, s.458).

Her bireyin yapmış olduğu sözleşme neticesinde, “canavar devlet” olarak adlandırılan “Leviathan” görüşü ortaya çıkmıştır. Leviathan ile birlikte bireyler hak ve özgürlükleri bakımından daha güvenli bir yaşam sürdürecektir ve olası tehlike ve olumsuzluklardan korunacaktır. Sözleşme ile bireyler edinmiş oldukları hak ve özgürlükler ile egemenlik haklarına sahip bireyler olup, siyasi haklarını üstün güç ilan ettikleri otoriteye bırakmışlardır (Zabunoğlu, 2016, s.438). Devlet, en üstün güçtür, tüm bireyleri hükmü altına alır ve egemendir (Oğuzhan-Duyar, 2021, s.459-460). Devletin, sınırlandırılmaz bir güce sahip olduğu düşüncesi söz konusu olsa dahi Hobbes bu gücün sınırlandırılabilirliğini ifade etmektedir. Hobbes’e göre, sözleşmenin ortaya çıkmasından sonra edinilen tek hakkın lidere karşı ayakta kalabilmektir (Zabunoğlu, 2016, s.439).

Doğa durumundaki bireylerin tek endişesi, zorunlu ihtiyaçların giderilmesidir. Bu ihtiyaçlarını da oldukça kolay bir şekilde gerçekleştirdikleri için endişe duymalarına gerek kalmadan, mutlu bireyler olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Aynı zamanda bireyler arasında görev bağı ya da manevi bir ilişki doğa durumunda olmadığı için bireyler üzerlerinde bir baskı ve zorunluluk hissetmeden yaşamlarını rahatlıkla sürdürürler (Göze, 2007, s.194). Mülkiyet kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte doğa durumundaki bu rahatlık ve düzen bozulmaya başlamıştır. Artık çalışmanın, emek gücünün gereklilik haline gelmesiyle birlikte kölelikle karşı karşıya kalınmıştır. Gelişmiş toplumlardaki aşırı mülkiyetleşme sonucunda doğa durumundaki bireylerdeki şefkat ve iyi niyet yerini kıskançlık, cimrilik, ben merkezli düşünme ve çıkar ilişkisi kurma gibi davranışlara bırakmıştır. İnsanlar arasında hırs ile hep daha fazlasını yapma gayreti ortamda bir savaş havası hissettirdiği gibi güven kavramını da yerle bir etmiştir. Bu durum karşısında Rousseau, eşitlik ve özgürlük kavramlarının yok olduğu bu savaş ortamından kurtulmak için toplum sözleşmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu sözleşmede “Genel bir iradeye tüm bireylerin haklarını ve varlıklarını vererek her bir bireyi bütünün bir parçası olarak kabul etmeliyiz” ifadesine yer vermiştir. Bu sözleşmenin sonucunda bireyin hak ve özgürlüklerini koruyup, her bir bireyin eşit hak ve özgürlüklere sahip olarak bir yaşam sürmeleri devletin varlığı ile mümkün olacaktır (Oğuzhan, Duyar, 2020, s.461-462). Böylelikle, rasyonel temellere dayandırılarak devlet otoritesi kabul edilmiştir. Halk egemenliği teorisinin kurucusu Rousseau’dur (Arslanel, Eryücel, 2011, s.14).

Bireyler, doğa durumunda birbirlerinin hak ve özgürlüklerine saygı duyarak bir yaşam sürerler. Bir bireyin özgürlüğü ancak farklı bir bireyin özgürlüklerini kısıtlamadığı sürece mümkündür. Bireyler toplulukları oluşturarak yaşamlarına devam ederler ve her bir birey kendi kuralları ve yasaları çerçevesinde hareket eder. Fakat bireyler kendi yasalarını oluşturup, belirleyici güç olurken bazı haksızlıklar ve adaletsizlikler (tanıdık kayırma,

ayrıcalık sağlama) yaşandığında bir ortak yasa belirleyicisi veya ortak bir irade olması gerekliliği ile karşı karşıya kalırlar. Bu durumda, sosyal hakların sunulduğu, güvenli ve adaletli bir yaşamın sağlandığı liyakatin olmadığı bir düzene kavuşmak için siyasal bir sözleşme yapılarak devlet bütünlüğü sağlanır ve kabul edilir (Oğuzhan, Duyar, 2020, s.460).

Rousseau'nun Görüşüne göre yasa yapma yetkisine sahip olan kurum sadece yasaları yapar ve yasa yapma yetkisini kendisinden başkasına devredemez. Fakat Rousseau'dan farklı olarak Lucke, Temsili demokrasinin varlığından yanadır. Eğer Toplumdaki bireyler özgürlüklerine veya can ve mallarına karşı oluşabilecek en ufak bir tehlikeyle karşı karşıya kalmaları durumunda karşı çıkma haklarını kullanabilirler (Konuk, 2020, s.26-27).

Devletin oluşumuna ilişkin bir diğer yaklaşım ise Hegel tarafından geliştirilen modern devlet anlayışıdır. Devletin görevi sadece bireylerin özgürlüklerini ve bireysel haklarını korumak değildir. Hegel'in düşüncesine göre özgürlük kavramı soyut ifadelerle değil daha nesnel şekilde ortaya konmalıdır. Bireyin özgürlükleri toplumsal düzende de ortaya konmalı ve işleyişte de bu hak ve özgürlükler yaşatılarak somut birer değer olmalıdır (Cankoloğlu, 2019, s.84-85). Hegel tüm durumları bilimsel bir sistemin süzgecinden geçirerek hareket eder. Hegel'e göre, insan var olduğu sürece devletin de varlığına ihtiyaç duyulur. Her bir bireyin bilincinde, bilgisinde ve yaşamındaki tüm olaylarda örf ve adetlerini yerine getirirken bile devlet vardır. Hegel'e göre bütünü kapsayan bir özgürlükten bahsetmek bireyden ziyade devletin gerçekleştireceği bir olgu olarak kabul edilir. Devlet, insan, toplum ve devlet bütünlüğüne ve beraberliğine vurgu yapan aracı olma konumunda olmamalıdır (Uyanık, 2020, s.8-9). Platon ve Aristoteles gibi Hegel de ideal bir devletin var olabileceği görüşünü savunmuş ve ideal devlete ilişkin birtakım teorilerde bulunmuştur (Uyanık, 2020, s.12).

1.2. Devletin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişim ve Gelişimi

Devletin tarihsel gelişiminin başlangıcı on binlerce yıl önceye denk gelmektedir. İlkçağ uygarlıkları olan, Sümerler, Mezopotamya ve İngiliz uygarlıkları devletin doğuşuna şahitlik etmiştir (Eroğlu, 2016, s.13).

Devletin oluşumunda 2 farklı tipten bahseden Henry J. M. Claessen ve Peter Skalnik ilk aşamanın emekleme evresinde olan erken devlet, ikinci olarak tipik erken devlet ve son olarak geçiş evresindeki erken devlet olarak nitelendirmiştir (Anatoli, 1993, s. 114)

Devletin yıllar içerisinde süregelen değişimleri mevcuttur. İlk çağ, orta çağ, yeni çağ ve yakın çağ da devlet tanımı ve tarihsel değişimleri konu alacağız.

1.2.1.İlkçağda Devlet Anlayışı

İlkel toplumun çökmesi ile uygarlıklar ortaya çıkmıştır. İlkel yaşamdan çağdaş yaşam standartlarına geçiş, uygarlığın gelişmesiyle mümkündür.

Tarihsel süreç içerisinde çevresel etkenlerinde neden olduğu bazı değişiklikler olmuştur. Devletin tarihsel gelişmelerine iklim değişiklikleri, coğrafi konumu, yaşanan fetihler bazı durumlarda olumlu, bazı durumlarda olumsuz etkileri olmuştur.

İlk çağda, toplumsal olaylarda ve devlet kavramının oluşumunda din kavramı oldukça önemli bir yere sahiptir. Tanrının yeryüzündeki temsilcisi hükümdarlardır. Coğrafi konumu gereği tarıma oldukça elverişlidir. Tarımın varlığı ile birlikte birtakım sınıflar ortaya çıkmıştır. Sınıf farkları arasında uyum ve düzenin sağlanması içinde otoritenin sağlanması için merkezi krallık sistemi kurulmuştur. İlk çağda krallar kanunlardan üstündür. Kralın istedikleri, yaptıkları kanun niteliğindedir. (Eroğlu, 2016, s. 13).

1.2.1.1.Polis Devleti

M.Ö. 6 ve 4. yy. eski Yunan devletinin en parlak dönemi sayılmaktadır. İlkel toplulukların 7. Yüzyılın ilk başlarında dağılmasıyla, siyasal düşünceler ortaya çıkmıştır.

Polis devlet, köylerin giderek çoğalması ve büyümesi şehirleri oluşturmasıyla meydana gelmiştir. Şehir devleti olarak adlandırılmaktadır. Polis devletinin kendine ait tapınakları, devlet kuruluşları, spor alanları ve tiyatrolar mevcuttur.

Polis devletinin varlığı, nüfusun yoğunluğu, coğrafi konum ve kuruluş amaçlarına göre farklılık gösterse de asıl hedef ve amaçları aynıdır. Polis devlet, toplumsal ve siyasi örgütlenmenin yanı sıra dinsel, askeri ve ekonomik örgütlenmeyi kapsayan bir bütündür (İkizler, 1998, s.28).

Zaman içerisinde tarımdan elde edilen gelirle zengin konumunda olanlara karşın ekonomik etkenleri güçlü ticaretle uğraşan kesim ortaya çıkmıştır. Yeni oluşan bu kesim, iktidarda olmak ve söz sahibi olmak istemesiyle tartışma ve kargaşa ortamı oluşmuştur.

Bu kargaşa ortamından kurtulmak için geleneksel yazılı hukuk kurallarına başvurulmuştur. Yaşanan olumsuz durumlardan yararlanılarak birtakım gruplar tarafından iktidar ele geçirilmiştir. Ele geçiren bu kişilere Tiran adı verilmiştir. Tiranların oluşturduğu bu yönetim şekline "Tirani" adı verilmiştir.

Hukuksal çerçeveden polis devleti üç kesimden meydana gelmektedir. İlki Yurttaşlar, polis devletinin yerli halkını oluşturur. Belli hak ve özgürlüklere sahiplerdir. Yurttaşlık kavramı içerisinde kadınlara yer verilmemiştir. İkinci kesim olarak nitelendirilen "yabancılar"dır. Ekonomik olarak güçlü kimselerdir ve siyasal boyut ile uzaktan yakından ilgileri yoktur. Yabancılar yurttaş olma hakkı tanınmamıştır. Üçüncü kesimi ise köleler oluşturmaktadır.

Sayıları oldukça çok olmasına rağmen siyasal ve sosyal açıdan hiçbir hakları yoktur. Toplumda yok sayılan sadece üretimde iş gücü olarak kullanılan kimselerdir.

Eşitlik kavramından söz etmek mümkün değildir. Bu ortamda sürekli bir kaos yaşanmaktadır (İkizler, 1998, s.30).

1.2.1.2. Siyasi Düşünürlerin İlkçağda Devlet Anlayışına Yaklaşımları

Platon'a göre devlet, insanların ihtiyaçları neticesinde meydana gelmiştir. İnsanın temel ve genel ihtiyaçları devletin kaynağının oluşturmaktadır. Platon devleti insana benzetmektedir. İnsanda olması gereken özellikler devlette de mevcut olmalıdır. İnsanların bir arada huzur ve barış ortamında yaşamlarını sürdürebilmeleri için otoriter bir güze yani devlete ihtiyaç duymaktadır (Tekcan, 2020, s.13-16).

İnsan topluluklarının artması, beraberinde yaşanacak birtakım olumsuzlukları meydana getirmektedir. Platon'a göre insanlar belli kurallar ve düzene göre bir arada huzurla yaşamalıdır. Bu düzen içinde, insanlar arasında kurulacak bir iş bölümüne ihtiyaç duyulacaktır. İş bölümü kendiliğinden oluşacak sınıfları belirlemektedir. Bu sınıflar üreticiler, savaşçılar, korucular, bekçiler ve yöneticilerdir (İkizler, 1998, s. 32).

Platon'a göre siyaset yasalardan daha üstün bir güce sahiptir. Toplumsal adaletin sağlanması için her bireyin üzerine düşen görevleri yerine getirmesi gereklidir.

Aristoteles'e Göre Devlet, bireylerin bir araya gelmesiyle oluşur. Aristoteles'e göre, 'insan toplumsal ve siyasal bir havandır.' Devletin varlığına sadece insan topluluklarının huzur ve barış içinde yaşaması için ihtiyaç duyulmamalıdır. Bunun yanı sıra birtakım eylemlerin gerçekleşmesi için devlete ihtiyaç vardır. Platon'un devlet anlayışında olduğu gibi Aristoteles de bireylerin yaşamlarını en iyi şekilde sürdürebilmeleri için otoriter güç olan devlete ihtiyaç duymaktadır. Tek kişinin egemen olması değil, hukuk devleti kapsamında yasaların geçerli olması gerektiğini savunur (Bayoğlu, 2012, s.122-126).

1.2.2.Orta çağda Devlet Anlayışı

Roma imparatorluğunun gücünü kaybetmesiyle feodal düzen son bulmuştur. Feodalitenin çöküşü beraberinde kaos ortamını getirmiştir. Ticaret tam anlamıyla durma noktasına gelmiş ve karışıklıkların yarattığı güvensiz bir ortam oluşmuştur. Dolayısıyla orta çağ hukuki ve siyasi düzeni ortaya çıkmıştır.

1.2.2.1. Feodal Sistemde Devlet

Feodal devlet düzeni, tarıma bağlı üretimin artmasıyla ve kişilere ait mülkiyet haklarının ortaya çıkmasıyla doğmuştur. Toplumsal sınıflandırma hiyerarşik düzene göre yapılmaktadır. Toprak en belirgin üretim şekli olarak kabul edilmiş ve toprağı işleyen kişilere “serf” adı verilmektedir. Serfler işledikleri torağın sahibi değil, işlediğı toprağın sahibi olarak adlandırılan senyörlerin kölesi konumundadır. Senyörler, toprak mülkiyetlerine sahiptir ayrıca adli, mali, idari yetkileri vardır. Devletin yetki alanları senyörlere de tanınmıştır ve ekonomideki en güçlü kişiler senyörlerdir. Toprak sahiplerinin kişilere yardımları sonucunda senyörlerden sonra en zenginler arasında din adamları yer almaktadır. Feodal düzen ile devlet otoritesi ve varlığından söz etmek pek mümkün değildir (Ezer, 2017, s. 103)

Orta çağ’dan yargılama hakkı devlete değil, senyörlere aittir. Devlet tarafında herkese eşit tanınan hak ve özgürlüklerde yine klişe ve senyörler tarafından adaletsizce yapılmaktadır. 11. Yüzyıldan itibaren ekonomik siyasal ve sosyal gelişmelerin yaşanmaya başlamasıyla feodal düzene son verilmiştir. İngiltere’de yayınlanan sözleşme “Magna Carta Libertatum “ile özgürlüklerin bireylere tanınmasıyla feodal düzen son bulmuştur (İkizler , 1998, s. 40)

1.2.2.2. Orta çağ siyasi Düşünürlerinin Devlet Görüşü

Orta çağ’da siyasal düşünürlerin başında Aquinumlu Thomas gelmektedir. Thomas’a göre, insanların toplulukları oluşturarak bir arada yaşamaları zorunluluk kaynaklıdır. İnsanların bir arada huzurla yaşayabilmeleri için toplumsal kurallar ve yol gösterici olmalıdır. Yol Gösterici olarak nitelendirilen kişi, herkese eşit davranacak bir yöneticidir. Kiliseye duyulan inancın en üstün güç olduğu görülmektedir. Bunun açıklaması olaraksa insanların tanrı ile arasındaki iletişimin klişe aracılığı ile sağlandığına inanmasıdır (www.acikders.org.tr, 2021).

Thomas, yasaların doğal yolla oluştuğunu ve doğal yasaların eşit haklar tanıdığını savunmaktadır. Devletin tüm bireylerin haklarını ve güvenliklerini sağlamakla yükümlüdür. Sunulan hizmetlerde kişi ayrımcılığı yapılmadan her bireye eşit hizmetler sunulmalıdır

Orta çağ siyasi düşünürlerinden olan diğer isim ise sosyoloji ve felsefenin kurucusu İbn-i Haldun’dur.

İbn-i Haldun’un devlet felsefesinde “asabiye” kavramına rastlanmaktadır. Bu kavram, kalabalık bir grupta bireylerin birbirlerine yardımda bulunmaları ve olumsuzluklara ve düşmanlara karşı birlikte savaşma gücünü olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle sabiye kavramına ilişkin grup dayanışması örneğidir de denilebilir. İbn-i Haldun devleti tanımlarken ‘güç devleti’ ifadesini kullanmıştır. Devlet, iktidarını sürdürebilmesi için dayanışmanın sonucunda oluşan kuvvete ihtiyaç duymaktadır. Din işlerinin devlet işlerinden ayrılması gerektiğini laik bir devlet yönetimi sağlanması gerektiğini savunmuştur (İkizler , 1998, s. 48-49).

1.2.3. Yeniçağda Devlet Anlayışı

Orta çağ'da yaşanan yönetsel ve dini kültürel baskılar sonucunda anlaşmazlıklar batı Avrupa'da gelişen yeni siyasi ve yönetsel fikirlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Papaya tanınan üstün sorumluluklar ve dokunulmaz güç tartışmalara yol açmıştır. Dolayısıyla din ve devlet işlerinin birbirinde bağımsız hareket etmesi gerektiği savunulmuştur. Kiliseye tanınan yasama hakkına sınırlandırmalar getirilmiş. Kral otoritesi hem kilise hem de devlet otoritesinden üstün güç konumundadır. 17. Ve 18.yüzyıllara gelindiğinde mutlak hükümdarlık sisteminden söz edilmesi mümkün hale gelmiştir (Daver, 1972, s. 150).

Yeniçağ 'da sözleşme ve doğal hukuk kavramları yerini almış ve iktidarın temel kaynağı olarak toplum kabul edilmiştir. İktidarın varlığını oluşturan tek unsur bireylerdir. Parlatonun kraldan daha üstün güce sahip olması ve ayrıcalıkların parlatona sağlanması etkinlik artırıcı yasaların oluşmasına olanak sağlamıştır (İkizler , 1998, s. 50-52).

1.2.3.1. Rönesans Dönemi ve Ulusal Devletin Ortaya Çıkışı

Rönesans hareketlerinin 15. Ve 16. Yüzyıllar arasında gelişme göstermesi Yunan ve roma düşüncelerine göre şekillendirilerek doğrudan bir değerlendirme yoluna gidilmiştir. Rönesans döneminde şehirlerde nüfus artışları yaşanmaktadır. Sanat, ekonomi, bilim bu dönemde değer kazanmıştır. Düşünce ve yaşam özgürlükleri bu dönemde önem kazanarak eşit haklar ve bağımsızlık mücadelelerine bu dönemde girilmiştir. Bu dönemde ticaret yaygınlaşarak pazar payının genişlemesine ve gelişmesine katkı sağlamıştır. Ulusal birliğin sağlanması için her birey özverili davranışlar gerçekleştirmiş ve başarılı olunmuştur.

1.2.3.2.Yeniçağ Siyasal Düşünürlerinin Devlete Bakışı

Modern siyasi düşünceyi kurucusu olarak bilinen Machiavelli'dir. Ulusal birliğin savunucularından olan Machiavelli, merkezi güçlü bir devlet anlayışının varlığını savunmuştur. Machiavelli'ye göre siyasetin kendine özgü yasaları vardır (Berlin, 2016, s. 129). Uygulanacak yöntemler bireylerin faydaları gözetilerek gerçekleşmelidir. Bireylerin özgürlüklerinin oldukça önemli olduğunu savunmaktadır. Soylular olarak sınıflandırılan kişiler devletin esas koruyucuları sayılmaktadır çünkü istikrarın korunması ve özgürlüğün sağlanabilmesinde soyluların büyük katkısı bulunmaktadır. Eğer halkı tarafından hükümet seviliyor ise herhangi bir karışıklıkta ve isyanda halk, hükümetinin arkasında durup koruyabilecektir. Halkın istediklerinin gerçekleştirilmesinin yanı sıra işleyen bir anayasanın olmasıyla demokrasi mümkündür (İkizler , 1998, s. 54-55).

Bu dönemdeki en önemli siyasi düşünürlerden biri de Thomas Moreus'tur. Yazmış olduğu "Utopia"adlı eseriyle dönemin İngiliz toplumuna eleştirel bakış açısıyla bakarak ideal bir düzenin varlığının oluşmasını hedeflemektedir. Özel mülkiyet tüm olumsuzlukların nedeni

olarak görülür ve bu olumsuzluklardan kurtulmak için özel mülkiyetin doğurduğu tartışmaların önüne geçilmesi gerekmektedir.

1.2.3.3. Monarşik Devlet Düzenini Benimseyen Düşünürler

Bu dönemdeki düşünürlerden ilki Fransız hukukçusu ve felsefecisi Jean Bodin' dir. Jean Bodin, Egemenlik anlayışını siyasal alana kazandırmasının yanı sıra çağdaş devletin felsefi açıdan temellerini atmıştır. Bodin tarafından kaleme alınan "Devletin Altı Kitabı" adlı eseriyle modern anlamda egemenlik kavramını ve niteliklerini dile getirmiştir. Bodin'e göre egemenlik, sınırsız, sürekli, mutlak, devredilemez ve bölünemezdir. Siyasi topluluğu bir arada tutan olgunun egemenlik olduğunu savunmaktadır.

Bodin devlet kavramını tanımlarken devlet biriminin en küçük yapı taşını oluşturan aileyi göz önüne alır. Ailedeki baba rolünü devletin otoritesi ve egemenlik gücüne benzetir. Devlet eşit ve adil şekilde bireylere karşı üstün otoritesini korumalıdır (Ergül, 2016, s. 322).

Bodin egemenlik kavramını bir devletin olmazsa olmaz bir parçası ve tamamlayıcısı olarak görmektedir. Egemenliğin bireyler üzerinde otoritenin sağlanması için en önemli etmendir. Monarşik devlet kavramını Bodin üçe ayırır; senyörler, krallık ve tiranlık olarak nitelendirilmektedir (İkizler , 1998, s. 58). Bodin'e göre, demokraside tüm halkın varlığı ile yönetim söz konusudur. Aristokraside ise bir veya birden fazla kişinin yönetimde söz hakkı vardır. Monarşide ise sadece tek kişinin yönetimi olarak ifade etmektedir. Yönetim şekli olarak Bodin monarşiyi benimsemektedir. Buna açıklama olarak da monarşi ile yönetimde doğallığın varlığını koruduğunu dile getirmiştir. Monarşik yönetimi savunmasının diğer bir nedeni ise savunmuş olduğu egemenlik anlayışının ancak monarşik yönetim ile mümkün olacağı düşüncesidir (Ergül, 2016, s. 332)

1.3. Refah Devletleri Kavramı ve Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi

1.3.1. Refah Devleti Kavramı

Refah kelimesinin Türkçe karşılığı bolluk ve bereket içinde yaşamak anlamına gelmektedir. Refah devleti, bireylere tanınan iktisadi ve sosyal hakların her bireye eşit şekilde devlet tarafından sunulması ve devletin bireylere minimum düzeyde huzur ve güvenli bir ortamda yaşamaları için etkin rol oynamaktadır. Orta çağda refah devletine ilişkin ilk örnekler görülmektedir. Bu dönemde genel olarak özel mülkiyetin varlığı önemli ve belirli kişilerin, Komutanların, din görevlilerinin ve sanatçıların ihtiyaçlarını karşılayabilecek doğrultuda hizmetleri sunmaktadır. Özel mülkiyetin varlığının benimsenmesinin yanı sıra zenginliğin bireyler arasında eşitsizlik yaratacağı düşüncesi ile gelirin adil dağılımını sağlamak amacıyla zengin bireylerin sosyal hizmetlere finansman sağlaması amaçlanmaktadır (Tuz, 2010, s. 36). Sosyal hizmetlere yönelik yapılan değişimler batı ülkelerinde refah devleti

anlayışının benimsendiğini gösterirken İslamiyet'in doğuşu ile doğu ülkelerinde bu anlayışın benimsendiğine dair gelişmeler görülmüştür (Murat, 2020, s. 18).

Refah devleti kavramını ilk olarak 1940 yılında İngiltere'de kullanılmaya başlamıştır. Sanayileşme ile gün yüzüne çıkan eşitsizliklerin yaşanması ve güvensiz bir ortamın oluşmasıyla devlet müdahalesinin gerekli olduğu görülmüştür. Sanayileşme ile yaşanan krizler refah devletinin doğuşuna katkı sağlamıştır. 1789 yılında yaşanan Fransız Devrimi sonrasında hukuk kuralları geçerli olmuştur. Sanayi Devrimi öncesi olarak nitelendirilen bu dönemde gönüllü kuruluşlar, dini kurumlar ve aile önemli bir yere sahiptir. Devlet tarafından bireylere sosyal ve siyasal alanlarda sunulan eşitliği ve huzur ortamını sağlayan birtakım haklar tanınmıştır (Güç, 2015, s. 15).

18.yüzyıl'da Almanya'da refah devleti kavramından söz etmek mümkün hale gelmiştir. Fransa'da refah devleti kavramından ilk kez ikinci imparatorluk döneminde söz edilmiştir. Devlet sorumluluklarının ve görevlerinin refah devleti anlayışı ile artmaya başlaması bazı kesimler tarafından hoş karşılanmamıştır. 1870'li yıllarda "kültür sosyalistleri" tarafından refah devletinin Almanca karşılığı "Wohlfahrtsstaat" olarak kullanılmaktadır. Refah devletinin anlam kazanması ve uygulanabilirliğinin sağlanması 1929'da yaşanan Ekonomik Buhran sonrasında devletçi ve keynesyen modelin varlığı ile mümkün olmuştur (Gül, 2006, s. 144).

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan bazı durumlar refah devletinin oluşumuna katkı sağlamaktadır. 1929 yılında petrol fiyatlarının artış göstermesi 1973 yılındaki petrol krizinin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Ortaya çıkan karmaşa ve kriz yönetimi için devlet müdahalesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu müdahalelerin başında refah devleti anlayışı ve bu alanda yapılan harcamalar olmuştur. Süreç içerisinde refah devletinin gelişim seviyeleri literatürde dört aşama olarak verilmiştir. Birinci dönem 1870'li yılları kapsamaktadır. Bu dönemde yaşayan işçi sınıfı ve işçi hareketleri bazı haklarının edinilmesinde önemli pay sahibidir. İşçi sınıfının güç kazanmasıyla beraber toplumsal ferahlamalar mümkün hale gelmiştir. İkinci dönem ise 1930'lu yıllardan 1940'lı yıllara değin geçen zamanı kapsamaktadır. Bu dönemlerde yaşanan savaşların olması birtakım ekonomik sonuçlar doğurmuştur. Üçüncü dönem refah devletinin büyüme ve yayılma dönemi olarak adlandırılan 1950'li yıllardan 1970'li yıllara kadar olan süreci kapsamaktadır. Bu dönemde Keynesyen politikaların uygulanması ve ekonomik büyümenin yaşanması refah devletinin gelişimine olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu dönem genel anlamda Keynesyen Refah Devleti olarak nitelendirilmiştir (Strange, 1997, s. 366). Son dönem ise refah devletinin çöküşü olarak nitelendirilen 1975 ve sonrası dönemi kapsamaktadır.

Refah devleti müdahaleci ve düzenleyici olmasının yanı sıra gelirin yeniden dağıtımını sağlayarak gelir adaletsizliğini ortadan kaldırmayı hedefler. Sanayileşme ile ekonomik, siyasal ve sosyal alanda birtakım değişiklikler söz konusu olmuştur. Bu değişimler arasında kapitalizmin hakim olmasıyla birlikte işçi sınıfı hakları gözetilmeden bir sistem kurulmuştur. Bu sistem üzerinde işçilerin çalışmaları sonucunda aldıkları ücretlerin yetersizliği sonucu

oluşan yoksulluk, çalışma halinde gerçekleşen iş kazaları gibi birçok olumsuz sonuç ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu süreçte refah devleti anlayışı ile bireylerin hakları göz önüne alınarak kapitalizmin hükümlerine karşı olarak bireylerin ekonomik, sağlık ve eğitim giderleri düşünülerek birtakım haklar varlığı savunulmuş ve uygulamaya konulmuştur (Durdu, 2009, s. 40-42). Refah devletinde asıl amaç kişi ayrımcılığı gözetmeksizin her bir bireye eşit hakların tanınarak minimum düzeyde bir yaşam standardını sağlamaktır. Devletin sunmuş olduğu hizmetler gönüllülük esaslı olarak uygulanmaktadır. Hiçbir birey bu sosyal haklardan mahrum bırakılamaz.

Literatürde “Sosyal Devlet” ve “Refah Devleti” ve Sosyal Refah Devleti farklı anlamlar içerdiğini savunanlar ve aynı anlama geldiğini savunan düşünürler vardır. Sosyal devlet ile refah devletinin aynı anlama geldiğinin ileri süren düşünürlere göre bu kavram çağdaş gelişmişlik düzeyi yüksek gelişmiş ülkeleri kapsamakta ve her refah devletinin bir sosyal devlet olduğunu savunmaktadırlar. Fakat her sosyal devlet, refah devleti değildir (Ayırıcı, 2020, s. 12). Refah devletine yönelik yapılan tanımlar ortak bir fikir birliğinde bulunmadığından tek bir tanımlı olamayıp tartışmaya ve fikir üretmeye oldukça açık bir konudur. Bazı Düşünürlere göre refah devleti şu şekillerde tanımlanmaktadır:

Assar Lindbeck, İsveç Model’inin en ünlü isimlerindedir. Bu konuda yapmış olduğu çalışmalarında, refah devleti ile kamu kesiminin görevlerinin ve sorumluluklarının neticesinde finansmanın devlet tarafından karşılanarak birtakım sosyal harcamaların yapılması bu harcamalar ile bireylerin refahlarını maksimum seviyeye taşımak hedeflenmektedir (Tuz, 2010, s. 34). Asa Briggs’e göre, refah devleti bireylere minimum düzeyde bir geliri garanti ederek yaşanacak tüm risklere karşı koruyucu olup sosyal güvenliğin sağlanmasıyla, ayırım gözetmeksizin her bireye eşit sosyal hizmetler sunarak en iyi yaşam standartlarına erişmelerini sağlamaktır (Çelik, 2020, s. 8). Refah devleti ile birey ve ailelerin minimum düzeyde gelir elde etmeleri mümkündür. Oluşabilecek risk ve salgın hastalıklara karşı bireylere sosyal yardımlar gerçekleştirilmelidir. Harvey, refah devletinin korumacı ve süreçleri takibini gerçekleştiren, mevcut sermayenin bireyler arasındaki dağılımına adiliet sağlayan, karar verme hakkı bulunan bir sistem olduğunu savunmaktadır (Bayraktar, 2012, s. 251). Refah devletinin tanımı sosyolog Esping Andersen tarafından “bireyler arası adil gelir dağılımının sağlanmasının gerekliliği, sosyal güvenliğin sağlanarak korunmaya ihtiyaç halindeki bireylerin güvende yaşamalarını sağlayan bir devlet anlayışı olarak dile getirmektedir (Ayırıcı, 2020, s. 105). Wilensky, devlet tarafından her bir bireye eşit haklar tanınarak standart bir gelirin sunulması ve bireyin temel gereksinimleri olan barınma, eğitim, sağlık hizmetlerinin refah devleti kapsamında sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Önemli bir nokta herkese sunulan hakların eşit olarak sunulması bireyler arası ayırım gözetilmeden devletin hizmetlerini gerçekleştirdiğini gösterir (Kaymaz, 2021, s. 39).

Refah devletinin tanım ve kapsamına ilişkin tek bir tanım yapılmamıştır. Birçok düşünürün refah devleti anlayışını tanımlaması benzer nitelikte olsa da tam anlamıyla herkese göre aynı tanımı bulunmamaktadır.

1.3.2. Refah Devletinin Temel İlkeleri ve Özellikleri

Refah devletinin temel ilkelerini açıklayacak olursak, ilk olarak refah devleti ile sosyalist devletin aynı kavram olmadığından bahsetmemiz gerekir. Zaman içerisinde bu iki kavramın aynı anlama geldiğini savunanlar ve farklı anlama geldiğini savunan düşünürler olmuştur. Sosyal devlet, liberal devletin bir uzantısı olarak nitelendirilmektedir (Muyan, 2016, s. 136-137). Refah devleti kapitalist düzen olarak adlandırılan sürecin içerik olarak uzantısıdır.

Ekonomik açıdan güçsüz bireyler üzerinde baskı kurmadan her bireyin yaşam standartlarını maksimum düzeye getirmeyi amaçlayarak işlerlik sağlar. Özel mülkiyetten bahsetmek mümkündür ve bireysel edinimler de önemli bir yere sahiptir. Fakat toplumun genelini kapsayan refah anlayışının sağlanabilmesi adına birtakım piyasa müdahalelere gerçekleştirilebilir. Bu süreçte birtakım denetimler gerçekleştirerek kontrol altında kalması amacıyla kısıtlamalar gerçekleştirilebilir (Göktaş, 2019, s. 21). Refah devleti anlayışı ile bireylere tanınan sosyal haklar, iktisadi bir öğreti olarak değil, adalet kavramının gerekliliği doğrultusunda gerçekleşmektedir. Sosyoekonomik açıdan toplumun tamamını kapsayan bir düzen ve huzur refah devleti ile mümkün olmaktadır. İşçi hakları gözetilerek işverenler tarafından haksızlığa uğramalarına izin verilmez sınıf ayrılıklarında adalet ilkesi gözetilmektedir. Doğada kendiliğinden var olan kaynakların kullanımında her bireye eşit haklar sağlanarak faydalanma özgürlükleri tanınmaktadır (Özcan, 2009, s. 21).

Refah devleti, müdahaleci bir devlet anlayışına sahiptir. Devlet tarafından düzenleyici, korumacı ve kısıtlayıcı bir yaklaşım söz konusu olmaktadır. Devlet girişimci bir ruha sahip olarak toplum her kesimini doğrudan ilgilendiren durumlarda bireyler adına genel bir söz sahibi niteliğindedir. Gelirin yeniden dağıtımını sağlanarak zengin bireylerden fakir bireye yönelik bir dönüşüm mümkündür ve bu durumda refah devletinin gelirin yeniden dağıtılması konusunda etkin bir rol üstlendiğini göstermektedir. Pozitif yaklaşan bir devlet anlayışı ile bireylere tanınan hak ve özgürlükler ayırım gözetmeksizin uygulanmaktadır. Kendine has siyasal politikaları mevcut olup, sosyal bir hukuk devleti olarak nitelendirilmektedir. Sanayileşme ve kapitalizmin yarattığı etkilerden sonra refah devleti anlayışına ihtiyaç duyulmuştur. Parlamenter meclisi, sivil ve yerel yönetim birimlerini içerisinde bulunduran bir devlet şeklidir (Göktaş, 2019, s. 22-23).

1.3.3.Refah Devletin Tarihsel Süreç İçerisinde Değişimi

Refah devleti süreç içerisinde değişikliklere uğramış ve zaman içerisinde gelişme göstermiştir. Hugh Heglo refah devletini dönemlere ayırarak nitelendirmiştir. Bu nitelendirmeye göre, 1870 ve 1920'li yılları kapsayan sürece refah devletinin deneyim dönemi, 1920 ve 1940'a kadar geçen sürece birleşme ve kaynaşma dönemi, 1950ve 1975'li yıllara yayılma dönemi, 1975'ten bu yana gelen sürece de yeniden yapılanma dönemi olarak belirtmiştir (Murat, 2020, s. 4).

1.3.3.1. Refah Devleti Öncesi

İngiltere'de 16. Yüzyıldan itibaren modern devlet uygulamalarından farklı olarak refah devleti anlayışı benimsenmiştir. İngiltere'de feodalizmin hüküm sürdüğü 1349-1350 yıllarında 'işçi yasası' ile birtakım değişiklikler yapılmıştır. 1834 yılına kadar işçi yasasında birtakım değişiklikler yapılarak uygulanmaya devam edilmiş ve hem çalışanları hem de çalışmayan kimseleri kapsayan "fakirler yasası" uygulanmıştır. Avcılık ve toplayıcılığın hüküm sürdüğü zamanlarda da refah devletinin ilk başlangıçları olduğu söylenmektedir ve tarih içerisinde Göktürkler tarafından yazılan Orhun Abidelerinde refah devletine ilişkin açıklamalar yer almaktadır (Kaymaz, 2021, s. 45).

1601 yılında Spicker uygulanan fakirler yasasının ilk refah devleti uygulamaları arasında yer almadığını ama il ulusal sistem olduğunu savunmaktadır. Bireylerin insani duyguları, hayırseverlik ve yardıma muhtaç durumdakilere yardım etmeleri refah devleti anlayışının doğal oluşan halidir. Devlet tarafından tanınan haklar ve görevler zorunluluk taşır ve dini inançlarda olduğu gibi gönüllülük esasından uzaktır.

Refah devleti öncesi olarak nitelendirilen dönem, sanayi devrimi yaşanmadan önceki süreçleri kapsamaktadır. Bu dönemde yapılan yardımlar gönüllülük esaslı olup, bazı sosyal gruplar, aileler ve bazı meslek grupları tarafından yapılmaktadır. Yapılan bu yardımlar iyilik ve hayırseverlik olarak herhangi bir resmi zorlama söz konusu değildir. Orta Çağ'da refah devleti anlayışının ilk kıvılcımları görülmektedir. Devlet tarafından sadece belirli bir zümreye karşın yardımlar gerçekleştirilmektedir. Bunlar; din görevlileri, müzisyenler, komutanlara ve politikacılarıdır. Orta çağda zenginliğin bir sınırı olmadığı ve kendisine yetenden fazlasını ihtiyaç halindekiyle paylaşılmasının toplumsal ahlak kurallarının bir gerekliliği olarak görülmektedir. Antik dönemde devlet tarafından sağlanan sosyal haklardan sadece savaşa katılabilen erkek bireyler yararlanmaktaydı, bunun nedeni ise savaştan geri döndüklerinde kendi ihtiyaçlarını karşılamaları konusunda yetersiz kalmaları durumunda bu yardımlar devreye girecek ve standart bir yaşam düzeyi mümkün kılınacak olmasıdır (Ayrırcı, 2020, s. 60).

Sosyal hizmetlere yönelik Batılı ülkelerde gelişmeler yaşanırken İslamiyet'in doğuşundan sonra da Doğu ülkelerinde refah devletine ilişkin gelişmeler başlamıştır. İslam anlayışına göre, bireylerin refahlarının sağlanması için gereken koşullar ve güvenliğinin sağlanması devlet kontrolündedir. Devlet tarafından bu hizmetlerin sağlanabilmesi için zenginlerin gelirlerinden ve kendi kaynak fonlarından yararlanmaktadır. Adil gelir dağılımına bu dönemde başvurulmaya başlanması günümüzde uygulanan refah devleti politikasına benzerlik göstermektedir (Aktan & Özkıvrak, 2008, s. 2).

Liberal devlet anlayışı ile emek ve sermaye üzerinde durulan sistem Avrupa ülkelerinde hüküm sürüşünü zamanla kaybetmekte ve bu dönemin bitmesiyle 1789 yılında yaşanan Fransız Devrimi ile hukuk sistemine yönelim sağlanmıştır. Sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan işçi sınıfı ile işverenler arasında güven problemleri yaşanmıştır. İlk olarak İngiltere'de işçi sınıfının haklarının korumaya alınmasına yönelik önlemler alınmasına rağmen sosyal güvenliğin sağlanması için yasal düzenleme Almanya'da uygulanmış ve diğer Avrupa ülkelerine örnek olarak hızlı bir yayılım göstermiştir (Karabulut, 2021, s. 10). Refah devleti öncesi olarak belirtilen 1880 yılı ve öncesinde teknolojik gelişmeler hem tarımda hem de sanayide kullanılması iş yükünü hafife indirerek kolaylıklar sağlamıştır. Bu dönemde tarım ile uğraşanların kişilerin sayısı ticaret ve zanaat ile uğraşanlardan oldukça fazladır.

Refah devleti öncesi dönemde genel anlamda iyilik ve yardımseverlik olarak adlandırılan birtakım yardımlar ile maddi açıdan güçsüz bireylere desteklerde bulunulmuştur. Genel anlamda orta çağ düşüncesinin hakimiyetinin devam ettiğini söylemek mümkündür. Transfer harcamalar ile eşitlik sağlanmaya çalışılarak bir sistem oluşturulmaya çalışılmıştır.

1.3.3.2. Refah Devletinin Gelişim Dönemi

Değişim ve gelişmelerin sağlanmasının en büyük ve belirgin özelliği sanayi devriminin gerçekleşmesidir. Bu dönem modern devletin doğuşu olarak adlandırılmaktadır. Üretim hızının artmasına katkı sağlayan makineleşme ile hayvan ve insan gücüne gerek kalmadan hem de vakit tasarrufu sağlanarak daha çok ürün elde etmek mümkün hale gelmiştir. Liberal anlayış ile karşımıza çıkan "bırakınız yapsınlar" sözleri hakim olmuş ve iktidara burjuva sistemi gelmiştir.

Refah devleti anlayışı William Beveridge tarafından rapor olarak hazırlanarak resmi bir belge niteliği taşımaktadır. Bu hazırlanan raporda sağlık hizmetleri, istihdam politikaları ve aile izinlerine önem verilecek şekilde düzenlenmiştir. Bir diğer gelişme Almanya'da Bismarck tarafından hastalık sigortalarını, yaşanan iş kazalarını ve yaşlılık sigortalarının uygulamaya alınması ile sosyal sigorta uygulamaları ilk kez gerçekleştirilmeye başlamıştır (Kaymaz, 2021, s. 48).

Sanayi devrimi ile refah devleti anlayışının doğuşuna katkı sağlayan birtakım değişiklikler söz konusu olmuştur. Bu değişiklikler arasında; kapitalist üretim şeklinin uygulanmasıyla ekonomide yaşanan değişimler, çalışanların siyasi bilinçlenmeleri neticesinde düşünce olarak yaşanan farklılıklar, kentleşme ile yaşanan kültürel değişiklikler yer almaktadır (Çetin, 2002, s. 88). Refah devletinin gelişim dönemi olarak nitelendirilen bu dönemde yeni buluşlar üretim hareketlerini hızlandırmıştır. Teknolojide yaşanan olumlu gelişmeler sosyal ve ekonomik alanlarda kalıcı etkiler yaratması tüm zamanlar en çok değişim ve gelişim gösterdiği yıllar olarak kabul edilmiştir. Geleneksel bağların bu dönemde devam etmemesinden kaynaklı birtakım problemler gün yüzüne çıkmıştır. Özgürlüklerinin ve güvenliklerin sağlanamadığını düşünen bireyler birtakım eylemler gerçekleştirmiştir. Sorunların geneli sınıfsal farklılıkların oluşmasıyla eşit ve adil bir dağılımın gerçekleşmemesi, maddi problemlerin yaşanmaya başlaması, sosyal haklardan mahrum bırakılma söz konusu olmuştur. Toplumun tümünü kapsayan bir refah anlayışı yerine bazı kesimleri kapsayan sosyal rahatlamanın olması sosyal adaletsizlikleri de beraberinde getirmiştir (Koray, 2005, s. 187). Sanayileşme, bireylerin düşük ücretle emek arzına ve yaşam kalitelerinin düşmesine sebebiyet vermektedir. Bu dönem içerisinde yaşanan bu olumsuzluklara en aza indirmek amacıyla refah devleti anlayışına geçiş bireylerin yaşam standartlarını ve sosyal haklarını dışlanmadan kullanabilmeleri için gerekli bir devlet anlayışı haline gelmiştir (Özkök, 2010, s. 68)..

Sanayi devriminin hem olumlu hem de olumsuz etkileri olmuştur. Makineleşme ile insan gücüne ihtiyacın azalması sonucunda işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Nüfus yoğunluğu artarak şehirleşmeleri meydana getirmiştir. Beyaz yakalı olarak adlandırılan çalışanların iş gücüne katılımlarına ihtiyaç olmuştur. Çalışan işçiler arasında 65 yaş ve üzeri olan bireylerde bulunmaktadır. İş becerilerin azalması ve kaybedilen reflekslerine rağmen çalışma hayatlarına devam etmeleri bu kişilerin işlerinden ayrılmaları sonucunda nasıl bir hayat süreceklerinin bir garantisi olmadığı için endişe duymaktadırlar. Refah devleti öncesi dönemde aileler ve bazı kurumlar tarafından gerçekleştirilen yardımlar boyut atlayarak refah devleti anlayışının hüküm sürmesiyle daha kapsamlı hale gelmiştir. Liberal yönetim anlayışı ile emeğin görmezden gelinerek bir üretim tarzının benimsenmesi işverenlerin lehine bir durum olmuştur. Refah devletinin uygulamaları ile bireyin sosyal hakları dikkate alınarak bir düzen inşa edilmiştir (Çelik, 2020, s.13).

Sanayi Devriminden sonra refah devletinin gelişimi etkileyen diğer büyük bir faktör ise 1929 yılında gerçekleşen Büyük Ekonomik Buhrandır. Yaşanan en büyük kriz olarak nitelendirilmiş ve dünya savaşları kadar etkileri olduğu belirtilmiştir. Sanayileşmiş tüm ülkeleri etkisine alan bu kriz merkez olarak kuzey Amerika ve Avrupa'da etkileri görülmektedir. 1929 Ekonomik buhranın yaşanmasıyla işsizlik sorunu meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra birçok yerde yapılan inşaatlar durmuş, tarım ürünlerinin fiyatlarındaki ciddi orandaki düşüş sonucunda köylerde yaşayan ve tarımdan gelir elde edenlerin göç hareketleri başlamıştır. Yaşanan bu krizin temel nedeni olarak ABD'de borsanın çökmesi olarak belirtilmiştir. Küresel açıdan etkileri uzun zamanlar sürmüştür. Klasik liberal düşünürlerin

'Bırakınız Yapsınlar' ilkesi göz ardı edilerek bu dönemde devlet müdahalelerin gerekli ve önemli olduğu sonucuna varılmıştır(Keynes, 1969, s. 158).Refah devletinin doğuşu ile sistemde var olan düzensizlik gün yüzüne çıkmış ve yaşan her olumsuz olayda ve krizlerde en az zarar ile durumların atlatılması hedeflenmiştir.

Refah devletinin gelişim döneminde işçi hakları düzenlenmiş, yüksek gelir elde edenlerden vergiler alınarak ekonomiye katkı sağlamış ve işsizlik mücadele kapsamında sosyal programlar uygulanmıştır. Yaşanan bu güzel gelişmeler devlet tarafından eşit adil bir yaşam standardının sağlanması bireylerde devlete olan güveni arttırmasıyla refah devleti anlayışının yansımaları görülmektedir(Murat, 2020, s. 7).

1.3.3.3.Refah Devletinin Büyüme ve Yükseliş Dönemi

1945-1975 yılları arasında refah devletinde yaşanan olumlu gelişmelerden dolayı bu dönem 'altın çağ' olarak nitelendirilmektedir. Bu dönem birçok olumsuz durumlardan sonra oluşmaya başlamıştır. Yaşanan krizler ve savaşlardan sonra yaşanabilir bir dünya düzeni kurmak hedefiyle gelişme göstermiştir (Yay, 2014, s. 23).

Refah Devletinin gelişme gösterdiği bu dönemde genel olarak Keynesyen politikaların desteklendiği ve aynı zamanda Marksizm'den düşünce olarak etkilenildiği bilinmektedir. Devlet müdahalesi ile çalışanlar arasında eşitlik sağlanarak adil bir çalışma ortamı sağlanmaktadır (Bayraktar, 2012, s. 256). Keynesyen görüşe göre tam istihdam denge düzeyinin oluşturulması için devlet tarafından piyasaya gerekli ölçüde müdahalelerde bulunulması gerekmektedir. Yaşanan savaşın ve krizin olumsuz etkilerinden kurtulduktan sonra yoksullukla mücadele edilmesi, tam istihdamın sağlanması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyileştirilmesi mümkün hale gelmiştir. Gelirin yeniden dağıtımın sağlanarak vergilerin artan oranlı olarak finanse edilmesi ekonomik olarak rahatlama sağlamıştır. Bireylere cinsiyet ayrımı yapılmaksızın işgücüne katılma hakkının sağlanması bireyler için geçim kolaylıkları sağlamaktadır. Ücretsiz olarak sunulan sağlık ve eğitim hizmetlerinden hiçbir vatandaş mahrum bırakılmaksızın faydalanmaktadır (Murat, 2020, s. 8).

Ülkeden ülkeye refah devleti anlayışının uygulanması değişiklik göstermektedir. ABD' de refah uygulamalarının tersine 'refah kapitalizm' olarak nitelendirilen durum sonucunda Avrupa ülkelerinin oldukça gerisinde kalmıştır. İngiltere'de savaş sonrasında yaşanan olumsuzlukları gidermek ve yoksullukla mücadele etmek amacıyla William Beveridge'in öncülüğünde "Sosyal Güvenlik Komisyonu" raporu hazırlanmıştır. Bu hazırlanan rapor ile işsizlikle mücadele, minimum düzeyde yaşam standardının sağlanması, sağlık ve eğitim hizmetlerinden ücretsiz ve eşit olarak her bireyin yararlanması ve güvenliğin sağlanması sosyal refah anlayışının İngiltere'de gelişme gösterdiğinin kanıtıdır (Aktan & Özkıvrak, 2008, s. 75). Refah devleti kavramı gelişmiş ülkelerde büyüme ve gelişme gösterirken, gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın sağlanıyor olması bir gelişme olarak görülmüştür. Yapılan tüm

sosyal hizmetlerin devlet tarafından finanse ediliyor olması bu hizmetlere artan talepler neticesinde bireylerin vergi yüklerini artırmaya başlamıştır (Ayırıcı, 2020, s. 65).

Taylor Gooby, 1950 yılının ilk zamanlarında ve 1970 yılının yarısına gelindiğinde en hızlı ve kapsamlı gelişmenin gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu en hızlı gelişmenin sağlanmasının aşamalarının oluşunu açıklamaktadır. Piyasada alınacak ücretlerin belirlenmiş olması ve yaşam maliyetlerinin de arttığı kurumsallaşmış olmasının gün yüzüne çıkmasıdır. Bir süre asgari ücret uygulaması gerekli görülmüş ve oluşabilecek ücret farklılıklarının en aza indirilerek bu sürecin takipçisi olunmuştur. Reel ücretlerde yüksek oranda bir artışa gidilmesi refah ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için emek tasarruflarının gerçekleşmesine orta hazırlamaktadır. Bunun sonucunda işçiler aldıkları ücretler ile araba, konut ve teknolojik ürün almaları mümkün hale gelmiştir.

Keynesyen ekonomi politikaları 1970 ve 1980'li yıllarda yaşanan ekonomi içerisindeki durgunluk, işsizlik sorununun artmasıyla oluşan stagflasyon sürecini yönetmek için yeterli olmamıştır. Refah devleti uygulamalarının krizin oluşmasında etkili bir rol aldığı düşüncesi oluşmaya başlamıştır. 1970'li yıllardan sonra kapitalist sistemin yeniden uygulamaya geçirilmesini isteyen bireyler tarafından bu dönemde Neo-liberal iktisat görüşü hüküm sürmüştür. Bu iktisat görüşü dikkate alınarak 1975'ten sonra yeniden bir yapılanma olmuştur. Neo-liberal iktisat anlayışına göre, piyasanın kendiliğinden işlerliğinin sağlanabilmesi için düzenlemelerden kaçınmak ve kamusal harcamaların azaltılması gerekmektedir.

Refah devletinin yükseliş dönemi olarak nitelendirilen bu dönemde ülkeler için olumlu gelişmeler yaşanmıştır ve bu konuya istinaden yeni yasalar yürürlüğe girmiştir. Bu yasala ilk örenen Almanya'nın Weimar Anayasasından gelmiştir. Bu yasa ile bireyler arından ayırım gözetilmeden adalet ve eşitlik ilkesi esas alınarak toplumsal huzurun sağlandığı bir yaşamdan söz edilmektedir. Bu yasa birçok ülke bakımından emsal kabul edilerek olumlu ve evrensel sonuçlar meydana getirmiştir (Bulut, 2003, s. 177).

1.3.3.4. Refah Devletinin Duraklama ve Kriz Dönemi

1970 yılının ortalarına gelindiğinde yaşanan krizlerden olumsuz etkilerin oluşması sistem üzerinde bozulmalar meydana getirmiştir. İlk olarak ABD'de başlayan krizin etkileri kısa sürede tüm ülkeleri etkisi altına almasıyla büyüme oranları düşmüş işsizlik sorunu ile karşı karşıya kalınmış ve enflasyon oranlarının hızlı şekilde yükselmesi cari açıkların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Krizin diğer olumsuz etkisi ise kamu borçlarının artışı üzerinde görülmüştür. Keynesyen politikaların dikkate alınması bu dönemde krizden çıkış için bir yol gösterici olmuştur. Liberal refah modelini benimseyen ülkelerde krizin nedeninin sosyal harcamalar olduğu kabul edilmiş ve artan sosyal harcamalara dur denmesi gerektiği savunulmuştur. Neo-liberalizm görüşü yaşanan bu durumlardan sonra adına daha sık

duyurmaya başlamıştır. Yaşanan küreselleşme ile düşük harcamaların yapılacağı ikame alanlar tercih edilmeye başlamıştır (Erdal, 2012, s. 153).

Küreselleşme ile yaşanan birçok olumsuzluk ve krizlerin ciddi oranda etkilerinin yanı sıra refah devleti bu süreçten en az yarayı alarak çıkmayı başarmıştır. Küreselleşme dünyayı her açıdan etkisi altına alarak büyük değişimlerin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yaşanan olumsuz durumlar karşısında refah devleti uygulamaları işlerliğini kaybetmiş ve refah devleti anlayışı etkinliğini yitirmiştir. Türkiye 'de yaşanan kriz ortamından etkilenmiş bu durumun kısa sürede giderilmiş yeni refah ortamının hazırlanması adı rejim değişikliklerine gidilmiştir (Boratav, 2003, s. 147).

Yaşanan kaos ortamından bir an önce kurtulmak için 1980 yılında ihracatı teşvik uygulaması uygulanarak ihracatta aktif bir büyümenin kazançlı olacağı düşünülmüştür. Uygulanan bu teşvik, gelirin adaletli dağılımını olumsuz yönde etkilemiştir. Transfer ödemeler yapılarak işsiz kalanlara yönelik planlamalar yapılmıştır (Özen, 2003, s. 9).

1980'li yıllardan 2000 'li yıllara kadar uzanan süreçte liberal ekonomi hakim kılınmış ve kalkınma programları ihraç yönlü olarak uygulanmıştır. Bu dönemde kuralların uygulanabilmesi için bütçeler sadece kanun ile değiştirilebilir hale gelmiştir. Bütçe açıkları meydana geldiğinde bu açık, iç ve dış borçlanmalar yoluyla finanse edilmiş. 1994 yılında yeni bir krizin yaşanmasıyla bütçe açıkları artmış ve uzun süre kontrol altına alınamamıştır (Çaşkurlu & Arslan, 2017, s. 56).

Refah devletinin eski günlerine dönmesi yaklaşık olarak 2000'li yılların başlarına denk gelmektedir. Yeniden refah devletinin ayağa kalması kolay olmamıştır. Milli gelirin giderek artış eğilimi göstermesi kalkınma carilerini artırması, toplumsal bilincin oluşmasıyla insan haklarının gerekliliğinin kabul görmesi, Sivil toplum kuruluşları ve sendikaların güç kazanmasıyla refah devlet anlayışı güçlenerek yeniden etkinliğini kazanmıştır (Karaca & Çam, 2019, s. 76).

1.4. Refah Devletinin Sınıflandırmaları

Refah devleti anlayışı, bireylere güvenlik, adalet ve eşitliğin uygulandığı ve sağlanan sosyal haklardan tamamen ücretsiz olarak yararlanırken minimum düzeyde bir yaşam sürmelerini hedefler. Bireylere sağlamış olduğu sosyal haklar ve yaşam standartlarını yükseltmesinden kaynaklı önemli bir devlet yaklaşımı olarak kabul edilmektedir. Refah devletinin sınıflandırılması yapılırken birden fazla yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Esping-Andersen yaklaşımının üçlü sınıflandırması bulunmaktadır.

1.4.1. GostaEsping-Andersen Üçlü Refah Devlet Sınıflandırması

1990 yılında “TheThereWorlds of WelfareCapitalism” (Refah Kapitalizmin Üç Dünyası) adlı eseriyle refah devleti anlayışında yapmış olduğu sınıflandırmalardan bahsederek önemli bir yer tutmuştur. Esping-Andersen Bu sınıflandırmaları yaparken, Richard Titmus’un sınıflandırmasını ve Marshall’ın Sosyal vatandaşlık kavramından etkilenecek bütünü oluşturmuştur. Sınıflandırmaları Liberal Refah Rejimi (Kalıntı Refah Rejimi), Muhafazakâr Refah Rejimi (Kurumsal Refah Rejimi), Sosyal Demokrat Rejim olarak ayrılmıştır. 1990 yılında Esping-Andersen sınıflandırmalarında, dekomodifikasyon (sosyal ihtiyaçların gerçekleştirilmesi, Piyasa dışından çözüm bulma), Katmanlaşma ve özel-kamu sektörleri olmak üzere üç farklı kriter olmasına rağmen bunların başında dekomodifikasyon gelmektedir (Gümüş, 2020, s. 104).Kamu ve özel payların sosyal güvenlikteki emeklilik hakkına ilişkin verileri incelediğinde, muhafazakar rejimi benimseyen toplumlarda yapılan iş ve işin statüsü belirleyici bir yol izlerken özel sektörün buradaki etkisi olağandışı seviyededir. Kamuda çalışan bireylere bu rejime göre bazı imtiyazlar sağlanmaktadır. Kalıntı Refah rejiminde ise piyasa bu durumda belirleyicidir ve muhafazakar rejimdeki durumun aksine kamu çalışanlarına herhangi bir imtiyaz sağlanmamaktadır. Evrensel refah rejimine göre, sosyal haklar birey ayrımı yapılmaksızın herkese eşit oranda sağlanır ve bu haklar devlet tarafından bireylere sunulur. Statü farkı ve kamu çalışanı olması herhangi bir ayrıcalık tanımaz. Sınıf ayrılıklarının oluşmasının engellenmesi ve sosyal sistemin oluşturulması refah devleti ile mümkün hale gelmiştir. Gelirin yeniden dağıtımı ile ve sosyal harcamaları gerçekleştirerek sınıf ayrılıklarının oluşmasına engel olunmuştur (Powell & Berrientos, 2004, s. 85).

Esping-Andersen üçlü sınıflandırmasında, Liberal refah rejimini işsiz veya çalışamayacak durumda olan bireylere yardım imkanları sunan ve piyasa başarısızlıklarında tepki gösteren olarak nitelerken, Sosyal demokrat rejimi, çalışma sistematüğinden çok birey odaklı davranış sergileyen ve muhafazakar rejimde ise minimum refah devleti ihtiyacının olduğu düşünen muhafazakar toplumun desteklediği rejim olarak açıklamıştır (Ayrırcı, 2020, s. 50).

1.4.1.1 Liberal Refah Rejimi

Liberal Refah rejimini bir diğer adı Anglo-Sakson model olarak bilinmektedir. İngiltere’de doğmuş olan bu sistem, başta İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya, Güney Afrika, Hindistan ve eski İngiliz sömürgesi olan birçok ülkede uygulanmaktadır. Bu sisteme “commonlaw sistemi”de denir. Anglo-Sakson sisteminin, diğer bir ifadeyle commonlaw sistemi olarak adlandırılmaktadır.

İngilizce konuşulan ülkeler, ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve İngiltere bu modele girmektedir. Belli ölçülerde İsviçre de bu modele dahil edilebilir. Bu modelin esasını, insanların işgücü piyasasına girmesi ve o piyasada kalması oluşturmaktadır. Devlet ne

istihdam toplumunda olduğu gibi istihdam yaratıcı ne de bunun yokluğunda ilk başvurulacak telafi devletidir (Powell & Berrientos, 2004, s. 86). Devlet, refahın piyasada sunumunu cesaretlendirir (özel sigorta/çalışmaya bağlı refah). Bu modelin hakim olduğu ülkelerde sosyal hakların tahsisi, evrensellik ilkesine göre değil, seçicilik temelinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla, seçicilik sosyal politikanın birinci prensibidir. Bu, refah devletini telafi edici son merci haline getirmektedir. Seçicilik, hem risk türleri hem de kapsanacak gruplara ilişkindir. Devlet en son telafi edici konuma sahiptir. Bu yüzden en kötü durumda bulunanlara gelir transferi yapma stratejisine başvurulmaktadır. Gelir transferi yapılacak olan kişiler, olanak veya muhtaçlık testinden (means-test) geçirilerek belirlenmektedir. Bu nedenle seçiciliğin kıstasları tanımlanmıştır ve transferler ancak belli insan kategorilerine uygulanmaktadır. Sosyal koruma alanları ve korunacak gruplar seçici olarak ayrıldığı için bu haklar evrensel değil kategoriktir. Bu modelde refah devleti kurumsallıktan uzak, bir kalıntı olarak örgütlenmiştir bu nedenle kapsam bakımından kısmi refah devletleri kapsamına girmektedirler Kısmiliğin kapsamı ve yarar düzeyleri ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu gruba giren ülkelerin GSMH'sinden kamu sosyal harcamalarına ayrılan pay, ABD'de ve Avustralya'da diğer gelişmiş kapitalist ülkelere göre düşükken, Yeni Zelanda ve İngiltere'de ilk ve ikinci gruptaki bazı ülkelere bile daha yüksek düzeylerde yer almaktadır. Bu farklılıkların nedeni, aynı tarz refah devleti olarak değerlendirilen bu ülkelerin ortaya koydukları farklı refah politikalarıyla açıklanabilmektedir (Ayırıcı, 2020, s. 51-52).

Liberal refah rejimi kapsamında bulunan ülkelerde, sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinden farklı olarak, kamu sektörü istihdamının düşük, özel sektör istihdamının ise OECD ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranları görece olarak yüksek olup vergi oranları düşük düzeylidir. Sınırlı refah devleti olması nedeniyle herhangi bir finansman krizi ile karşılaşılması güçtür. Bu kapsamdaki ülkelerde, sendikalar genel olarak güçsüz bulunmaktadır. Gelir dağılımında adaletsizliğin yanında ücretler arasında da orta ya da yüksek düzeyde farklılıklar vardır. Dolayısıyla, artan sosyal eşitsizlik ve yoksulluk problemleri (Avustralya ve İsviçre de daha az olmak üzere) liberal refah devletlerini karakterize etmektedir.

1.4.1.2. Muhafazakar Refah Rejimi

Muhafazakar Refah aynı zamanda Korporatist Refah Rejimi veya Kurumsal refah olarak nitelendirilmektedir. Bu rejim Kıta Avrupası ve Bismarck ülke modeli olarak bilinmektedir. Bu refah rejimi Avusturya, Fransa, Almanya ve İtalya ülkelerinde görülmektedir. Bu ülkelerde liberalizmden bahsetmek hiç mümkün olmamıştır. Sosyal harcamalar oldukça yüksektir. Yapılan sosyal harcamaların büyük kısmı emeklilik ve sosyal transferlere yöneliktir. Bu rejimde kamu istihdam düzeyi oldukça düşüktür. Bu dönemde birtakım teşvikler yapılmaktadır. Bunlar; engelli vatandaşlara yapılan yardımlar emeklilik maaşları ve işsizlere yönelik birtakım teşvik programları ile bireylerin işten erken ayrılmalarına sebebiyet

vermektedir. Burada vergi yükü en çok iş verenlere yansıtılmaktadır (Hicks & Kentworthy, 2003, s. 52).

Aile yapısı bu rejim de oldukça önemli bir yere sahip olduğu için sosyal politikalar bu düzende hazırlanmıştır. Oluşabilecek sosyal riziko durumlarına karşın devlet tarafından oluşabilecek piyasa başarısızlıklarının önüne geçerek şekilde hazırlanmıştır. Ev hanımları sosyal sigortanın dışında tutulmuştur. Burada asıl amaç aile yaşantısını örnek bir durum olarak göstererek özendirici davranış haline getirilmektedir. Kadınların işgücüne katılmaları desteklenmez ve evde çocuklara bakım hizmetleri için ekstra bir yardım bulunmadan bu görev annelere ithaf edilmiştir (Gümüş, 2020, s. 107).

Muhafazakar Refah rejiminde üç özellik üzerinde durulmuştur. Birinci olarak, işsizlere yönelik sosyal güvenlik haklarının sağlanması ile ekonomik büyüme ve gelişmenin mümkün hale gelmesi önem taşımaktadır. İkinci özellik ise işsiz bireyleri korumak maksadıyla geliştirildiğinden sosyal piyasa sisteminin düzeyi, istihdam seviyesine göre belirlenmektedir. Son özellik ise, uygulanan sosyal hizmetlerin tümünde bölgeselliğin hakim olmasıdır.

1.4.1.3. Sosyal Demokrat Refah Rejimi

Refah devleti anlayışının çalışmaya dayalı işlerliğinin arttığı ve sosyal hakların en çok kurumsallaştığı ve yapılan sosyal hizmetlerin finansmanının piyasadan karşılanmadığı bir refah rejimidir. Tam istihdam düzeyini devlet kesin suretle sağlayacaktır. Bireyler iş gücünde gerekli edinimleri sağlamasıyla aile yapıları daha güçlü oluşmaktadır ve piyasaya ihtiyaç duyulmaz hale gelmesi hedeflenmektedir. Diğer ülkelere kıyasla uygulanan bu politika ile tam istihdam düzeyi oldukça fazladır(Kol, 2014, s. 138). Devlet bu rejimdeki en güvenilir ve adaletli olan kurum olarak adlandırıldığından diğer rejimlerden farklılaşmakta. Burada sosyal hak ayırım yapılmaksızın her bireye sunulmaktadır. Piyasanın karışmadığı bireylerin kendi oluşturdukları faydalarda gelir durumuna göre nitelendirilmektedir.(Murat, 2020, s. 12).Temelde sosyal demokrat refah rejimi İskandinav (İsveç) model olarak bilinesine karşın Danimarka, Finlandiya, Hollanda ve Norveç gibi ülkelerde de bu refah rejimi esas alınmaktadır. Genel esas her bireye çalışma özgürlüğünün sağlanmasıyla oluşan tam istihdamdır(Arın, 1993, s. 62-63).

Esping-Andersen sosyal düzenlemelerin en etkili yolunun sosyal demokrasi ile mümkün olduğunu gözlemlediği için bu ismin bu refah rejimine uygun olduğunu savunmuştur. Evrensel bütünlük ve eşitlik sağlanarak bireyler arasında sınıfsal farklılıklar ortadan kaldırılarak özgür ve adalet çerçevesinde bir yaşam sunulmaktadır. Uygulanan refah politikalarının finansmanında özel sektör değil devlet birincil kaynağı sağlamaktadır(Esping-Andersen, 1990, s. 28).

Muhafazakar refah rejiminin aksine cinsiyet ayrımı yapılmaksın işgücüne katılım desteklenir. Özellikle kadınların işgücünü destekleyen ve bağımsız bireyler olabilmeleri için politikalar uygulanmaktadır. Ailesel sorumluluklar en aza indirilerek uzun vadede istihdam sağlayıcı imkanlar sağlanır. Uygulanan bu rejimle işsizlik oranı minimum düzeyde kalmıştır. Devletin destekçi rolü çalışanlar üzerinde olumlu etkiler bırakarak üretimin artması ve refah ortamının sağlanması noktasında oldukça önem taşımaktadır(Ayırıcı, 2020, s. 55-57).

1.5. Geleneksel refah Devleti Sınıflandırmaları

Refah devletini sınıflandırılma ilk olarak Wilensky ve Lebeaux tarafından 1958 yılında yapılmıştır. Richard Titmus tarafından üçlü sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırmaları, “kalıntı refah modeli”, “endüstriyel başarı modeli” ve “kurumsal bölüşümcü model” olarak yapmıştır. Geleneksel sınıflandırmalardan ilki, Bismarck sistemidir bu sisten bireylerin elde ettikleri iş becerme gücünden sonra ortaya çıkmıştır. Bütün vatandaşların sosyal güvence kapsamına alınması fikri ile bilinen ise Beveridge sistemi olmuştur. Her iki sisteminde birlikte kullanılmasıyla Karma model ortaya çıkmıştır.

1.5.1. Bismarck Model

İlk olarak Almanya’da ortaya çıkan bu model ile modern refah devleti anlayışı başlamıştır. Otto Von Bismarck tarafından 1880 yılında refah devletinin temelleri atılmıştır. Zorunlu olarak sosyal sigorta uygulamasının başlaması ile olası risklerin önüne geçilerek sosyal güvenlik sağlanmaktadır. Bu model ile birlikte bazı yasalar çıkartılarak sosyal sigortalar kanunu ile yasalaştırılmıştır. Bu yasalar; Hastalık sigortası Yasası, Emeklilik Sigortası ve İş Kazaları Yasasıdır (Rosanvallon, 2004, s. 125-126).

Kategorisel sistem olarak da bilinen Bismarck modeli uygulama olarak Almanya, Fransa ve Türkiye’de görülmektedir. Bireyler tarafından yapılan işler karşılında sosyal hukuk tarafından güvenceye alınır. Çalışmanın karşılığı olarak sosyal sigortalardan yararlanılmaktadır. Oluşabilecek tüm risklere ve iş kazalarına karşın güvencedir. Sosyal sigortaların gelir kaynağını bu sigortalardan yararlanan bireylerin ödedikleri primler sağlanmaktadır(Kardaş, 2020, s. 45).Genel anlamda devletin yükümlülükleri çerçevesinde uygulamalar yerine getirilse de bireyler arasında oluşan toplumsal dayanışmalar ile bu durum oldukça kolaylaştırılmış. Bireylerin güvenli ve huzurlu bir ortamda çalışıp üretime katkılarının devamlılığının sağlanması için devlet eliyle sosyal politikaların sağlanması oldukça önem taşımaktadır(Karabulut, 2021, s. 21).

Dünyada geniş bir yayılım özelliği gösteren bu modelde toplumsal dayanışmanın sağlanması oldukça önemlidir. Ayrıca sistem oldukça düzenli ve sistematik olarak işlerlik göstermektedir. Sosyal sigortaya için ödenmesi gereken primler zamanında ödenmektedir. Yönetimde özerk

bir yapıya sahip olması ve sistemin maliyetlerinin az olması modelin avantajlı olduğunun göstergeleridir. Bordroya direk olarak işçi ve işverenlerin ödemeleri yansımaları, primlerin toplanması aşamasında yaşanan birtakım karışıklıklar ve oluşacak giderlerin kontrolünü sağlamada zorlukların yaşanması bu modelin dezavantajları arasında yer almaktadır(Erdoğan E. S., 2018, s. 27).

1.5.2. Beveridge Modeli

Keynes anlayışından sonra İngiltere’de refah devletinin gelişmesinde William Henry Beveridge oldukça etkili olmuştur. İngiltere’nin yanı sıra tüm ülkede refah devleti gelişmelerine bu uygulama oldukça etkili olmuştur. Devlet tarafından çalışan bireyler sosyal güvence kapsamına dahil edilirken çalışmayan bireyler ve çalışacak durumda olmayan bireyler için sosyal yardımlar gerçekleştirerek standart bir hayat imkanı sunarak güvence kapsamına almaktadır. Devletin sosyal güvenceleri sağlayıcı kurum olması fikri Keynes ve Beveridge tarafından ortaya atılmıştır. Beveridge tarafından 1941 yılında İngiliz Sosyal Güvenlik sisteminin kurulmasını dile getiren rapor hazırlanmıştır. Özellikle hazırlanan bu rapor da yoksul kesimin de sosyal güvenceden yararlanarak refah seviyesine artırarak bir yaşam sürmenin mümkün olacağı görüşüne yer verilmektedir. İlk olarak İngiltere’de uygulanmaya başlayan bu sistem esas olarak sanayi devrimi sonrası oluşan yıkımları düzeltmek amacıyla oluşturulmuştur. Burada esas durum prim ödeyerek sosyal sigortadan yararlanmayı, oluşabilecek risklere karşı bir güvence oluşmuştur. Primlerin ödenmesi ya işçinin kendisi tarafından ya da işçi ile ilgilenen kurum tarafından karşılanmaktadır. Uygulanan sosyal güvenlik sisteminin özellikleri arasında birey ayrımı yapılmaksızın her kesime eşit oranda hitap etmesi, oluşacak risklere karşı her anlamda primler karşılığı olarak güvence sağlanmaktadır. Merkezi bir sisteme dahil olarak tek biçimli olarak uygulanmaktadır. Beveridge’nin uygulamış olduğu bu sistem halk sigortası olarak da bilinmektedir. Bismarck modeline benzerlik göstererek bireyler arası ayrım yapılmaksızın herkesi eşit oranda hizmetler sağlanarak sosyal adaletin sağlanması hedeflenmektedir.

İlk olarak İngiltere’de oluşmasının ardından zamanla tüm ülkelerde uygulanarak tam istihdamın sağlanarak tüm bireylere hizmet sunmaya başlamıştır. Devlet tarafında tüm bireyler koruma çemberine alınarak geniş kitleyi etkisi altına alan bir modeldir (Durdu, 2009, s. 46-47).

1.5.3.Karma Model

Hollanda’da uygulanan bu model de Bismarck ve Beveridge modellerinden yararlanarak benzer uygulamalar sunmaktadır. Hem çalışan kesim hem de tüm vatandaşlara uygulanan sigorta sistemi mevcuttur. İşleyiş bakımından bu iki modelden de yararlanarak işçi sigortası

ve halk sigortası uygulamaları yapılmıştır. Uygulanan bu modelde primlerin finansmanı çalışan bireyler ve işverenler tarafından karşılanırken 15 ve 65 yaş arasındaki bireyler belirlenen tutarları öderken, 15 yaş atındakiler ve 65 üzerindeki bireyler prim ödemekten muaf tutulmaktadır(Kıtaççı, 2007, s. 29).

Karma model uygulanırken işverenler tarafından ödenen primler belli bir yüzdesel oran dahilinde alınarak finansmana dahil edilir. Bir diğere önemli husus ile meslek risklerinin sosyal risklerinde sayılmasıdır. Sosyal sigortalar uygulama noktasında evrensellik özeliğı taşımaktadır(Durdu, 2009, s. 10).

1.6. Sosyal Refah Yaklaşımları ve Kriterleri

Bireylerin gerek güvenlik gerekse savunma ve temel ihtiyaçlarını minimum bir yaşam standardı sağlamak amacıyla refah devleti anlayışı ile sağlanmaktadır. Refah devletinde faydanın ölçülebilir olduğı düşünceyi faydacı ahlak yaklaşımı tarafından ileri sürülmüştür. John Rawls tarafından ileri sürülen düşünceye göre her bireyin durumları aynı olmadığı için bir birim davranıştan diğere bir birey kadar etkilenmeyebilir bu da faydanın herkes için aynı olmadığı ve ölçülemez olduğunu savunmaktadır.

1.6.1. Faydacı Yaklaşım

Jeremy Bentham tarafından faydacı ahlak yaklaşımının öncülüğü yapılmıştır. Bentham'ın düşüncesine göre faydalı olan şeyler temelde bireylere mutluluk sağlar. Bu yaklaşımda Bentham faydanın bireyler arasında yaratacağı değere skalasının aynı olduğı ve buna bakılarak da faydanın ölçülebilir olduğı görüşünü ileri atmıştır. Faydacı yaklaşımdan yararlanılarak refah devleti uygulamaları yapılmıştır. Faydanın somut bir ölçütünün olduğı kabul edilmiştir. Faydacı yaklaşımda ahlak teorisi önemli bir yere sahip olarak toplumun refah seviyesinin artırılmasının, bireylerin mutluluklarının artmasını sağlayacağı için önemli bir yere sahiptir. Faydacı ahlak yaşamında üç hususa dikkat edilmektedir. Tüm uygulanan durumlar karşısında sonuç odaklı yaklaşım yapılmaktadır. Eğer yapılan tüm durumlar karşısında bireylerin refahlarında bir artış oluyorsa olumlu olarak sonuçlanmış demektir. Faydacı ahlak anlayışında sonuç odaklı bir sistem geliştirilmiştir. Sonuca ulaşmada geçen süreçte bireylerin refah seviyelerinin artmasıyla toplam faydanın artması hedeflenmektedir(Şeker & Çetin, 2012, s. 285-286).

Bireyler tarafından üretimi sağlanan her şey ürün ve devlet tarafından sunulan tüm hizmetlerde bireylerin eşit hakları vardır. Bireyler arasında hakların ve kazançların adil bir ortamda dağıtımının sağlanması bireylerinin refah düzeylerini arttırması doğrudan faydalarını arttırmaktadır. Bireylerin marjinal faydalarını eşit olduğı noktada devlet

tarafından gelirin yeniden dağıtımının gerçekleşmesi mümkün hale gelir ve fayda yaklaşımı doğru şekilde gerçekleşmiş olur(Savaşan, 2014, s. 128).

1.6.2.Rawls Yaklaşımı

John Rawls çağdaş bir düzende sosyal adalet kavramını geliştirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Yapılan sosyal politika uygulamalarını araştırarak, eleştirel bakış açısıyla yaklaşarak ve çözümler yaparak çalışmalarını sürdürmüştür. Rawls için esas önemli nokta bireylerin özgürce bir hayat sürmeleridir. Sosyal adalet teorisine dayanarak refah devleti anlayışının mümkün olacağını savunmuştur. Fayda teorisinde bireyler arasındaki farklar dikkate alınmadığı, bir birim faydanın her birey için aynı etkiyi yarattığını düşünmediği için faydacı yaklaşımdan ayrılmaktadır. Faydacı yaklaşımda sonuç odaklı hareket edilmektedir. Buna karşılık olarak Rawls yaklaşımında sonuç odaklı olmaktan ziyade bireyler arasındaki adalet sağlanarak hakların eşit kullanım hakkının olması önceliklidir(Karabulut, 2021, s. 25).

Rawls, bireylere adalet duygusunun önemini belirtmiş ve her birey kendi çıkarlarını maksimize ettiği noktada toplumsal refahında sağlanmış olacağını belirtmiştir. Fayda yaklaşımında her birey eşit özellikte sayılarak refahın oluşmasıyla edinen faydanın benzer olacağı savunulurken rawls her bireyin fayda düzeyinin karşılaştırılmasını savunmaktadır. Her bireyin elde edeceği fayda düzeyi ayrı olarak belirlenmektedir. Toplam refah düzeyi toplumdaki bireylerden refahı en düşük olana göre belirlenmektedir. Burada esas üzerinde durulan nokta refah seviyesi düşük olanlara daha çok sosyal yardımlarda bulunarak refah seviyelerinin yükselmesini sağlamaktır.

1.7. Sosyal Refah Kriterleri

Refahın sosyal anlamda sağlanabilmesi için refah kriterleri önemli bir yere sahiptir. Bu kriterler arasında; Pigou optimumu Pareto optimumu, Kaldor- Hicks telafi kriteri ve Bergson'un Sosyal refah fonksiyonu ölçütü, Sciyovsky kriterleri yer almaktadır.

1.7.1.Pigou Optimumu

Arthur Pigou refah ekonomisinin en önemli temsilcisidir. Pigou tarafından faydacı teori esas alınmıştır. Toplumsal refahın sağlanması her bir bireyin refahlarının maksimum olmasıyla oluşur. Pigou tarafından servet ekonomisi ile refah ekonomisi birbirinden ayırması refah ekonomisine oldukça olumlu yansımaları olmuştur. Pigou'ya göre, sosyal refahın mümkün olması için hem üretim faaliyetlerinin gerçekleşmesi hem de gelirin dağılımının oldukça önem taşımaktadır. Gelirin yeniden dağıtımı sağlanarak insanlar arasında eşitlik sağlanacaktır. Bu

eşitliğin sağlanması da toplumsal refahın artmasına katkı sağlamaktadır (Göktaş, 2019, s. 9-10).

Kişilerin faydalarını sayısal olarak ölçmenin mümkün olduğunu savunan Pigou, her bir bireyin faydasının toplanarak sonucun toplam refahı sağladığını savunmaktadır. Vergilerin alınmasında ödeme gücüne göre artan oranlı vergileme sisteminin kullanılmakta ve gelir seviyesi yüksek olanlardan ilk katılım sağlanmaktadır. Toplum refahının sağlanması oldukça önemlidir ve her bir bireyin refahlarını maksimum seviyeye çıkarmak toplum refahını doğrudan etkilemektedir (Karabulut, 2021, s. 26).

1.7.2. Pareto Optimumu

Vilfredo Pareto, bir bireyin fayda seviyesinin artmasıyla başka bir bireyinde refahının arttığı düşüncesine ters olarak bu durumda bireylerin refah seviyelerini azalacağını ifade etmiştir. Pigou faydanın ölçülebilir nitelikte olduğunu savunurken Pareto'ya göre faydanın ölçülmesi sayısal olarak ifade edilmesi mümkün değildir. Bireylerin faydalarının birbiri ile etkileşim halinde olduğunu bir bireyin refahını yükseltirken başka bir bireyin refahı azaltılmış olmaktadır. Pareto refahın sağlanması için iyileştirme kriterinin esas almıştır. Bu kriterde, herhangi bir bireyin faydasını azalmasına sebebiyet vermeden en az bir bireyin refahının artırılması mümkündür (Pareto, 2010, s. 220). Toplumsal refahın sağlanması için önemli olan iki faktör; üretim ve gelir dağılımıdır. Her bir bireyin almış olduğu fayda birim olarak ölçülemediğinden bireyler arasında bu durumun kıyaslamasını yapmak mümkün değildir. Bu nedenle Pareto tarafında gelir dağılımı incelenmekte ve bu konuda araştırmalar yapılmaktadır (Işık & Erdem , s. 262).

Pareto tarafından devlet müdahalesinin gerekliliği benimsenmektedir. Piyasa Ekonomisi tarafında refahın optimumu sağlanıyorsa devlet müdahalesine gerek yoktur. Refah optimizasyonunun sağlanması için tam rekabet koşullarının gerçekleşmesi ve kamusal malların piyasada olmaması gerekmektedir. Bu durum aktif olarak gerçekleşmediğinden piyasa başarısızlıkları meydana gelmektedir. Oluşan bu piyasa başarısızlıklarının önüne geçilmesi için devlet müdahalesine gereksinim duyulmaktadır (Göktaş, 2019, s. 11).

Gelir dağılımında oluşan eşitsizliklerden kaynaklı bazı bireylerin daha az gelir ettikleri görülmektedir. Bu adaletsizliğe çözüm amaçlı gelir dağılımı adaleti sağlanmalıdır. Yoksul olarak adlandırılan bireylerin maddi durumları, gelir seviyesi yüksek bireylerin refahlarının artmasıyla etkilenmediği noktada pareto optimumum sağlanmış olur.

1.7.3. Kaldor- Hicks'in Telafi Kriteri

Nicholas Kaldor tarafından 1939 yılında yayınlanan bir makalede telafi kriteri teorisinden söz etmektedir. Hicks tarafından Kaldor bu teorisi desteklenmiş olup, ismi Kaldor- Hicks Telafi

teorisi olarak belirlenmiştir. Pigou ve Pareto'dan farklı olarak bireylerin bazıları için kazançlı bir durum söz konusu olurken, diğer bireyler açısından olumsuz yani kazançsız sayılacak durumlarda kazançlı bireyler kazançsız bireylere parasal ödemeler gerçekleştirme görevi göze aldıkları durumda hala süreç içerisinde kazançlı sayılabiliyorlarsa sosyal iyileşme mümkündür.

Hicks tarafından Kaldor'un telafi kriteri uygulamaları önem arz etmektedir. İktisat politikalarında yapılacak herhangi bir düzenleme veya değişim Kaldor'un telafi kriterine uyum sağladığı sürece bireyler tarafından kabul göreceği düşüncesi savunulmuştur. Yaşanacak değişimler bireylerin refahlarına olumlu ve olumsuz yansımaları olmuştur. Bireylerin refahları olumsuz yönde etkilenerek refah düzeyleri azalan bireyler için farklı birtakım politikalar uygulanmaya başlamıştır. Telafi kriteri ile gelir dağılımında adaletin genel esasları oluşturularak bu konu üzerinde durulmaktadır. Bu kriter gereğince elde edilen faydanın ölçülmesi mümkün değildir. Her bireyin faydası kendine katkı sağlamakta ve hiçbir bireyin faydaları karşılaştırılmaz ve kıyaslanamaz (Karabulut, 2021, s. 29).

1.7.4. Scitovsky İkili Kriteri

Tibor Scitovsky, Kaldor ve Hicks tarafından öne sürülen telafi kriterinin refah arttırıcı etkilerinin olduğunu savunmuştur. Scitovsky sosyal refahın artması için iki kriter öne sürmektedir. Pareto optimumunun sağlanması durumunda ve Kaldor ve Hicks tarafından sunulan kriterde ortaya çıkan zararların telafisinin mümkün olmadığına kriter kendi ile çelişmiş olur. Uygulanan politika değişikliklerinin sosyal refahın artışının sağlanması için bu iki kriterin birlikte uygulanmasını savunduğu ilke ikili kriter olarak bilinmektedir.

1.8. Refah Devletin Amaçları

Devlet tarafından bazı uygulamalar ve sosyal hakların bireylere sunulmasıyla güvenli ve huzurlu bir ortamda minimum yaşam standardı sağlanmaktadır. Bireylerin sosyal ve ekonomik yönden ihtiyaçlarının karşılanması refah devleti anlayışı ile mümkün hale gelmesi bireylerin refah seviyelerinin artmasını sağlamaktadır. Devlet tarafından bu sosyal hizmetler ve sosyal hakların sunulması sağlanırken birtakım maddi ve manevi alınması gereken tedbirler bulunmaktadır (Akıcı, 2010, s. 16). Gelir adaletsizliğinin önüne geçilmek için devlet tarafından müdahaleler yapılarak her bireyin eşit haklara sahip olması amaçlanmıştır.

1.8.1.Yoksullukla Mücadele

Refah devleti anlayışının amaçlarının başında, yoksul durumda olan bireylere devlet kanallarıyla yardımların sağlanması yer almaktadır. Devlet tarafından sağlanan sosyal yardımlar ile bireylerin huzur ve refah içerisinde yaşayacakları bir ortam sunulmaktadır. Başta temel ihtiyaçlar olarak belirlenen barınma, sağlık, eğitim, güvenlik gibi hizmetler devlet tarafından karşılanarak parasız olarak sunulmaktadır. Böylece her birey eşit haklara sahip olarak asgari bir yaşam düzeyi devlet tarafından sağlanmaktadır (Akkaya, 2001, s. 29).

Yoksulluk kavramının birden fazla ve farklı tanımları yapılmaktadır. İlk tanım mutlak yoksulluk: Dünya bankası tarafından belirlenen günlük olarak 1 dolar bile elde edemeyen kişilerin temel ihtiyaçlarını ve gıda giderlerinin karşılanamaması durumunda gerçekleşen yoksulluk olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir tanımlama ise göreceli yoksulluk, temel gıda malzemelerini teminini sağlayan fakat diğer ihtiyaçlar arasında sayılan barınma, giyim, ısınma gibi ihtiyaçların karşılanamaması durumunda gerçekleşen durumları kapsayan tanımdır. Mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk tanımlarını da kapsayan insani yoksulluk tanımı yapılmıştır. İnsanlarının yaşam sürelerinin birtakım sebeplerden dolayı kısılması, ihtiyaçlarını karşılayabilecek gıdayı temin edememeleri, okur-yazar seviyesinin düşük olması, anne ve çocuk sağlıklarının yeterli oranda sağlanamaması ve normalde önüne geçilebilecek hastalıkların yaygınlaşması gibi durumların karşılanamaması insani yoksulluk olarak tanımlanmıştır (Ayırıcı, 2020, s. 78).

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre yoksulluk sınırı belli olmaktadır. Genellikle gelişmiş ülkelerde refah seviyeleri yüksek olduğundan yoksulluk yok denecek kadar az iken gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde yoksulluk oranları daha fazladır. 1980'li yıllarda işsizlik sorunlarının yaşanması ve tam istihdam düzeyinin sağlanamamasından kaynaklı insanların gelirlerinde bir düşüş yaşanmıştır. Refah devlet bireylerin olumsuz yönde etkilendikleri bu durumdan en az yara ile atlatmaları için birtakım sosyal yardımlar ve sosyal sigortalar uygulayarak bireylerin durumlarını iyileştirmeyi hedeflemektedir. Refah devleti uygulamaları ile bireyler arasında oluşabilecek eşitsizliklerin önüne geçilerek her bireye asgari düzeyde yaşam alanları sunulmaktadır. Bireylerin temel ihtiyaçları olan eğitim, sağlık, güvenlik, barınma ve gıda yardımları devlet tarafından ücretsiz olarak karşılanarak bireyler bu hizmetlerden mahrum bırakılmaz.

1.8.2. Bireyler Arası Eşitsizliklerin Giderilmesi

Refah devleti anlayışında bireyler arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması en az yoksullukla mücadele kadar önem taşımaktadır. Ülke içerisinde bulunan her vatandaşın devletin sunmuş olduğu hizmetlerden yararlanma hakkı eşit ve adil olarak tanımlanmaktadır. Minimum düzeyde yaşam standardını sağlamak refah devletinin önemli amaçları arasında yer alarak gelirin adaletini sağlayarak bu konuda çalışmalar gerçekleştirmiştir. Öncelikle

bireylerin birtakım hizmetlerden yararlanırken bu husus dikkate alınarak eğitim, sağlık, güvenlik gibi hizmetlerin sunumunda hiçbir ayırım yapılmaksızın her birey eşit haklara sahip olarak bu hizmetlerden yararlanmaktadırlar. Anayasada bireyler sosyal ve ekonomik hizmetlerden yararlanma hususunda eşit olduğunun savunulması bireylerin güvenceleri haline gelmiştir (Çelik, 2020, s.29).

Tüm ülkelerde bireylere eğitim hakkının sağlanması temel düzeyde her bireyin eğitim alması bir gerekliliktir. Aynı şekilde her bireye eşit oranlarda sağlık hizmetleri de devlet tarafından sunularak bireylerin durumlarına bakılmadan sağlanmaktadır. Sağlık ve eğitim hizmetlerinin özel kurumlardan ziyade devlet tarafından sunulması her bireyin eşit oranda bu hizmetlerden yararlanmalarını sağlayacaktır. Devletin sunmuş olduğu tüm hizmetlerde statü farkı gözetilmeksizin her birey eşittir. Bireyler arası eşitliğin sağlanması ile de hayat standartlarının iyileştirilmesi söz konusu olmaktadır.

1.8.3.Adaletli Gelir Dağılımının Sağlanması

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri yoksulluk sınırları hakkında bilgi verdiği gibi gelirin adaletli dağıtımını hakkında da referans olmaktadır. Bir ülkedeki gelir adaletli bir dağılımının olması o ülkenin gelişmişlik düzeyi ile doğrudan ilgilidir. O ülkede yaşayan bireyler hakkın da öngörülerde bulunmamızı sağlar. Refah devletinin amaçları arasında adaletli bir gelir dağılımının sağlanması yer almaktadır. Her ülkede gelir adaletinin sağlanması için esas alınan maliye politikaları bulunmaktadır. Adaletli bir gelir dağılımının mümkün olması belli bir zaman içerisinde elde edilen milli gelirin bireylere eşit olarak sunulmasıyla mümkün olmaktadır. Belirli bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi sonucunda toplumda var olan hizmet ve ürünlerin karşılığına dönüşen değerler, yine aynı ülke içerisindeki bireylere eşitlik ve adalet esaslı olarak dönüştürülmesi adaletli bir gelir dağılımının sağlandığını gösterir (Erdoğan , 2004, s. 48).

Sosyal politikalar içerisinde gelir dağılımını etkileyen diğer faktör ise servet dağılımıdır. Devletin elinde bulunan varlıklar ile sosyal hizmetlerin gerçekleştirilmesi için özelleştirilme ve özel sektör tarafından yeniden bireylere dağıtılması servet paylaşımı olarak nitelendirilmektedir.

Devlet vergi gelirlerini toplarken bireylerin gelirlerine göre vergilendirmeler yaparak, gelir seviyesi düşük sayılan bireylerden daha az vergi geliri elde ederek pozitif ayrımcılık yapmıştır. Gelir dağılımını belirleyen birden fazla faktör bulunmaktadır. Bunlar; İşgücü piyasasında yaşanan değişiklikler, üretim faktörlerinde meydana gelecek değişimler, bireylerin eğitim düzeyleri, dünya ekonomisini etkileyecek olağanüstü durumların yaşanması ve ekonomide oluşacak olumsuzlar neticesinde meydana gelecek kriz, enflasyon ve bütçe açıklarıdır (Kuştepe & Halaç, 2004, s. 145). Milli gelir dağılımında oluşan adaletsiz dağılım karşısında gelir seviyeleri düşen bireylere, yardıma muhtaç olan düşkünlere ve

kimsesiz çocuklara refah devleti anlayışının hakim olmasıyla yardımlar yapılarak yaşam kaliteleri arttırılmalıdır (Çelik, 2020, s.28).

1.8.4. Sosyal Anlamda Dayanışmanın Sağlanması

Sınıf farklılıklarının oluşması zaman içerisinde bireylerin birbirinden uzaklaşmalarına sebebiyet vermektedir. Toplumsal huzurun bozulması bireylerin hayatlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Refah devlet anlayışı bireyler arasındaki huzursuz ortamı en aza indirecek müdahaleler gerçekleştirmektedir. Sosyal politikaların uygulanması ile bireyler arasında sosyal dayanışma da artmaktadır. Gelirin yeniden dağıtımının sağlanması ile zor durumda bulunan engelli, yaşlı, hasta, işsiz bireyler için oluşabilecek risklere karşı önlemler alınarak sosyal dayanışma ile bu risklerin önüne geçilmektedir. Bir toplumu oluşturan bireylerin arasında ortak bir fikir birliği için toplumdaki bireylere karşı sorumluluk duygusunun gelişmesi neticesinde ortak fikir birliğine göre hareket edilmesi bir dayanışma örneğidir (Erdal, 2012, s. 40-42).

Sosyal dayanışmanın sağlanabilmesi için gerekli finansman sadece kamu gelirlerinden ve bireysel gelirlerden oluşmamaktadır. Finansmanın sağlanması için bazı gönüllülük esasına dayanan kurumlar, hayırsever olarak adlandırılan bireyler, bazı sosyal sorumluluk projelerini destekleyen dernekler tarafından sosyal dayanışmanın gerçekleşmesi için bazı maddi yardımlar yapılmaktadır.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması sosyal dayanışma açısından oldukça önem taşımaktadır. Yaşanabilecek adaletsiz bir dağılım kişiler arasında güvensizliğe sebep olmaktadır. Buna çözüm olarak bu adaletsizliğin ortadan kaldırılması için gelirin yeniden dağıtımının gerçekleşmesi böylece gelir adaletsizliği yaşayanlara, gelir adaletsizliği yaşamayanlar tarafından bir destek söz konusu olmaktadır (Sungur, 2016, s. 12).

Bireyler arasında adil bir eşitliğin sağlanması sosyal dayanışma için oldukça önemlidir. Sınıf farklılıkları gözetmeksizin her birey eşit haklara sahiptir. Ayrımcılık söz konusu dahi olamaz. Toplum düzenini bozabilecek herhangi bir duruma karşı sosyal bir yapının gerekliliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal politikalar ve sosyal dayanışma ile oluşabilecek risklerin önüne geçilmeye geçilerek en az etki ile atlatmaya çalışılmaktadır (Karabulut, 2021, s. 34).

1.8.5. Tam İstihdamın Sağlanması ve İşsizlik Sorunu ile Mücadele

Refah devleti anlayışının amaçları arasında yer alan önemli husus, işsizlik sorununun ortadan kaldırarak tam istihdam düzeyinin sağlanmasıdır. İşsizlik sorunun yaşanması beraberinde birçok olumsuzluğu da getirmektedir. Çalışma gücüne sahip olmayan bireyler maddi bunalımlar sonucunda kendilerine olan güven duygularını bu süreçte kaybedebilirler. Bireyleri işgücüne katılması hem birey hem de toplum için oldukça önemlidir. Bireylerin iş

gücüne katılmaları hem kendi hayatlarını idare edebilecekleri bir kazanç sağlarken hem de toplumsal üretimi artırarak piyasa canlılığı sağlamaktadır. Gelişmişlik düzeyi yüksek olan ülkelerde de işsizlik sorunu ile karşılaşmak mümkündür. İşsizlik sorunu ve yaratacağı etkilerle mücadele etmek için refah devleti anlayışının geliştirdiği birtakım sosyal politikalar uygulanmaktadır.

Refah devleti anlayışı ile hem üretim hem de tüketim faaliyetlerini destekleyen politikalar uygulayarak tam istidamın gerçekleşmesini sağlamaktadır. Devlet, tarafından uygulanan sosyal politika ile piyasa ile bir bütünlük sağlanarak hareket edilir. Kaynak dağılımında yaşanacak olumsuz durumların karşısında telafi edilebilir bir güç uygulayan devlet politikaları yer almaktadır (Jessop, 2009, s. 107). Tam istihdamın sağlanması için tüm üretim faktörlerinin üretime katılması gerekir. Devlet üretim faktörlerinin etkilenmemesi için teşvikle uygular.

İşsiz oranı yüksek olan ülkelerde gelişmişlik düzeyinin yüksek olması beklenemediği gibi ülkede ekonomik büyümede söz konusu değildir. Ancak işsizlik oranı düşük olan ülkelerde ekonomik büyüme ve gelişmişlik düzeyinden bahsetmek mümkün olmaktadır (Ciner, 2014, s. 17).

İşsizlik ve tam istihdam birbirinden farklı gibi görünse de bu iki kavram bir bütünlüğü sahiptir. Devlet uyguladığı sosyal politikalarla işsizlik sorunun önüne geçerek tam istihdam düzeyinin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bireylerin kendi kazançlarını elde etmelerinin hem bireysel hem de toplumu etkileyecek olumlu dönüşleri olmaktadır. Devlet tarafından bu konuda bireylerin desteklenmesi oldukça önemlidir. (Akıcı, 2010, s. 60)

1.8.6. Barış Ortamının Sağlanması ve Sosyal Denge

Tarihsel süreç içerisinde krizler ve yaşanan savaşlar hem piyasayı hem de bireyleri olumsuz yönde etkilemiştir. Refah devleti anlayışı ile yaşanan tüm olumsuzluklarla mücadele edilerek toplum refahının sağlanmasını amaçlamaktadır. Refah devletini sakinlik, huzur ve barış ortamında güvenli bir yaşam sunarken sosyal dengenin de korunmasını sağlamaktadır. Bireylerin korunmaya ve desteklenmeye ihtiyacı olanlar nezdinde koruyucu yasalar yaparak sosyal dengenin sağlanması hedeflenmektedir. Yasalar karşısında dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin ülke birliği içerisinde bulunan her bireye eşit haklar sağlanarak gelir dağılımında adaletin mümkün olduğu bir düzen sağlanmaktadır (Sözer, 1994, s. 6).

Sosyal dengenin sağlanabilmesi için kişiler arasında ayırım yapılmadan adaletli bir davranış sergilemek gerekmektedir. Ne kadar da ayırım yapılmadan davranılmaya çalışılsa da bazı ülkelerde sunulan refah devleti hizmeti farklılıklarından örneğin, sağlık alanında eğitim ve sosyal güvenlik alanlarında her ülkede farklı bir uygulama görülebilir. Sosyal denge ile ülkeler bazında oluşabilecek bu adaletsizliğe bir denge aracı sağlayarak bireyler arası eşitliğin ve

adaletin sağlanması gerekmektedir. Toplumsal düzenin sağlanması ve oluşacak farklılıkların giderilmesi için birtakım sosyal uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Bireyler arasında maddi zorluklar yaşayanlara, yoksullara ve haksızlıklara uğrayanlara sosyal devlet uygulamaları çerçevesinde birtakım politikalar uygulanarak adaletsizliğe mahrum bırakılmadan eşitliğin sağlanması hedeflenmektedir(Kalkışım, 2015, s. 26).

Çalışan bireylerin sosyal ve ekonomik haklarının varlığı refah devleti anlayışı ile mümkündür. Bireylerin hakları temin edilirken bazı durumlarda örgütlenmeler, sendikalaşmalar ve grev yapma özgürlükleri gündeme gelir. Burada işverenlere bireylerin çalışma hayatlarında karşılaşılabilecekleri risklere karşı önlemler alınarak birey haklarının önemsenmesinin altı çizilmektedir. İş gücüne katılım sağlayan bireylerin emekleri doğrultusunda adil bir ücretlendirilme yapılması gerekmektedir. Toplumda genel huzur ve barışın sağlanıp, sosyal dengenin mümkün olduğu bir yaşam sunulması refah devletinin amaçları arasında yer almaktadır (Çelik, 2020, s.33).

1.8.7. Kalkınmanın Sağlanması ve Ekonomik Büyüme

Belirli bir zaman içerisinde bir ülkede mevcut üretim kapasitesinin artış göstermesi ve bunun sonucunda ekonomik kaynakların varlığında oluşan her bir artış ekonomik büyümenin bir göstergesidir. Bir ülkede bireylere düşen milli gelir seviyesinde artışın yanı sıra ülkenin potansiyelini genişleten sosyal ekonomik yapısında değişim ve gelişmelerin yaşanması ise 'kalkınma' olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik büyümede oluşacak bir birimlik artış üretim hacmini doğrudan etkileyeceği için ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine olanak sağlar. Ekonomik büyüme sonucunda bireylerin refah düzeylerinde artış meydana gelmektedir. Ülke ekonomisinde ve sosyal yapısında oluşan yapısal değişimler, teknolojik aletlerin kullanımının artması sonucunda üretim miktarlarındaki artış kalkınmanın sağlanmış olmasının göstergesidir. Kalkınmış bir ülke ekonomisinde bireylerin refah seviyeleri oldukça yüksektir ve yoksulluktan bahsetmek mümkün değildir. Teknolojik gelişmenin sağlık ve eğitim alanlarında artış göstermesi bu alanlarda daha fazla gelir elde edilmesini sağlamaktadır. Artan gelir sonucunda ekonomik anlamda bir büyümeden söz etmek mümkündür. Kalkınma neticesinde oluşan ekonomik büyüme sonucunda yoksulluk sorunu ortadan kalkar ve refah düzeyinde ciddi oranda bir artış görülür(Çaşkurlu & Arslan, 2017, s. 78).

Refah düzeyini olumlu yönde etkileyen ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için minimum düzeyde işsizlik oranı olmalıdır ki tam istihdam düzeyi sağlanabilsin. Ayrıca ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için tasarruf paylarında bir artışa gidilmeli, adil gelir dağılımı politikaları uygulanmaya devam edilmeli, yatırımların her geçen günden fazla olacak şekilde artırılması, fiyat denge düzeyinin sağlanması gerekmektedir(Eğilmez & Kumcu, 2013, s. 123).

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın istikrarlı bir şekilde devamlılığını sürdürmek refah devleti anlayışı ile uygulanacak sosyal politikalar ile mümkün hale gelmektedir. Ekonomik büyüme ve kalkınma ülkeler için ciddi refah arttırıcı etmenler olduğu için ülkeler tarafından önemli bir yere sahiptir. Her ülke refah anlayışını genişletebilmek için ekonomik kalkınma ve büyümenin gerçekleşmesi için gereken tüm uygulamaları hayata geçirir(Karabulut, 2021, s. 38).

1.9. Refah Devletinin Araçları

Refah devleti yukarıda bahsettiğimiz amaçlarını yerine getirmek için birtakım sosyal politikalardan yararlanmaktadır. Refah devletleri uygulanan sosyal politikalar ile bir bütünü oluşturmaktadır. Toplumsal düzenin sağlanması için sosyal politikaların işlerliğine ve uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır (Zeybek, 2019, s. 26). Refah düzeyinin arttırılması için bireylere sosyal birtakım yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımların finansmanı kamu harcamaları gerçekleştirilerek yapılmaktadır. Devletin piyasaya müdahalesinin gerekliliği kamu harcamalarında bir artışa neden olmuştur. Refah devleti kapsamında uygulanan sosyal politikaların finansmanında kamu harcamalarının dışında vergilerde büyük önem taşımaktadır. Vergiler bireylerden adalet ilkesine göre temin edilerek transfer harcamaları gerçekleştirilerek adil bir gelir dağılımının oluşması sağlanır. Uygulanan artan oranlı vergileme ile gelir durumlarına göre bireylerden vergi alınması maddi kazancı düşük bireyler üzerinde yük oluşturmaz (Göktaş, 2019, s. 30).

Refah devletinin araçlarından biri de Kamu İktisadi Teşebbüsleridir. Devlet piyasa bu teşebbüs ile giriş sağlar ve kaynakların etkin kullanımının sağlanması, servet dağılımında adaletin sağlanması, tam istihdamın gerçekleşmesi için çalışmalar yapması, sosyal dengenin sağlanması ve uygulanması için piyasa müdahalelerinin yapılmasını sağlar.

Sosyal güvenlik politikalarının uygulanması refah devletinin diğer araçları arasında yer almaktadır. Sosyal güvenlik politikaları içerisinde sosyal sigortaları, sosyal hizmetleri ve sosyal tazminleri kapsamaktadır. Sosyal sigortalar kapsamında bireyler iş hayatlarında yaşayabilecekleri herhangi risk durumuna karşın önlem ve güvenlik tedbiri olmasının yanı sıra yaşanabilecek kaza ve hastalık gibi durumlardan önceden ödenen primler neticesinde bu süreçte bireylere yardımcı olacak nakdi ödemeler gerçekleşir. Sosyal hizmetler kapsamında çoğunlukla nakdi bir ödeme yapılmadan sağlanan bireylerin refahlarını arttırıcı uygulamaları kapsamaktadır (Sözer, 1994, s. 14).

2.BÖLÜM

REFAH DEVLETİNİN BÜTÇESEL YANSIMASI: SOSYAL BÜTÇE

2.1.Refah Devletinden Sosyal Bütçe Anlayışına

Refah devleti anlayışı ile toplumsal refahın maksimum noktaya çıkarılması hedeflenmektedir. Refah devleti ile refah düzeyinin artışının sağlanması için birtakım politikalar devlet müdahaleleri uygulanmaktadır. Bu müdahale ve destekler gerçekleştirilirken hem iktisadi alanda hem de siyasi alanda çalışmalar gerçekleştirilerek toplumsal refahın sağlanması amaçlanmaktadır. Refah devleti müdahaleci bir devlet yapısının yanı sıra, düzenleyici, denetleyici, yeniden dağıtıcı bir yapıya sahiptir.

1929 yılında yaşanan Büyük Ekonomik Buhan ve 1939-1945 yılları arasında II. Dünya Savaşı'nın 1970'lere kadar geline kadar süre zarfında devletler Keynesyen düşünce sistemi çerçevesinde ekonomik ve siyasi alanlara müdahale etmektedir. Devlet müdahalesi ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermeden olumlu yansımaları olmuştur. Bu olumlu gelişmelerden biri de işsizlik sorununun yok denecek seviyeye gelmesidir (Murat, 2020, s. 21). Yaşanan bazı olumsuz gelişmeler refah devletinin işlerlik alanını daraltmış ve engeller oluşturmuştur. Bu olumsuz durma örnek olarak 1970 yılında yaşanan Petrol Krizi ve sonrasında yaşanan birçok olumsuz gelişme, refah devleti anlayışının sekteye uğramasına sebebiyet vermiştir. Dünya ekonomisini ilgilendiren petrol krizinin yaşanmasıyla iktisadi ve siyasi alanlarda birçok değişiklik gündeme gelmiştir. Yapılan değişiklikler o dönemdeki Avrupa refah devletlerinin geleceğinin etkilemesinin yanı sıra uygulanan sosyal politikalar da ciddi gelişmeler ve değişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Refah devleti anlayışında devletin görevi sadece sosyal politikaların belirlenmesi ve kontrolünün sağlanması değildir, aynı zamanda devlet tarafından sosyal politikaların bizzat uygulanması gerekmektedir (Şenkal & Saripek, 2007, s. 147).

Birçok ülke, yaşanan savaş ve krizden etkilenerek ekonomik ve siyasi anlamda zor dönemler yaşamıştır. Bu olumsuzların yaşanmasına sebep olarak birden fazla durum gösterilebilir, fakat bu dönemde kişilerin devlete karşı bakış açılarında bazı değişimler yaşanmıştır. Devlet yaşanan olumsuzluklara ana kahraman seçilmiştir. Yaşanan sorunlara çözüm arayışına girilmiş fakat yeni düzenleme ve politikaların oluşturulması pek de kolay olmamıştır. Devlet tarafından sosyal harcamalar yapılarak, yoksulluk önleyici politikaların düzenlenmesi, bireyin temel ihtiyaçları olarak nitelendirilen eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlarda iyileştirmelerin yapılması, sosyal dışlanmanın önüne geçilmesi kamu harcamalarının birey ve toplumsal refah için gerekli olduğu savunulmuştur (Karadağ, 2018, s. 8).

Bireylere fırsat eşitliğinin sağlanması, bireylere eşit hakların sunumunda her bireyin kendi ilgi alanındaki becerileri gerçekleştirmeyi amaçlarken bilinçli bireyler yetişmesi için eğitim hizmetleri herkes için eşit imkanlar sunmaktadır. Bireylerin refahlarının artması beraberinde toplumsal refahında sağlanması mümkün hale getirmektedir (Kandemir & Kaya, 2010, s.

560).Bireyler arasında dil, din, etnik yapı, cinsiyet farklılıkları gözetilmeksın her bir bireye eşit haklar sağlanmaktadır. Ortaya çıkacak gelir adaletsizliklerinin önüne gelirin yeniden dağıtımının sağlanması ile engel olunarak yaşam kalitesi her birey için aynı düzeye getirilmeye çalışılmaktadır. Bu hizmetlerin sunumu sosyal birtakım harcamalar yoluyla gerçekleştirilmektedir. Bu harcamaların finansmanında genel bütçeden farklı olarak sosyal bütçe oluşturulmuştur. Sosyal bütçe, sosyal harcamalar için finansman kaynağı sayılmaktadır (Murat, 2020, s. 29). Sosyal bütçe genel bütçeden ayrı değildir, genel bütçeye bağlı olarak işlevsellik sağlamaktadır.

Sosyal bütçe kavramının çıkış noktası, toplumda var olan sorunlara kalıcı çözümler oluşturarak bireylerin yaşam standartlarını yükseltme amacı oluşturmaktadır. Toplumsal sorunların çözümüne odaklı olarak serbest piyasanın yetersiz kalması durumunda kamu hizmetlerinden yararlanılmaktadır. Sosyal bütçe harcamaları genellikle dezavantajlı grup olarak nitelendirilen bireye öncelikli olarak yapılmaktadır. Bu durumun yanı sıra gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırmak maksadıyla gelirin yeniden dağıtımı söz konusu olmaktadır. Yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılması ve işsizlik sorunu ile mücadele ederek tam istihdamın sağlanması sosyal bütçenin gerçekleştirmeyi hedeflediği hizmetlerdir.

2.2.Sosyal Bütçe Kavramı

Latince keilme karşılığı “bulga” olarak nitelendirilen bütçe kavramının Fransızca karşılığı olarak “bouge”, İngilizce karşılığı olarak “budget” kavramları kullanılmaktadır. Kelime anlamına bakıldığında, para çantası, cüzdan olarak nitelendirilmektedir. Bütçe kavramı günümüzde toplumsal açıdan önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda bütçe, kurumlar için gerekli görülen ekonomi, finans ve hukuk kavramları ile iç içe bir bütünlük sağlayan bir yasa olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal kelimesinin anlamına bakıldığında ise bireyler arası bir bütünlük sağlanarak toplumun yapı taşlarından kabul edilerek birlik ve beraberliği sağlayıcı bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Toplumsal birlik ve bütünlüğün sağlanabilmesi sosyal refah kavramının gerçekleşmesi ile mümkün hale gelmektedir. Toplumsal refahın sağlanabilmesi içinde sosyal bütçeden yararlanılmaktadır (Çakmak, 2017, s. 22). Türkiye’de bütçeden ayrı sosyal bütçe finansmanı sağlayan bir bütçe sistemi yer almamaktadır.

Bir ülkenin ekonomik politika araçlarının en önemlisi bütçedir. Bütçe, gelir ve gider tahminlerinin yer aldığı, bir devletin bir topluluğun veya bir ailenin gelecek zaman dilimi için harcamalarını ve gelirlerini içerir. Sosyal bütçe genel bütçeden ayrı değildir ve genel bütçeye bağımlı olarak oluşturulmaktadır. Sosyal bütçe, sosyal refahın sağlanmasına ilişkin bütçedeki sağlık, eğitim sosyal güvenlik ve sosyal yardım gibi harcamaların; gelir dağılımı ve eşitlik sınırlamaları göz önüne alınarak toplumda sosyal yardıma daha çok ihtiyaç duyan, yaşlılar ve çocukların bu düzenlemelerden yararlanmasını amaçlayan bütçe sistemidir. Sosyal yardımların gerçekleştirilebilmesi için devlet tarafından finansmanın karşılanması için

vergiler ve sosyal harcamalar kullanılmaktadır. Sosyal yardımlardan hiçbir birey mahrum bırakılamaz ve dışlanamaz. Sosyal bütçe kavramı kamu maliyesi ve politikası açısından oldukça önemlidir. Çünkü gelir düzeyi düşük olan bireyler açısından sosyal eşitliğin sağlanabilmesi için sosyal bütçe ile bireylerin eksikleri ve ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Gelir dağılımında adaletin sağlanması noktasında hem refah devletinin asıl amacı hem de sosyal bütçede bu amaca yönelik çalışmalar mevcuttur. Bütçe, hukuki anlamda hazırlanmış bir kanun olarak nitelendirilirken sosyal bütçede hazırlanış bakımından bütçenin eki olarak kabul edilen bir yasadır (Şeker, 2011, s. 22) .

Sosyal bütçenin uygulanması birtakım amaçlara gerçekleştirmeye yönelik olarak yapılmaktadır. Başta ihtiyaç sahiplerine yardım niteliği taşıyan sosyal yardımlar ile bireylerin yaşam standartlarının maksimum düzeye ulaşması hedeflenmektedir. Bireylerin yaşam standardı yükseltilirken birtakım sosyal amaçlar ve ekonomik amaçlar çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu sosyal amaçlar içerisinde; sosyal adalet ve barışın gerçekleşmesi, sosyal denge ve bütünlüğün sağlanması neticesinde olumlu sosyal gelişmelerin gerçekleşmesi yer almaktadır. Gelir dağılımında eşitliğin sağlanması ve yoksullukla mücadele edilmesi ve oluşabilecek işsizlik sorunsalının önüne geçilerek istihdam artırıcı politikaların uygulanması ekonomik amaçların içerisinde yer almaktadır (Çakmak, 2017, s. 24). Önceden hazırlanan raporlar ve belgeler ile sosyal bütçeler hazırlık aşamasına girer. Önceden hazırlanan raporlar ile yapılması gereken konular üzerinde fikir birliği sağlanarak konu ile ilgili birimlere bilgi akışı sağlanır (Comite, 2013, s. 25).

Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri birbirinden farklı olsa da, sosyal harcamalar ile sosyal hizmetlerin sunulabilmesi için milli gelirlerinin yaklaşık olarak %5 ile %30 arasında kalan kısmını bu hizmetlerin gerçekleştirilmesi için ayırmaktadırlar. Ülkelerin milli gelirlerinden bir oran dahilinde sosyal hizmetlerin sunulmasına ayırması gelirin yeniden dağıtımını gerçekleştirerek bireyler arasında eşitlik sağlayıcı ve toplumsal refahın oluşmasına katkı sağlayacak olumlu etkiler yaratmaktadır. Bireyler arasında eşitlik sağlanmaya çalışarak, gelir ve yaşam standartlarının farklılığından kaynaklı oluşacak sorunun önüne geçilmektedir. Sosyal amacı gerçekleştirmeye yönelik yapılan harcamalar ile bireyler arasında eşitlik ve adalet sağlanırken toplumsal barış ve huzur ortamı da sağlanmış olur. Orta vadeli mali planlama ve sosyal politika planlamasının yapılmasıyla sosyal bütçe oluşturulmaktadır (Koç, 2017, s. 448).

Literatürde Sosyal bütçenin gelişimi ile ilgilenen, Scholz, Cichon ve Hagewmejer tarafından sosyal bütçe gelişimine önemli katkılar sağlanmıştır. Sosyal bütçenin iki farklı yöntemini dile getirilmiştir. Birinci yöntem olarak sosyal bütçenin istatistiksel yönü ele alınarak, Ülkelerin sosyal koruma gerçekleştirmek amacıyla yapmış oldukları harcamalar ve elde edilen gelirler üzerinde istatistiksel verilere dayalı tanımlamalar yapmışlardır. Sosyal bütçe gelişimine yönelik yapmış oldukları tanımlamada ikinci yöntem ise, harcama ve gelir durumlarını yönelik yapısal imkanlar ve ekonomik imkanların göz önüne alınarak hazırlanacak bir belge üzerinde durulmuştur (Özcan, 2016, s.65).

Uygulanan ve hazırlanan sosyal bütçeler ile hem ulusal anlamda finansal düzenlemelerin planlanması hem de sosyal politikalar arasındaki politik süreci hızlandıran bir unsur olması göz önünde bulundurulmaktadır. Finansal açıdan sosyal koruma sistemi ile geçmişteki uygulamalardan yararlanılarak bütçe verilerinin kıyaslanması sosyal bütçe ile mümkün hale gelir. Birtakım sosyal bütçe verilerin kullanılması politik açıdan farklı bakış açılarının oluşmasına imkan tanınması oldukça önemlidir. Bu sosyal bütçe verilerden bazıları; ekonomik verimin üst seviyelere çıkarılması, sosyal ve ekonomik hususlar göz önünde bulundurularak sosyal koruma sisteminin en iyisine ulaşmaya çalışılmasıdır. Sosyal bütçe verileri kullanılarak birtakım planlamaların yapılması geçiş ekonomilerinde oldukça önem teşkil etmektedir. Ülkeler açısından yapılacak harcamaların ve ihtiyaçların planlanması ve bu düzende ilerlemesi sosyal bütçeden yararlanılmasını mümkün hale getirirken, uzun dönemde ekonomik kalkınmanın sağlanması da bütçe planı ile mümkün olmaktadır(Dumlupınar, 2021, s. 8). Sosyal gelir ve harcamalar sosyal bütçenin iki temel faktörünü oluşturmaktadır. Her ülkede hangi gelir ve harcama türünün öncelikli olarak kullanılacağı değişiklik göstermektedir. Ülkelerin refah düzeylerine göre hangi gelir ve harcama türüne vereceği öncelik değişiklik gösterse de temelde sosyal bütçeler ile toplumsal açıdan bireylerin yaşam standartlarını yükseltilmesi ve sosyal güvenliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Bireylerin yaşam kalitesinin artırılması için öncelikle sosyal adalet, sosyal güvenlik kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Toplumun sosyal anlamdaki ihtiyaçları göz önüne alınarak sosyal harcama ve gelir faktörlerinden yararlanılarak uzun ve orta dönemde planlamalar ile toplumsal refah artırıcı uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Yapılan bir hizmetten faydalanan bireylerin sayısındaki artış, o hizmetin sosyal niteliğinde artışına sebebiyet vermesinin yanında bir hizmetten yararlanan bireylerin sayısındaki azalış o hizmetin sosyal niteliğini azaltmadığı görülmektedir(Yenigün & Erdoğan, 2008, s. 10-15).

Sosyal bütçe harcamalarının finansmanının sağlanmasında en etkin rol oynayan finansman kolu, sosyal güvenlik kurumlarının elde ettiği gelirlerden oluşmaktadır. Sosyal bütçe refah dönemlerinde ve daralma dönemlerinde değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenliğe uyum sağlayacak politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Refah dönemlerinde vergiler ile sosyal yardımların gerçekleştirilmesi bireylerin tüketim harcamalarını doğrudan etkileyerek bireylerin tasarruf eğiliminden çıkmasına sebebiyet vermektedir. Vergilerin yapılacak sosyal yatırımlarının finansmanında kullanılması bireylerin artan gelirlerinde bir düşüş yaratacağı için gelecek süreç içerisinde bir sakinleştirici bir etkiye neden olur. Refah dönemlerinde tam istihdamın sağlanmasının mümkün olması neticesinde gelirlerin oldukça yüksek olması gelecek süreç içerisinde bir esneklik yaratır. Daralma dönemlerinde ise, ödenen katkı payları sonucunda bireylerin gelirlerinde bir azalış meydana gelir. Vergilerde ise milli gelirden önce meydana gelen azalış gelir yönüyle oluşmuş olur.

Bireylerin yaşam standardının yükselmesinin sağlanması için ekonomik kalkınma ve refah artışı kavramları bir bütünlük sağlamaktadır(Gümüş , 2020, s. 208).

2.3. Sosyal Bütçe Harcamaları

Sosyal bütçe harcamaların belirlenirken hangi giderlerin bu kapsama dahil edilemeyeceği konusunda belirsizlikler oluşmaktadır. Bu konuda ortak bir fikir birliğine varılamamıştır. Uygulanan politikaların sosyal amaca ilişkin olduğunu belirten bir grup bu giderlerin sosyal harcamalar bütçesinden karşılanması gerektiğini belirtmiştir. Kamu harcamaları ve sosyal harcamalar birbirinden farklı durumlarda ve farklı ihtiyaçları karşılamak amacıyla yapılmaktadır. Genellikle kamu harcamalarının finansmanı, kamu kurumları tarafından karşılanmaktadır. Sosyal harcamaların finansmanında kamu harcamalarındaki durumdan farklı olarak bazı toplum kuruluşları gibi kamusal alan dışından gerçekleştirilmektedir. Kamu harcamaları sonucunda gerçekleşen etkiler ile sosyal harcamalar sonucunda gerçekleşen etkiler benzer etkilere sahip değildir. Sosyal harcamalar sonucunda oluşan etkiler genellikle daha dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Kamu harcamalarının etkilerinin nasıl ve hangi durumlarda değişiklik gösterdiğine dair farklı bakış açıları ve görüşler bulunmaktadır (Vural, 2006, s. 78).

2.3.1 Sosyal Bütçe Harcamalarının Unsurları

Bireylere tanınan birtakım sosyal haklar bulunmaktadır ve bu sosyal haklar sosyal devlet anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Her birey sosyal devlet anlayışı çerçevesinde eşittir ve her bireye eşit haklar ve yardımlar sağlanarak bireylerin yaşam kalitesini artırmak amaçlanmaktadır. Bireylerin yaşam standartlarının yükseltilmesi aynı zamanda toplumsal refahında artmasını sağlamaktadır. Bireylere, güvenli bir ortamda huzurlu ve özgür bir yaşam hakkı sunulmaktadır. Eğlenme, dinlenme ve ücretli izin hakları toplumda yaşayan her bir bireye eşit olarak sunulmaktadır. Bireylerin yaşamları boyunca karşılaşılabilecekleri istemsiz gelişen durumlar (işsiz kalma, engellilik durumu, hastalık, yaşlılık gibi) karşısında sosyal devlet anlayışı çerçevesinde bu durumlarda gerçekleşecek maddi ve maddi olmayan yardımlar sunularak bireylerin sosyal yaşama uyumu kolaylaştırılmaktadır. Çocukların devlet tarafından sosyal güvence kapsamına dahil edilerek ücretsiz temel eğitimin sağlanmasıyla temel haklardan hiçbir birey dışlanmamaktadır. Bireylerin sosyal birer varlık olduğu kabul görmüş olup, yaşam kalitesini arttıracak her hizmetin devlet tarafından karşılanması ile toplumsal refahın sağlanması amaçlanmaktadır. Sosyal hakların sağlanması bir zorunluluk olarak görülmesinin yanı sıra devletin önemli bir rolü haline gelmiştir. Sağlık hizmetlerinin ücretsiz olarak devlet hastanelerinde sağlanması, bireylerin oluşabilecek olumsuz durumlarda ücret talep edilmeden sağlıklı yaşamlarına kavuşmaları için önemli bir hizmettir (Kirmanoğlu, 2011, s. 206).

İşsizlik sorununun meydana gelmesi beraberinde yoksulluğunda oluşmasına sebep olmaktadır. Öncelikli olarak yoksulluk sorununu ortadan kaldırabilmek için işsizliğin azaltılması ve önüne geçilmesi gerekmektedir. Bireyler için iş olanakları artırılarak istihdam sağlanması beraberinde yoksulluğun azalmasını sağlayacaktır. Bireylere yaşam olanaklarını

sağlayabilecekleri bir ücret karşılığında iş bulma imkanlarının artırılması ve ücretsiz olarak iş bulmalarını sağlayacak hizmetlerin sunulması gerekmektedir. İşsiz bireylere yeniden istihdam alanları sağlayarak yeni işlere uyum niteliğinde eğitimlerin düzenlenmesi, işsiz kalan bireylere işsizlik yardımları yapılarak sosyal yaşamlarına devam etmelerinin sağlanması sosyal yardımlar ile sağlanmaktadır. Yapılan bu sosyal yardımlar ve işsizlik ödemeleri ile bireylerin eğitim, sağlık ve güvenlik hizmetlerinden yararlanmaya devam etmelerinin sağlanması ile yoksulluk azaltıcı önlemler alınmış olmaktadır. Transfer harcamaları gerçekleştirilerek ücret seviyesi düşük bireylere gelir sağlayıcı destekler sunulmaktadır. İşsizliği azaltmak ve yoksulluğun önüne geçmek maksadıyla bireylere birtakım geri ödemesiz kredi imkanlarının sağlanması, tarım ve hayvancılığa yönlendirmeler ve teşviklerin sağlanması ve bu bireyler üzerindeki vergi yükünün en aza indirilerek veya vergiden muaf tutularak yaşam standartlarında iyileştirilmeler sağlamak sosyal bütçe harcamaları ile mümkün kılınmaktadır (Eroğlu, 2015, s. 60).

Yoksulluğun artmasına neden olan diğer bir sorun ise gelir dağılımında eşitsizliklerin yaşanmasıdır. Gelir dağılımında adaletin sağlanması ile bireyler arasında eşitsizliğin önüne geçilecek devlet müdahaleleri yapılmaktadır. Yapılan bu müdahaleler ile hem piyasayı hem de bireysel ve toplumsal düzeni sağlanmaktadır. Sosyal yardımlar ve sosyal sigorta harcamaları ile gelir dağılımında adaletin sağlanmasına ilişkin düzenlemeler ve teşvikler yapılarak sosyal bütçe harcamaları ile gelir dağılımında adalet sağlanmaya çalışılmaktadır. Yapılan yardımlar bazı kesimi olumlu etkilerken bazı kesimleri de olumsuz yönde etkilememesi gerekir. Bireylere yapılan transfer harcamalar sonucunda olumsuz etkilenen bir kesim olmaması durumunda yapılan harcamalar ve yardımlar doğru anlamda gerçekleşmiş olur. Gelirin yeniden dağıtımında vergilerden yararlanılmaktadır (Kirmanoğlu, 2011, s. 207). Gelir dağılımında adaletin sağlanmasında etkin rol oynayan eğitime yönelik yapılan sosyal harcamalardır. Bireylere tanınan iş olanaklarının artmasıyla tam istihdam düzeyine ulaşılması hem de yoksulluğu azaltacak önlemler alınarak bu alanlarda sosyal harcamaların yapılması dolaylı olarak gelir dağılımının da adaletin sağlanmasına kolaylık sağlamaktadır.

2.4. Sosyal Bütçe Gelirleri

Sosyal yardımların gerçekleştirilmesi için sosyal bütçe gelirlerini oluşturan bir finansmana ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyal bütçe harcamalarının finansmanında kullanılmak üzere sosyal güvenlik kurumlarının elde etmiş olduğu gelirlerden ve bireyler tarafından ödenen vergilerden yararlanılmaktadır.

En büyük finansman sağlayıcı olarak bilinen sosyal güvenlik kurumlarının elde ettiği gelirlerin yanı sıra bu bağlamda toplanılan primler ve sübvansiyonlar oldukça önem arz etmektedir. Gelir seviyesi düşük bireylere yönelik yapılan sosyal bütçe harcamaları bu bireyler açısından oldukça önem arz etmektedir. Sosyal bütçe gelirlerinin artırılması daha fazla ihtiyaç sahibi bireye yardımlar sunarak yaşam kalitesini arttırmayı sağlamaktadır. Sosyal güvenlik kurumlarının finansmanını oluşturan primler, işverenler ve işçiler tarafından, bireysel kazanç

elde edenlerin ödemelerinden ve devlet tarafından karşılanan ödemelerden meydana gelmektedir. Diğer bir gelir unsuru ise sübvansiyonlardır. Kurumlara, işverenlere ya da bireylere tanınan sosyal ve ekonomik amaçla destekte bulunulmasıdır.

Sosyal devletin amacı, bireylerin yaşam standartlarını maksimum seviyeye getirerek zorunlu ihtiyaçların sosyal devlet bünyesinde gerçekleştirilerek toplumsal refahın oluşmasıdır. Bu ihtiyaçların giderilmesi sosyal harcamalar yapılarak gerçekleştirilmektedir. Sosyal devlet, bireyin yaşam standardını maksimum seviyeye ulaştırmayı hedeflerken uyguladığı politikalar ekonomik kalkınmanın sağlanması yönündedir. Eğer ekonomik kalkınma gerçekleşmiş durumda ise sosyal devlet tarafından bireylerin temel ihtiyaçları olan; eğitim, sağlık, güvenlik ve barınma gibi ihtiyaçların karşılanması mümkün hale gelir (Dumlupınar, 2021, s. 9). Tam istihdamın sağlanması ve ekonomide büyümenin kalıcı hale getirilmesi, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılanabilmesi, teknolojik anlamda olumlu gelişmelerin sağlanması, kaynak kullanımlarının uzun vadede devamlılığının olması ekonomik kalkınmanın ana hedefleri arasında yer almaktadır (Özcan, 2016, s.111).

Sosyal bütçe gelirler ile öncelikle ihtiyaç durumu olan bireylere ve toplumlara uygulanmaktadır. Toplumda gelir seviyesi düşük olan bireylere yardımların yapılması ile toplum refahının ve düzeninin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda yapılan sosyal harcamalar sonucunda bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşam standartlarının yükseltilmesinin belirli bir zaman dilimini kapsayan süreçlerde değil, yapılan tüm hizmetlerin toplumsal refahın artırıcı etkilerinin görülmesi için uzun süreçte etkileri devam etmeli ve kalıcı çözümler ile sonuçlanması gerekmektedir (Şeker, 2011, s. 22). Sosyal bütçe, devletin ekonomiye müdahaleci bir güç olarak kullanılan maliye politikasının sosyal anlamdaki rolünü üstlenen ve toplumsal refahın oluşması amacıyla yönelik bireylerin yaşam standartlarını yükseltmek, toplumsal adalet ve eşitliğin sağlanması, güvenli bir yaşam standartlarının oluşmasına katkı sağlamaktadır (Koç, 2019, s. 58).

2.5. Sosyal Bütçenin Amaçları

Sosyal bütçe kavramının çıkış noktası, toplumda var olan sorunlara kalıcı çözümler oluşturarak bireylerin yaşam standartlarını yükseltme amacı oluşturmaktadır. Toplumsal sorunların çözümüne odaklı olarak serbest piyasanın yetersiz kalması durumunda kamu hizmetlerinden yararlanılmaktadır. Sosyal bütçe harcamaları genellikle dezavantajlı grup olarak nitelendirilen bireye öncelikli olarak yapılmaktadır. Bu durumun yanı sıra gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırmak maksadıyla gelirin yeniden dağıtımı söz konusu olmaktadır. Yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılması ve işsizlik sorunu ile mücadele ederek tam istihdamın sağlanması sosyal bütçenin gerçekleştirmeyi hedeflediği hizmetlerdir.

2.5.1.Gelir Dağılımında Adaleti Sağlamak

Devletin ekonomi içerisindeki yeri ne olmalı ve müdahaleci bir yaklaşım izlemeli mi hususunda uzun süren yıllardan beri bir tartışma söz konusudur. Bu tartışmaya söz konusu olan durum ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu noktadan yola çıkarak devletin faaliyet alanları konusunda; Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, ekonomik anlamda tam istihdamın sağlanması, optimal kaynak dağılımının sağlanması ve gelir dağılımında adalet ve eşitliğin sağlanması olarak nitelendirilmiştir. Gelirin adil dağıtımının sağlanması hem ekonomik yönden hem de sosyal açıdan oldukça önemlidir (Koç, 2019, s. 61). Gelir dağılımı, mevcut bir ülke ekonomisinde ortaya çıkan toplam gelirin bireyler arasında dağılımını gösteren ekonomik bir göstergedir. Ülkeler arasında elde edilmiş gelirin sosyal sınıflar arasında dağıtımı olarak da nitelendirilmektedir. Gelir dağılımında adaletin sağlanması toplumsal sorunların oluşmasını önlemektedir. Eğer gelir dağılımında adalet sağlanıyor ise; işsizlik sorunu, toplumsal aksaklıklar ve sorunlardan bahsetmek mümkün değildir. Ancak gelir dağılımında adaletin sağlanamadığı durumda toplumsal refahın sağlanması mümkün olmayacağı gibi ekonomik kalkınmadan söz etmek mümkün değildir. Ekonomik kalkınmanın sağlanması ve tam istihdamın sağlanması hem ekonomik hem de sosyal ve siyasal açıdan oldukça önemlidir. Gelir dağılımının da adaletin sağlanması ekonomik etkilerinin yanı sıra siyasal ve sosyal etkilerinin de olması ulusal ve uluslararası alanda da oldukça önemli bir yere sahiptir. Gelir dağılımında adaletsizliğe neden olan faktör, piyasa aktörlerinin kar amacı gütmeleri sonucunda mevcut kar paylarında daha fazlasını almaları ile oluşmaktadır. Devlet tarafından gelirin yeniden dağıtılması görevi üstlenilerek toplumsal huzur ve refahın sağlanması gerekmektedir. Devletin bu müdahalesi sonucunda gelirin yeniden dağıtılması ikincil gelir dağılımını yaratır (Özbay, 2022, s. 3).

Klasik iktisadın düşüncenin kurucusu olan Adam Smith iktisadi yaklaşım için gelir dağılımı konusunun oldukça önemli etkileri olduğunu dile getirmiştir. Ekonomik alanda sürdürülen faaliyetler sonucunda gelirin elde edilmesi gerçekleşir, bu elde edilen gelirin oluşumuna destek veren ekonomik birimlere dağıtılması sonucunda gelir dağılımı oluşur. Ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde kullanılan üretim faktörleri sonucunda para olarak elde edilen kazanç gelir olarak nitelendirilmektedir. Bireylerin gelir durumlarında yaşanacak olumlu ve olumsuz gelişmeler birikimlerini etkilemektedir. Gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler neticesinde elde edilen gelirlerin bireylere dağıtılmasıyla bazı kesimlerin çok gelir elde etmeleri, gelirleri az olan kesimler arasında ayrımcılığa ve adaletsizliğe sebebiyet vermektedir. Zengin bireylerin paralarının giderek katlanması, yoksul kesimlerin paralarının giderek azalması yaşanan gelir dağılımı adaletsizliğinin bir göstergesidir. Bireyler arasında fırsat eşitliğinin olmasından kaynaklı her birey eşit eğitim hakkına sahip olamamaktadır. Gelir seviyesi yüksek olan bireyler eğitim harcamalarında en iyi ve paralı okulları tercih ederken, gelir seviyesi düşük sayılan bireylerin imkanları daha sınırlı düzeydedir. Aynı örnek sağlık ve güvenlik hizmetlerinden yararlanılırken de söz konusu olmaktadır. Bu eşitsizliklerin yaşandığı noktada devlet tarafından müdahaleler yapılarak gelir seviyelerinden kaynaklı

eşitsizlik yaşayan bireylere sosyal politikaların uygulanması ile gelirin yeniden dağılımını sağlayarak adaletin sağlanması hedeflenmektedir (Koç, 2019, s. 62).

Gelir dağılımında adaletsizliğin ortadan kaldırılması için öncelikli olarak gelirin elde edilmiş aşamasındaki aksaklıklara ve adaletsizliklere neden olacak unsurlar ortadan kaldırılması hedeflenir. Elde edilen toplam gelirin, bireyler ve sektörler bazında dağılımı kamu harcamaları ile gerçekleştirilmesi sosyal bütçe uygulamalarının işlevliliğini göstermektedir. Gelir transferleri, kamu harcamaları ve kamu gelirlerinden yararlanılarak yapılması toplumsal sınıf ayrımının önüne geçmeyi hedeflemektedir. Kamusal hizmetlerin sosyal bütçe uygulamaları çerçevesinde gerçekleşmesi sınıf ayrımlarının ortadan kalkması ve gelir dağılımında bireyler arası adaletin sağlanmasında etkili olmaktadır.

Gelir dağılımında adaleti sağlamada önemli bir harcama kalemi ise sosyal yardımlar ve sosyal sigorta harcamalarıdır. Gelir seviyesi düşük bireyler için transfer harcamaları gerçekleştirilmesi ve yarı kamusal mal ve hizmetler için yatırım carilerinden faydalanılması ve devlet tarafından asgari bir ücret belirlemesi yapılması gelir dağılımında adaletin sağlanması için sunulan hizmetler içerisinde yer almaktadır.

2.5.2. Dezavantajlı Kesimleri Koruma Amaçlı Politikalar Üretilmesi

Dezavantajlı grup olarak nitelendirilen kavramdan kastedilenin ne olduğu konusunda Dünya Sağlık Örgütü tarafından bir tanım yapılmıştır. Bu tanıma göre, karşılaşılan zorluklar ve sorunlar karşısında bireylerin tek başlarına bu sorunları çözmede yeterli olamaması durumunda devlet tarafından birtakım hizmetlerin sunulması gerekmektedir. Dünya Sağlık Örgütü ekonomik faktörlerden yararlanamayan birtakım özelliklerden dolayı (Etnik yapı, ırk, cinsiyet) toplumda kabul görmeyen ve yaşam standartları düşük seviyede olan bireylerin dezavantajlı gruplar içerisinde yer aldıklarını belirtmektedir. UNESCO tarafından dezavantajlı grup tanımlaması, dil, din, cinsiyet ve etnik yapılarındaki farklılıklarından dolayı toplumsal kaynaşmanın toplumda yer alan bireyler nezdinde daha az olması olarak nitelendirilmiştir (Caillods, 1998, s. 10). Bir ülke içerisinde yaşayan ve o ülkede ekonomik, sosyal ve siyasal olarak uyum sağlayamamış, refah düzeyi düşük bireyler topluluğu dezavantajlı olarak nitelendirilmektedir.

Ünlü filozof Platon'un "insan toplumsal bir hayvandır" sözünden yola çıkarak insanların sosyal bir varlık olduğu kanaatine varılabilir. İnsanlar toplum içerisinde bir arada yaşarlar fakat her birey aynı toplumda yaşamasına rağmen eşit haklara ve gelir düzeyine sahip değildir. Bu eşitsizlikler, bireyler arasında gruplaşmalara ve sınıfsal ayrımlara sebep olmaktadır. Bireylerin temel ihtiyaçları olan eğitim, sağlık, barınma ve güvenlik gibi hizmetlerden yararlanamaması bireyler üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu olumsuzluklar ile bireylerin tek başına mücadele etmeleri yeterli olmayacağından devlet tarafından dezavantajlı grup olarak nitelendirilen bu bireylere birtakım sosyal nitelikli yardımların sağlanması gerekmektedir. Devlet tarafından sosyal hizmetlerin sağlanması,

bireylerin ekonomiye katkıları artırmaktadır. Toplumsal refahın sağlanabilmesi için her birey eşit haklara sahip olmalı bireyler arasında oluşabilecek eşitsizliklerin sosyal haklar çerçevesinde önüne geçilmelidir. Dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilen bireylere sosyal harcamalar ile kamusal hizmetler sunularak dezavantaj ortadan kaldırılmalı ve sosyal bütçe uygulamaları ile toplumdaki tüm bireylere kamusal hizmetlerin sunulması sağlanması amaçlanmaktadır. Üretime dezavantajlı grupların dahil edilmesi ile elde edilen gelirin bölüşümüne dahil edilmeleri ile yaşam standartları iyi bir düzeye çıkarılmaya çalışılmaktadır (Koç Ö, 2019, s. 64).

2.5.3. Yoksulluğun En Aza İndirilmesi

Yoksulluk kelime anlamı olarak fakirlik veya günlük temel ihtiyaçlarını karşılamada noksanlık çekme durumu olarak belirtilmiştir. Sosyal yaşam süreci boyunca bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumlarında yaşam standartlarının minimum seviyeye düşmesi yoksulluğun oluştuğunu göstermektedir. Bireylerin yaşam sürebilmeleri için gerekli olan temel ihtiyaçlarının karşılanamaması durumuna ek barınma, giyinme ve sosyal kültürel ihtiyaçlarının giderilmesinde zorlukların yaşanması yoksulluk kavramı ile bağdaşmaktadır (Vural, 2006, s. 2). Yoksulluk, başka bir ifadeyle, bireylerin gelir seviyesi temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmaması sonucunda yaşam standartlarının normal düzeyin altında kalması vesosyo-ekonomik açıdan ve sosyo-kültürel açıdan yeterli olamama durumudur (Seyyar, 2003, s. 40). Yoksulluk kavramının sadece bireylerin gelir durumları ve temel ihtiyaçların karşılanması konularının dışında başka etkenleri de bulunmaktadır. Bu etkenler, siyasi, sosyal ve ekonomik hizmetlere erişim ve yararlanma imkanlarına sahip olamama durumudur. Bireylerin hem maddi hem sosyal hem de kültürel hizmetlere katılmadan mahrum olmaları yoksulluk kavramının bir diğer ifade edilmiş şeklidir (Maxwell, 1999, s. 2).

Sosyal bütçenin amaçları bir bütün olarak değerlendirildiğinde her amacın birbiri ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Oluşan sosyal anlamdaki olumsuzlukların birçoğu işsizlik ve yoksulluk temellidir. Devlet bu noktada müdahaleler gerçekleştirerek sosyal bütçe uygulamalarıyla bireylere yaşam standartlarını yükselten bir yaşam sunmayı hedeflemektedir. (Yolcuoğlu, 2012, s. 152).

Yoksulluk kavramı ile benzer özellik ve anlama gelen sosyal dışlanma günümüzde birbiri yerine kullanılmaya başlamıştır. Öncelikli olarak toplumda yoksul durumda olan bireyler tespit edilerek bu alanda çalışmalar ve sosyal politika uygulamaları devreye sokulmalıdır. Eğitim hizmetlerinden tam olarak yararlanamayan veya hiç yararlanamayan bireylerde eksik bilginin oluşması durumunda birey ve toplum ilişkisinde kopmalar meydana gelmektedir. Sosyal dışlanma, birey ve toplum bütünleşmesini mümkün kılan, kendi geleceklerini kurma şansı ve yeterliliğine sahip bireylerin, planlamış oldukları geleceği kurma ve yönetmek için gerekli imkan ve fırsatlara erişiminin sınırlı olmasıdır. Başka bir ifadeyle, birey ve toplum arasındaki bütünleşmenin bireyin temel ihtiyaçlarını karşılama imkanının olmaması ve sosyal

siyasal ve ekonomik hakların bireye sunulmamasından kaynaklı oluşan durum olarak da nitelendirilmektedir (Topgöl, 2013, s. 284).

Sosyal hizmetler ile iş haddine bireyin rıza olmadan son verilmesi halinde işsiz kalan bireye gelir destekleri uygulamalarının yapılması, emekliye ayrılan bireyler ve kronik rahatsızlığı olan bireylere sağlık yardımları yapılarak bireysel yükleri azaltılmaktadır. Yoksullukla mücadele kapsamında kamusal politika araçlarından; vergilerden, kamu harcamalarından sosyal güvelik uygulamaları ile özel program hazırlanması sosyal bütçe tarafından sağlanmaktadır (Koç, 2019, s. 66).

Sosyal devlet anlayışı ile hem bireylerin faydaları maksimum seviyeye getirilmeye çalışılmakta hem de toplumsal faydanın artmasıyla toplumsal refahın gerçekleşmesi için sosyal bütçe politikaları uygulanarak yoksullukla mücadele kapsamında uygulamalar ve çalışmalar yapılmaktadır. Devlet tarafından kısa vadede sosyal harcamalar gerçekleştirilerek yoksulluk sorunu ve bununla birlikte oluşacak toplumsal olumsuzlukların azaltılması amaçlanmaktadır. Orta ve uzun vadeli mali ve sosyal politikalar ile hem yoksulluk sorunu hem de beraberinde getirdiği sosyal sorunların tamamının ortada kaldırılması hedeflenmektedir (Brady, 2003, s. 559-560).

2.5.4. İşsizliğin Sorununun Önlenmesi

Çalışma eğiliminde olup, bireylerin herhangi bir iş kolunda iş bulamaması durumu işsizlik olarak nitelendirilmektedir. İşsizlik sadece ekonomik soruna neden olmasının yanı sıra sosyal birtakım sorunların oluşmasına da ortam hazırlamaktadır. İşsizlik sorunu beraberinde psikolojik bunalımları, bireyin kendine olan güvenini kaybetmesi gibi sorunlara sebebiyet verirken toplumsal sorunların oluşmasına neden olmaktadır. Toplumsal refahın giderek azalması ve bireylerin kendi temel ihtiyaçlarının karşılayamamaları sonucunda oluşan yoksulluk işsizliğin temelini oluşturmaktadır. Sosyal bütçe uygulamaları ile işsizlikle mücadele kapsamında hem arz hem de talep yönlü politikalar uygulanmaktadır. Kamu politikaları ile bireysel refahın sağlanması ile toplumsal refahında sağlanması hedeflenmektedir (Özbay, 2022, s. 5).

2.6. Sosyal Bütçe Yaklaşımları

Bir ülkenin ekonomik politika araçlarının en önemlisi bütçedir. Bütçe, gelir ve gider tahminlerinin yer aldığı, bir devletin bir topluluğun ve ya bir ailenin gelecek zaman dilimi için harcamalarını ve gelirlerini içerir. Sosyal bütçe genel bütçeden ayrı değildir ve genel bütçeye bağımlı olarak oluşturulmaktadır. Sosyal bütçe, sosyal refahın sağlanmasına ilişkin bütçedeki sağlık, eğitim sosyal güvenlik ve sosyal yardım gibi harcamaların; gelir dağılımı ve eşitlik sınırlamaları göz önüne alınarak toplumda sosyal yardıma daha çok ihtiyaç duyan, yaşlılar ve çocukların bu düzenlemelerden yararlanmasını amaçlayan bütçe sistemidir. Sosyal yardımların gerçekleştirilebilmesi için devlet tarafından finansmanın karşılanması için

vergiler ve sosyal harcamalar kullanılmaktadır. Sosyal yardımlardan hiçbir birey mahrum bırakılamaz ve dışlanamaz. Sosyal bütçe kavramı kamu maliyesi ve politikası açısından oldukça önemlidir. Çünkü gelir düzeyi düşük olan bireyler açısından sosyal eşitliğin sağlanabilmesi için sosyal bütçe ile bireylerin eksikleri ve ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Gelir dağılımında adaletin sağlanması noktasında hem refah devletinin asıl amacı hem de sosyal bütçede bu amaca yönelik çalışmalar mevcuttur. Bütçe, hukuki anlamda hazırlanmış bir kanun olarak nitelendirilirken sosyal bütçede hazırlanış bakımından bütçenin eki olarak kabul edilen bir yasadır (Şeker, 2011, s. 22).

Sosyal bütçe yaklaşımları bireylerin yaşam standartlarını olumlu yönde arttırmaktadır. Her yaklaşım baz aldığı gruplara yönelik ihtiyaç analizleri yaparak temel ihtiyaçların karşılanmasında yardımcı olmaktadır. Bütçe yaklaşımları: cinsiyete duyarlı bütçeleme, katılımcı bütçeleme, çocuk dostu bütçeleme ve son olarak yeşil bütçeleme olarak incelenecektir.

2.6.1. Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme

Cinsiyet kavramı, biyolojik ve toplumsal değişkenliklere dayalı olarak bireylerin kadın veya erkek olmaları olarak nitelendirilmektedir. Biyolojik cinsiyet bireyin genetik fizyolojik özelliklerinden kaynaklı kadın veya erkek olma durumlarını ifade ederken; toplum tarafından oluşturulan rollerin, toplum tarafından bireyin nasıl görüldüğü ve bireye ait olarak nitelendirilen görevlerin nasıl yerine getirildiğine göre karar verilmesi ise toplumsal cinsiyet olarak ifade edilmektedir. Kadınlar ve erkekler arasında fiziksel etmenlerin farklılık göstermesi durumu biyolojik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Süreç içerisinde bireyin gelişmesi ve büyümesi ile toplumsal açıdan bireye karşı yüklenen görevler ve nitelendirmeler toplumsal cinsiyet farklılıklarıdır. Toplumsal cinsiyet farklılıkları toplumsal süreç içerisinde, karar mekanizması toplum olduğundan dolayı her toplumda bu kavram değişkenlik gösterebilir ve kişiden kişiye de farklı olabilir. Toplumsal cinsiyet kavramı ise, toplum içindeki kadın ve erkeklerin belli birtakım hususlara göre tanımını yaparken, erkek kadın arasında ve kız çocukları ile erkek çocuklar arasındaki sosyal ilişki bağlamının nasıl oluştuğu ile ilgilenmektedir. Toplumsal cinsiyet ile atfedilen roller daha etkindir; içeriği bazı durum ve faktörlere göre toplumdan topluma değişiklik göstermektedir (Doğan, 2012, s. 5). En temel toplumsal gösterge, toplumsal cinsiyettir. İnsanlar sahip oldukları cinsiyetleri ile ifade edilir, yaşar ve ölürler. Bireylerin sosyal anlamdaki ilişkileri toplumsal cinsiyet ile ifade edilir. Sosyal anlamda ilişkilendirilen roller bireyi kadın veya erkek olarak hangi sorumlulukların ve hangi yaşam tarzlarının beklediğini belirtmektedir. Biyolojik cinsiyete göre erkek ve kadınlar eşit özelliklere sahip değildir. Toplumsal cinsiyet yaklaşımında, bu durum bu şekilde kabul edilmektedir fakat kadın ve erkeğin sosyal ve ekonomik alanlarda eşit haklara sahip bireyler olması için oluşmuş bir yaklaşımdır (Erkan, Şentürk, Akbaş, & Paksoy, 2012, s. 86). Kadın ve erkeğe iş ve aile yapısında olduğu gibi toplumsal yaşam boyunca eşit hakların verilmemesi

toplumsal sorunları beraberinde getirmektedir. Kadın ve erkek arasında oluşan eşitsizlikle mücadele etmek maksadıyla toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile müdahaleler yapılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramını ilk olarak öne süren isim, Ann Oakley'dir. İlk defa bu bütçeleme sistemini uygulayan ülke Avustralya'dır. Cinsiyet aslında bireyin doğuştan biyolojik olarak nitelendirildiği bir durumdur. Ancak toplumsal yaşam içerisinde erkek kadın ayrımlarının yapılması, iş gücünde erkeklerin kullanılması, kadını daha güçsüz görerek iş yaşamında değil ev işlerinde ve bir çocuğun bakım süreçlerinde değerlendirilmesi kadına ait işler ve görevler olarak nitelendirilmektedir. Sosyal ve ekonomik alanlarda kadınlar hep ikinci plana atılarak erkek egemen bir düzen oluşturulmaktadır. Eğitim alma hakkından kadınların mahrum bırakılması, çalışma ortamına girdiklerinde erkeklerden daha az ücret verilerek ayrımcılığa uğramaları, toplumda yaşanan adaletsiz bir cinsiyet kavramı oluşmuştur(Ergen & Durak, 2017, s. 110).

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeyi açıklarken ilk olarak bütçenin tanım ve işleyişinden bahsetmek gerekir. Bütçe, kurum ve bireylerin belli bir süre içerisinde kazanacakları ve harcayacakları tutarların ayrıntılı olarak hesaplanmasıyla oluşur. Bütçeler hazırlanma aşamasında sosyal ve siyasal nitelikler ve tercihler göz önünde bulundurulur.

Her bireyin tercihleri ve ihtiyaçları farklılık gösterdiği gibi kadın erkek arasında da bu farklılıklar ile karşılaşılmasına rağmen uygulanacak politikalarda bu durum pek dikkate alınmamaktadır. Toplumsal cinsiyetler arasındaki eşitlikler, uygulanan politikaların mali yansımalarına sebebiyet verdiği için eşitsizliklerin oluşmasına neden olmaktadır (Şenesen, 2008, s. 1).

Ülkelerin hemen hemen hepsinde cinsiyet ayrımcılığından dolayı kadınlar ikinci plana atılarak iş gücünden ve sosyal siyasal alandan uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Devlet tarafından sunulan hizmetlerde eşitsizliklerin kadınlar ve kız çocuklar üzerinde olması toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin oluşmasına ortam hazırlamıştır. Bütçeler oluşturulurken toplumsal cinsiyetin ön plana alınarak gelir ve giderlerin belirlenmesi noktasında bu durum ön planda tutularak toplumsal cinsiyet eşitliğinin oluşması sağlanmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme olarak ele aldığımız bu kavram kadın bütçesi, cinsiyet bütçesi olarak nitelendirilmektedir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin birçok ülkede uygulanmaya başlaması 1980'li yıllara denk gelmektedir. Bu bütçeleme yaklaşımı ile toplumun tümünü kapsayan kamusal kaynakların tüm bireyler açısından eşit olarak dağıtımının sağlanması hedeflenmektedir (Tüğen & Özen, 2008, s. 2).

Bu bütçeleme sistemi ile harcamalar gerçekleştirilmeden bireylerin yani kadın ve erkeklerin tercihlerine göre eşit bir dağılımın sağlanması ile cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmak amaçlanmaktadır. Uygulanan bu bütçe sisteminde kadın ve erkeler için ayrı bir bütçe sistemi oluşturulmadan kadın ve erkeklere kamusal kaynakların etkin kullanımında bir adalet sağlanması hedeflenmektedir (Ergen & Durak, 2017, s. 112). Makroekonomik politikalar ile toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları aynı düzlem içerisinde yer almaktadır.

Kadın ve erkeklerin haklarının eşitlenmesi amaçlanırken toplumsal anlamda olumlu gelişmelerin yaşanması için gerekli önlem ve tedbirler alınmaktadır. Bireylerin farklı toplumlarda yaşadıkları göz önüne alınarak, etnik yapı, dil, din, gibi farklılıklara uygun bütçeleme sistemleri oluşturulmaktadır.

Genel anlamda uygulanan bu bütçeleme sisteminin esas olarak kabul edilmiş üç amacı bulunmaktadır. Bu amaçlar; cinsiyete göre değişkenlik gösteren fikirlerin kamusal politikalarda önem arz etmesi, Devlet taahhütlerinin toplumsal cinsiyet eşitliği göz önüne alınarak hesap verilebilirliğinin artırılması ve uygulanan politikaların bütçe ile değişikliğinin mümkün hale getirilmesidir (Tüğen & Özen, 2008, s. 3).

Ekonomik açıdan olumlu gelişmelerin beraberinde kaynak tahsisinde de verimliliğin oluşması bu bütçeleme sistemi ile mümkün hale gelmektedir. Sağlık alanında kadınlara ve kız çocuklarına yönelik ayrılacak bütçe ile daha sağlıklı bireylerin olmasına imkan tanınarak kadınların iş gücünde daha etkin ve verimli çalışma sergilemeleri sonucunda kadın istihdamında artış gözlemlenmektedir. Sağlık alanında olduğu gibi eğitim alanında kadınlara yönelik uygulanacak olumlu politikalar ile daha bilgili ve bilinçli bireylerin yetiştirilmesi sonucunda toplumda kadının yeri ayrı bir noktaya taşınmaktadır (Tosuncu, 2020, s. 94).

2.6.1.1. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Sisteminin Tarihsel Süreç İçerisinde Yeri

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin ortaya çıkışında kadınların birtakım haklardan yararlanma noktasındaki mağduriyetlerin ortadan kaldırmak amacıyla cinsiyet eşitliğinin sağlanması esas alınmıştır.

Zamanla toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin yaygınlaşmış ve uygulama alanları çoğalmıştır. Bu artışlarda sivil toplum örgütlerinin payı oldukça yüksektir. Feminizmin giderek yaygınlaşması, kadınların lehine uygulanan politikaların artarak bütçe reformlarına teşvik edilmesi 1960'li yıllardan itibaren süreç içerisinde devamlılık göstermektedir(Tosuncu, 2020, s. 95).

Bu bütçeleme anlayışının gelişmesine katkı sağlayan birçok konferans düzenlenmiştir. Meksika'da 1975 yılında düzenlenen konferans toplumsal cinsiyete dayalı bütçe sisteminin gelişmesine katkı sağlayan ilk konferanstır. Cinsiyete dayalı yapılan eşitsizliklerin ortadan kaldırılarak kalkınma aşamalarında kadın gücünün de varlığını koruması amaçlanmıştır. Meksika'dan sonra ikinci bir kongre ise 1980 yılında Danimarka'da yapılmıştır. Yapılan bu konferans ile kadın bireylerin eğitim sağlık ve iş gücünde erkekler ile eşit imkanlara sahip olarak yararlanılan haklar konusunda adaletin sağlanması üzerinde durulmuştur. Cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulama olarak ilk 1984 yılında Avustralya'da gerçekleştirilmiştir. Bu bütçeleme ile hakları tam ve eşit olarak sağlanmayan kadınların erkekler nezdinde eşit olmasını hedeflediği için "kadın bütçesi" olarak nitelendirmiştir. Kadınların cinsiyet ayrımcılığından olumsuz etkilenerek haklarından tam olarak yararlanamadığı için cinsiyete duyarlı bütçe sistemi ile uygulanan politikalar kadınların istihdamını arttırmak amacıyla oluşturulmuş ilk bütçe sistemidir. Düzenlenen seminer ve konferanslar ile toplumsal

cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi açısından uygulamaları kolaylaştıracak farklı fikirler görüşlere yer verilmiştir. Yapılan fikir alışverişleri sonucunda uluslararası boyut kazanması Pekin konferansı ile mümkün hale gelmiştir. Alınacak ve uygulanacak bütün kararlarda cinsiyet ayrımı göz önünde bulundurularak düzenlenmesi ve kadın erkek arasında oluşacak biyolojik ve fiziksel özellikler dikkate alınarak birçok ülkede uygulamaya koyulmuştur (Örücü & Bakırtaş, 2012, s. 470).

Üçüncü olarak düzenlenen toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme kongresi 1985 yılında Nairobi'de yapılmıştır. Söz konusu kongrede, birleşmiş milletler tarafından verilerin paylaşılması ile kadınlara yönelik uygulamaların sadece belli sayıda kadın için geçerli olduğu yapılan uygulamaların bazı sınırlar içerisinde kaldığı gösterilmiştir. Bu sebeple uygulanan politikalarda bu hususa dikkat çekilerek adalet, güvenlik, kalkınma alanlarında gerçekleştirilen politikalarda daha ayrıntılı değişikliklere gidilerek kadınların sosyal ve siyasal alandaki katılım oranlarını artıracak önemli düzenleme ve değişiklikler yapılmıştır (Doğan, 2012, s. 16).

Yapılan konferanslar arasında cinsiyete duyarlı bütçelemenin en detaylı şekilde konu edinen konferans 1995 yılında Pekin'de gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta uygulanan bütçeleme sistemine cinsiyete duyarlı bir bakış açısı geliştirilerek uygulamaların devamlılığının yanı sıra devletlerin uygulanan bu politikalarda hesap verilebilirliğin önemsenerek bir denetim mekanizması ile uygulanacak politikaların kontrol ve geçerliliği araştırılması gerektiği düşüncesine varılmıştır. 1996 yılına gelindiğinde Avrupa Komisyonu hazırlanan toplumsal cinsiyete duyarlı politikalarının hepsini kabul ederek uygulanmaya konulmasını onaylamıştır. 1997 yılında imzalanarak 1999'da yürürlüğe konulan, Amsterdam Anlaşması ile temel anlamdaki amaçları belirlenmiştir (Tüğen & Özen, 2008, s. 5-7).

2.6.1.2. Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Sisteminin Kapsamı ve Amaçları

Cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının genel ekonomik duruma olumlu yansımaları olmaktadır. Birçok alanda verimliliklerin artması, eğitim ve sağlık alanında yapılan eşit uygulamalar ile daha bilinçli bireylerin ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda katkılarının giderek artması mümkün hale gelmiştir. Ekonomi politikası çerçevesinden bakıldığında bütçeler sonucunda ortaya çıkacak dolaylı ve dolaysız etkiler toplumsal cinsiyetin sağlanmasına yönelik uygulanırken, bütçeleme sisteminde uzun vadede güçler yaşatacağı öngörülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının ekonomiye olumlu yansımalarının verimlilik artıcı etkilerin olması bu bütçeleme sisteminin kamu politikaları kapsamında incelenmesi ve uygulanması önem arz etmektedir (Cansız, 2009, s. 10).

Bütçenin uygulanma aşamasında cinsiyete karşı temel düşüncenin uygulanmaya alınması toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin varlığını oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemleri oluşturulurken, oluşturulan bütçe aşamalarında cinsiyet kavramının dikkate alınarak gelir ve harcama kalemlerindeki

düzenlemelerin yapılması toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması hususunda kolaylık tanımaktadır.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi ile ilgili birkaç temel unsur bulunmaktadır. Bütçe planlamaları hazırlanırken hane halkı önemli bir yere sahiptir. Kaynakların cinsiyet eşitliğine uygun dağıtımının sağlanıp sağlanmaması ile hane halkı ilgilenmemektedir. Birçok noktada hane halkı kadının varlığını kabul etmeyip kadını erkeğe bağımlı duruma getirmektedir. Diğer bir unsur ise evde yapılan ücret karşılığı olmayan ev işlerinin bütçe kararına etkisidir. Toplumdaki tüm aileler açısından evde yapılan işler oldukça önem taşımaktadır. Bütçe planlaması yapılırken kayıtsız ve tanımlanamamış olmasından kaynaklı bu ev işleri bütçe içerisinde yer almaz. Ev işlerinin paylaşımı noktasında birçok toplumda eşitsizlikler meydana gelmektedir. Toplumdaki kadın rolünün ev işleri yapmak zorunda olmaları, dışarıda ücretli çalışabilecekleri işlerden mahrum kalmalarına sebebiyet vermektedir (Doğan, 2012, s. 21).

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin amacı sadece kadınlara yönelik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir. Bu bütçeleme sistemi ile her iki cinsiyetteki bireyler için eşitliğin sağlanması amaçlanmaktadır. Burada kadınlara karşı uygulanan dışlama politikasından vazgeçirilerek ekonomik sosyal ve siyasal alanlarda cinsiyet ayrımı gözetmeksizin politikaların uygulanabilirliğini sağlamak esas alınmaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi oluşturulurken hesap verilebilirlik, şeffaflık ve katılım, verimlilik ve etkinlik gibi amaçların uygulanması hedeflenmektedir. Uygulanan bu bütçe sisteminin hesap verilebilir olması; devletin toplumsal cinsiyet eşitliği sağlama konusundaki vermiş olduğu sözlerin bütçe sözlerine dönüştürülerek kalıcılığının olması için oluşturulmuştur. Bu bütçeleme sistemi ile devlet tarafından eşitliğin ve adaletin sağlanması ve verilen sözlerin yerine getirilmesi için aracı olarak çözüm odaklı uygulamaların yapılmasını amaçlamaktadır. Bütçe sürecinin oluşmasında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeler şeffaflık ve katılım düzeyini arttırmaktadır. Devlet tarafından kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı sağlanırken kadın ve erkek bireyler arasında ayırım yapılmadan uygulamaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kadın ve erkeklerin ihtiyaç ve talepleri birbirinden farklılık göstereceği için toplumsal cinsiyet tarafsız durumlarda değişkenlik gösteren tepkiler verebilirler.

Türkiye’de bütçeleme sistemleri oluşturulurken toplumsal cinsiyete dayalı bazı eşitlikler meydana gelmektedir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme uygulamaları ile yaşanan bu eşitlikler önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle kadınlara yönelik yeni bütçeleme sisteminin oluşturulması üzerinde durularak kadın ve erkek haklarının ve yararlanılan hizmetlerin eşit seviyede tutulması amaçlanmaktadır. Birey olarak kadınlarında eşit haklara sahip olduğu parlamentoda cinsiyete duyarlı bütçeleme ile bütçe hakkının adil kullanımı ve cinsiyet ayrımı gözetilmeden sunulmasını sağlamaktadır. Türkiye, yaşanan bu eşitsizlik üzerine teorik açıdan incelemeler yapmaktadır. Demokrasinin sağlanabilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmış olması gerekmektedir. Demokrasinin sağlanması

açısından cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının yanı sıra sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması açısından oldukça önemlidir.

2.6.2. Katılımcı Bütçeleme

Bütçe hakkının uygun kamu bütçeleme sürecinde toplumsal süreçte yaşanan değişimler, siyaset ve ekonomi alanda yapılan farklılıklara paralel olarak 1215 Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi) ile ciddi bir değişiklik yaşanmıştır. 17. Yüzyıla kadar uzanan süreçte batı topluluklarında devletin ne kadar gelir elde edeceği yer alan bir belge niteliğinde olan bütçe, zaman içerisinde elde edilen gelir miktarının yanı sıra devlet tarafından sunulacak hizmetler karşılığında ne kadar harcama yapılacağı hazırlanan bütçelerde yer almaya başlamıştır. 1950'li yıllara gelindiğinde bütçe, devlet tarafından sunulan hizmetlerden bireylerin ve sonuç olarak toplumun bu hizmetlerden ne kadar yarar sağladığını gözlemlemektedir. Bütçe hazırlanırken belirlenmiş bir plan dahilinde uygulamaya konulmalı sistematik olarak bir ilerleyiş göstermelidir görüşü temel alınmıştır. Planlı bir bütçeleme politikası görüşü esas alınırken 1950'li yıllarda birtakım bütçeleme sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu bütçeleme sistemleri; Program Bütçe Sistemi, Planlama-Programlama Bütçe Sistemi, Performans Bütçe Sistemi ve Stratejik Plana Dayalı Bütçeleme Sistemidir (Meriç, 2013, s. 15).

Katılım kavramı kelime anlamı olarak, bir duruma karşı fikir sunma, yapılan bir iş veya durumdan pay elde etmek, bir olaya iştirak etmek anlamlarına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, oluşturulan bir durum karşısında bu durumun bireyi de uzaktan yakından etkisi altına alması durumunda bireylerin oluşacak durum karşısında söz hakkının olması olarak açıklayabiliriz. Bireylerin katılım sağlamaları çoğu durumda isteğe bağlı olarak gerçekleşirken bazı durumlarda ise görev niteliği taşımaktadır (Koç, 2017, s. 451).

Küreselleşmenin etkisiyle dünya çapında 1990 yılından itibaren bütçelemenin kamusal yönünde birtakım sosyal nitelikte gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Sosyal gelişmelerin ve olumlu anlamda değişimlerin yaşandığı bu dönemde, bireyler temel kamusal mal gereksinimlerini karşılamada devlet kuruluşlarının yeterli mali yardımlarının olmaması sonucunda temel nitelikteki ihtiyaçların karşılanmasında güçlükler yaşanmıştır. Bu güçlüklerle mücadele etmek ve bireylere temel ihtiyaçlarının karşılanması noktasında destek vermek amacıyla sivil toplum kuruluşları ve belediye aracılığı ile sosyal bütçe düzenlemeleri yapılarak bireylere toplumsal refah döneminin kapıları açılmıştır. Katılımcı bütçe anlayışı da yapılan bu bütçedeki düzenlemeler ile ortaya çıkmıştır (Yalçın, 2015, s. 314).

20. Yüzyıla kadar geline süreçte geleneksel bütçeleme yöntemleri kullanılırken halkında söz sahibi olabileceği sosyal bir bütçeleme sisteminin oluşması için yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları bireyler ile devlet bütçe tasarımı arasında köprü görevi üstlenerek sosyal bütçe anlayışının doğmasına katkıda bulunmuşlardır.

Geleneksel bütçe yaklaşımlarının hazırlık aşamalarında ve sonucunda birey görüşlerine yer verilmemektedir. Bütçe oluşumunda hiyerarşik bir yapıdan söz etmek mümkündür. Bütçenin

hazırlanmasında, uygulanmasında ve uygulama sonuçlarının değerlendirilmesinde sivil halk bu süreçlere dahil edilmemektedir. Fakat bütçe yaklaşımlarında yapılan düzenlemeler ile bu durumun önüne geçilerek bireylerinde bütçe hazırlama, uygulama ve sonuçlandırma aşamalarında fikirleri, önerileri ve ihtiyaçlarını dile getirme konusunda söz hakkı verilerek, yapılan harcamaların daha anlamlı ve gerekli alanlarda yapılması sağlanmaktadır. Bireylerin bütçenin oluşumunda söz sahibi olmasının birden fazla olumlu sonucu vardır (Yılmaz, 2019, s. 34-35).

Katılımcı bütçeleme kelime karşılığı olarak İngilizcede "Participatory Budgeting", Portekizcede ise "Orçamento Participativo" olarak adlandırılmaktadır. Katılımcı bütçeleme ile bireylerin bütçenin oluşum aşamasında fikir ve düşüncelerinden yararlanılarak yerel yönetimlerin harcama önceliklerinde ve karar verme aşamalarında az da olsa etkilerinin olması ile bireylerin ihtiyaçlarının karşılanarak maksimum fayda elde etmelerini amaçlayan bir bütçeleme sistemidir (Ulugöl, 2018, s. 33). Katılımcı bütçeleme ilk olarak Brezilya'nın Porto Alegre şehrinde 1980'li yıllarda uygulanmıştır ve müzakereci demokrasinin ilk örneğinin burada uygulandığı bilinmektedir. Devlet tarafından hazırlanan ve uygulanan politikalarda bireylerinde söz sahibi olması ve sivil toplum örgütlerinin bütçe hazırlanış ve uygulama aşamasında fikirlerine yer verilmesi katılımcılık anlayışının varlığını göstermektedir. Karar alma mekanizması içerisinde bireylerin doğrudan yer alması hem toplum açısından hem de kaynakların etkin kullanılması için oldukça önem taşımaktadır (Tosuncu, 2020, s. 76). Bütçenin oluşum aşamasında bireylerin karar mekanizmasına dahil olması demokrasi bilincinin oluşmasını sağlarken bireyler tarafından bu durumun bir görev niteliği taşımasının olumlu sonuçlar oluşturur. Bireyler tarafından denetlenmesi, bütçe harcamalarının etkin kaynak dağılımının sağlanmasıyla birlikte, birey ihtiyaçlarına yönelik gerçekleştirilmesi bütçenin doğru kaynaklara finanse edilmesine katkı sağlamaktadır. Kaynak dağılımının bireylerinde kontrolünde olması doğru finansman kaynaklarına yönelimi sağlarken diğer bir taraftan da etkinliğin artmasına kaynak olur (Sakınç & Bursalıoğlu, 2014, s. 2).

Bir ülkede yaşayan her bireyin bütçenin dağılımı hakkında söz sahibi olma sansının olduğu bütçeleme sistemi katılımcı bütçeleme olarak belirtilmektedir. Bireyler katılım gerçekleştirmeleri direk söz sahibi olmak olarak değil, fikirlerini sunma ve gereken ihtiyaçların belirtilmesi hususunda gerçekleşmektedir.

Katılımcı bütçelemede bireyler doğrudan karar alma mekanizmasının içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle bir yıl içerisinde birden fazla forum gerçekleştirerek, bireylerin kamu kaynakları hangi alanlarda kullanıldığını görmeleri mümkün hale getirilerek kamusal kaynakları kendi ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirerek önceliklerine göre finansman konusunda belirleyicidirler. Ekonomik güce sahip bireylerin bu katılım işlemini gerçekleştirmeleri daha kolayken, toplumun her sınıfından bireyin karar alma süreçlerine katılımı çok kolay olmayabilir. Oluşturulan katılımcı bütçeleme yaklaşımı ile gelir seviyesi düşük olarak nitelendirilen bireylerinde bu aşamalarda fikir belirtmeleri ve ihtiyaçları konusunda söz sahibi olma hakkı tanınmaktadır. Bütçenin hazırlanma aşamasında ekonomik

güce göre fikir belirtme konusunda ayrıcalıklar yapılmaması, her bireye eşit haklar tanınarak bütçenin her kesimin ihtiyaçlarına yönelik hazırlanmasını kolaylaştırmaktadır (Yontar & Özen, 2009, s. 284).

Uygulanan bu katılımcı bütçeleme yaklaşımında katılan bireyler arasında çoğulculuğu sağlamak bütçelerin etkinliğinin sağlanması noktasında önem taşımaktadır. Bu çoğulculuğun sağlanması pek de kolay değildir. Bu sebeple bütçelerin etkinliğinin sağlanması için nasıl ve neye göre bir katılım yapılması gerektiği belirlemek gerekmektedir. Bütçeleme aşamasında sağlanacak bu çoğulculuğun sağlanması için geniş ve anlamlı katılımın ne anlam ifade ettiği ve nasıl olması gerektiğine katılım düzeyi ve katılım alanına göre değerlendirilmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 1’de uygulama esnasında katılımcı bütçeleme yaklaşımına nasıl ve neye göre bir katılımın sağlanmasına ilişkin bir sınıflandırma yer almaktadır.

Tablo 2. 1. Katılımcı Bütçeleme Sürecine Birey Katılımının Sınıflandırılması

KATILIM DÜZEYİ (SEVİYESİ)	KATILIM ARALIĞI (ALANI)	
	GENİŞ KATILIM	DAR KATILIM
TAM KATILIM	Tam Karar: Kamu görevlilerince kararlar alınır, fakat bireylerin kararlar üzerinde güçlü etkisi bulunur.	Tam Karar: Kamu görevlileri ve seçilmiş çıkar gruplarınca kararlar alınır.
	Katılım: Geniş ve farklı birey grupları devletle anlamlı ve sonuç odaklı görüşmeler yapmaktadır.	Katılım: Çıkar gruplarının kararlar üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır, ancak çoğu birey katılım fırsatından yoksundur.
KISMİ KATILIM	Kısmi Karar: Kamu görevlilerince kararlar alınır, bireylerin kararlar üzerinde sınırlı etkisi bulunmaktadır.	Kısmi Karar: hükümet elitlerince kararlar alınır, çıkar gruplarının kararlar üzerinde sınırlı etkisi bulunmaktadır.
	Katılım: Geniş ve farklı birey grupları devletle sınırlı fakat anlamlı görüşmeler yapmaktadır.	Katılım: Çıkar gruplarının kararlar üzerinde sınırlı etkisi bulunmaktadır, ancak çoğu vatandaş katılım fırsatından yoksundur.
SEMBOLİK KATILIM	Sembolik Kararlar: Kararlar sadece kamu görevlilerince alınmaktadır.	Sembolik Karar: kamu görevlilerince şeffaf olmayan bir şekilde kararlar alınır.
	Katılım: katılım semboliktir, fakat Geniş ve farklı grupları kapsamaktadır.	Katılım: Katılım semboliktir, Sadece çok az sayıda bireyi kapsamaktadır.

Kaynak: (Moynihan, 2007, s. 64).

Katılımcı bütçeleme ile tüm bireylerin karar alma aşamasında doğrudan katılımın sağlanması amaçlanmaktadır. Bu nedenle Sınıflandırmanın ilk temel ögesi birey katılım aralığı yaratmaktır. Temel esas noktası, katılımcılar toplumun büyük bir çoğunluğunu temsil etmeli ve çok sayıda bireyin katılımının sağlanmasıdır. Eğer belli bir grubu temsil eden bireyler ya da belli statüdeki bireylerin katılımı söz konusu ise dar katılım düzeyi oluşur. Çok sayıda birey katılımı sağlanırsa ve bu katılan bireylerin statüleri birbirinden farklı ise geniş katılım düzeyi oluşur. İstenilen katılım ise, toplumdaki farklı statüdeki bireylerin katılımının mümkün olmasıyla çok fazla birey katılımının sağlandığı geniş bir katılım düzeyinin olmasıdır (Moynihan, 2007, s. 61).

Katılımcı bütçeleme sistemi, oluşturulan bütçeleme sürecine bireylerin dahil edilerek görüş ve önerilerini bildirmesi ve sonuçta bireylerin istek ve ihtiyaçlarının analiz edilerek bütçeleme sistemi oluşturulur ve böylece bütçe harcamaları gerekli ihtiyaçların karşılanması için gerçekleştirilmiş olur. Katılımcı bütçeleme sistemlerinde daha çok yerel yönetimler tarafından uygulanması daha kolaydır. Bireyler burada yasama, yürütme ve denetim kurumlarının daha etkin ve faydacı yapısının sağlanmasını kolaylaştırmaktadır.

Bütçenin hazırlık aşamasında fikir birliği sağlanması ve bireylerin ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılması fırsat eşitliğinin sağlanmasının yanı sıra sosyal kalkınmanın da gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. Bireyler kamu harcamalarının yapılmasında fikir sunarken kısa vadede gerçekleşecek ve kendilerini olumlu anlamda etkileyecek harcamaların yapılması hususunda taleplerde bulunurken uzun vadede gerçekleşecek harcamalar için kendilerine olumlu yansımalarının olacağını düşünmedikleri için bu tür harcamaların yapılmasında destekleyici bir rol üstlenemeyebilmektedirler. Yapılan harcamaların kendi lehlerine bir durum olmadığı düşüncesine kapılan bireyler vergi konusunda uyumsuzluk gösterebilirler. Bu durumda vergiden kaçınma eğiliminde ya da vergi kaçırmaya teşebbüs edebilirler. Bireylerin bu tutumları karşısında devletin vergiden elde ettikleri gelirden bir azalma söz konusu olabilir. Bireylerin bütçeleme sürecine katılımcı bütçeleme yaklaşımı ile dahil edilmeleriyle hem toplumsal ihtiyaçlara yönelik harcamalar gerçekleştirilir hem de devletin reel gelirlerinde bir azalma söz konusu olmaz (Koç, 2017, s. 451). Katılımcı bütçeleme yaklaşımının olumlu bir yönü ise, bireylerin bütçe hazırlık aşamasında aktif bir rol oynayarak ihtiyaçları doğrultusunda harcamaların yapılması sosyal adalet kavramının gerçekleşmesi adına önem arz etmektedir (TEPAV, 2007, s. 2).

2.6.2.1. Katılımcı Bütçelemenin Tarihsel Süreç içerisindeki Yeri

Katılımcı bütçelemenin ilk uygulamaları Brezilya' da görülmeye başlamıştır. Demokratik değişiklik ve düzenlemeler onucunda ortaya çıkan bu bütçeleme sistemi ile kamu yönetiminde görülen bireyler arasında ayırım yapılması ve yapılan yolsuzluklara engel olmak amacıyla geliştirilen bir bütçeleme sistemidir. Katılımcı bütçelemenin yerel yönetimler

tarafından uygulamalara geçmesi önerisi, 1970 -1980 li yıllar arasındaki süreçte Brezilya Demokratik Hareket Partisi tarafından sunulmuştur 1988 de iktidara İşçi Partisinin gelmesiyle birlikte demokratik bir katılımın sağlanmasını hedeflemeleri ve şeffaf yönetim anlayışının uygulanmasıyla katılımcı bütçelemeye ilişkin ilk önemli adım atılmıştır. (Goldfrank, 2006, s. 6).

Porto Alegre’de uygulanan katılımcı bütçeleme sistemi hem toplum hem de devlet açısından olumlu sonuçlar doğurmasının ardından Güney Amerika ve diğer kıtalarda uygulamaya alınarak yayılım göstermiştir. Katılımcı bütçelemenin gelişim göstermesi üç aşamada gerçekleşmektedir. İlk aşama, Latin Amerika’nın bazı şehirlerinde gerçekleşen 1997 ve 2000’li yılları kapsayan dönemde Brezilya’da katılımcı bütçelemeye ilişkin olumlu gelişmelerin yaşanmaktadır. İkinci aşamada, İlk başlangıç noktası Brezilya’da olmasından hemen sonra birçok şehrine yayılması ve katılımcı bütçelemenin hız kazanarak ve işlerlik göstererek güçlendiği dönem olarak ifade edilmektedir. Son aşamada ise katılımcı bütçe anlayışının Brezilya sınırlarından çıkarak tüm dünyada uygulandığı dönem olarak belirtilmektedir (Kanoute, 2008, s. 4).

Bireylerin katılımın sağlanması demokrasinin de gelişme göstererek ilerlemesini sağlamaktadır. Oluşan yeni kamusal alan ile bilgiye erişim aşamasında demokratik bir anlayış benimsenmesi bireyler açısından yeni ve olumlu anlayışların oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bireyler katılımlı bütçeleme ile devletin yapacağı ve yapması gereken uygulamaların bilincinde olduğu için karar alma süreçlerinde devlet tarafından üstlenilen rollerin farkında olarak hareket etmektedirler (Çocuk, 2017, s. 8).

2000’li yıllardan sonra katılımcı bütçe yayılarak Avrupa’da İspanya’da Sevilla, İtalya’da Roma, Almanya’da Berlin, İngiltere’de Londra, Fransa’da Paris gibi şehirlerde uygulamaların işlerlik sağlamasıyla yaygın bir çevreye ulaşmıştır. Fakat Asya ülkelerinden Endonezya ve Pakistan’da katılımcı bütçeleme uygulamaları denenmesine rağmen başarılı sonuçlanmamıştır (Yontar & Özen, 2009, s. 285).

2.6.2.2. Katılımcı Bütçenin Kapsamı ve Amaçları

Katılımcı bütçe, uygulanma önceliklerine ve ihtiyaçlarına göre e kamu harcamalarının yapılması için hem birey açısından hem de toplum açısından olumlu gelişmelerin meydana gelmesini hedeflemektedir. Katılımcı bütçelemenin amacını kavramaya çalışırken, birey katılımlarının bu bütçeleme sistemi açısından ne kadar önemli olduğuna bakmak gerekir. Birey katılımının sağlanmasının etkilerini şu şekilde açıklayabiliriz (Demirci, 2010, s. 24):

- Bireylerin katılım sağlaması motive edici bir özellik taşıyor ve bireylerin düşünce ve fikirlerinin gelişmesini sağlar.
- Bütçeleme sisteminde bireylerin katılımının sağlanması sisteme karşı uzakta kalan bireylerin yeniden sistemin içerisinde yer almasını sağlar. Katılımın bireyler tarafından sağlanması dışlanma etkisini ortadan kaldırarak toplumsal problem tehditlerinden uzak tutar.

- Katılım, bireylerin topluma ait olduğunu hissettirir.
- Yoksul kesim ile zengin kesim benzer söz hakkına sahip olması bireyler arasında oluşacak adaletsizliğin önüne geçer. Yoksul kesiminde söz sahibi olmasıyla ihtiyaçlarını belirtmeleri ve kamu harcamaları ile bu ihtiyaçların desteklenmesi sağlanır.
- Bireylerin katılımının sağlanması ile kendi fikirlerinin uygulandığını ve ihtiyaçlarının karşılanması yönünde harcamaların gerçekleşmesi yapılan uygulamalar ve sonucunda oluşacak etkilere bireylerin uyum sağlaması ve sahiplenmesi mümkün hale gelir. Sadece devletin en iyiyi belirlemede tek karar verici olmasının önüne geçilmiş olur.
- Toplumsal kaynaşma ve fikir birliği oluşmasına katkı sağlayarak sosyal sermayenin gelişmesini sağlar.

Yerel yönetimlerde bireylerin karar alma sürecinde yer alması, kamu görevlilerinin karar ve uygulamaları kontrol etmelerini kolaylaştırmaktadır. Katılımcılık, devlet gücünün kötü emellere kullanılmasına engel olması, bireylerin katılım sürecinde yer almalarından kaynaklı uygulamalara daha istekli, gönüllü olarak toplumsal huzurun sağlanması, devlete olan güvenin artması gibi olumlu sonuçlar doğurduğu için oldukça önemli bir yere sahiptir (Çocuk, 2017, s. 10). Katılımcı bütçeleme ile sosyal bir algı oluşmasının yanı sıra demokratikleşmenin izleri görülmektedir. Bireyler arasında iletişim ve bilgi paylaşımının artarak devam etmesi katılımcı bütçe anlayışının beraberinde dayanışma kavramını getirdiği söylenebilir. Devlet tarafından sunulan hizmetler ve uygulamalar bu bütçeleme sistemi ile daha verimli bir hale gelmektedir. Katılımcı bütçeleme ile verimliliğin sağlanmasının unsurları arasında; saydamlık, hesap verilebilirlik, bireylere devlete olan güven duygusunun oluşması, her bireyin eşit hak ve söz hakkına sahip olması, yapılacak kamu harcamalarında ortak kararların verilmesi yer almaktadır (Gergerlioğlu & Dibo, 2017, s. 1144).

Katılımcı bütçeleme yaklaşımının temel amaçları; bütçe konusunda eğitim verilerek bireylerin katılımlarının sağlanması, bireylerin kamusal süreçteki kontrol mekanizmalarını geliştirmeyi sağlayarak kontrolün bireyler tarafından sağlanması, güven duygusunun bireylere verilerek toplumsal bütünleşmenin sağlanması, bireylerin katılımı ile politikaların yeniden birey lehine düzenlenmesi ile toplumsal adaletin sağlanmasıdır (Şahin, 2010, s. 173).

Farklı bazı kaynaklarda katılımcı bütçeleme dört farklı amaca yönelik uygulandığı belirtilmektedir. İlk olarak katılımcı bütçeleme ile demokratik bir sürecin başlanmasına yönelik olması, ikinci olarak katılım sağlayan bireylerin demokratik süreç içerisinde hak ve özgürlük alanlarının bilincinde olmaları sağlanarak toplumsal ferahlanmanın önünü açması, üçüncü olarak ise, kamu kaynaklarının kullanımında etkinliğin sağlanmasıdır. Son olarak kamu kaynaklarının kullanımından yeniden dağıtıcı bir özelliğe sahip olarak toplumsal eşitliği sağlaması olarak belirtilmektedir. (Sakınç & Bursalıoğlu, 2014, s. 2).

2.6.2.3. Katılımcı Bütçeleme Uygulanması

Her bireyin eşit katılma hakkına sahip olarak bir sınır çizilmeden, özgür bir şekilde fikirlerini ve önceliklerini ifade etme şansı buldukları mahalli düzeyde gerçekleşen toplantılar ile

bütçelemeye katılımcılık esasının gerçekleşmesi mümkün hale gelmektedir. Bu yapılan toplantılarda yerel yönetim faaliyetleri incelenerek, verilen vaatlerin hangilerinin gerçekleştirip hangilerinin gerçekleştirilmediği tartışma konusu olarak ele alınmaktadır. Mahalli düzeyde gerçekleştirilen bu toplantılarda bireyler fikirlerini özgürce dile getirerek istek ve önerilerini sunar ve sunulan bu talep ve istekler katılım sağlayan bireyler arasında oylamaya sunulur ve karara bağlanır. Yapılacak kamu harcamalarına bu yönde şekil verilerek öncelik durumuna göre hizmetlerin sunulması amaçlanır. Gelir düzeyi düşük bireylerde, adil davranılan bu sistemin oluşmasıyla kendilerinin ötekileştirilmemesine bağlı olarak değerli düşünür ve bu durum yerel yönetimlere karşı olan güveni artırır. Yerel yönetim tarafından sunulan hizmetlerin sınıflandırması, alt yapı, şehir içi ulaşım, sosyal yardımlar, çevresel faktörler olarak belirlenir. Bireylerin istekleri ve talepleri bu başlıklar altına toplanarak oylamaya sunulur.

Porto Alegre de katılımcı bütçe uygulamasının ilk örneği görüldükten sonra birçok ülkede uygulama alanı sağlanmıştır ve giderek yayılan ve gelişen bir uygulama haline gelmiştir. Uygulanan bu bütçeleme sistemi daha küçük çerçevede yerel yönetimler tarafından sağlanmaktadır. Belediye bütçelerinin yatırım fonlarına yatırılan tutarın, toplumsal ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Vatandaşların ihtiyaç ve isteklerini belirtmesi istenilen toplantılar düzenlenerek bu toplantılar sonucunda da öncelikli olarak yapılacak harcamalar belirlenerek bireylerin istek ve önceliklerine göre hizmetler sağlanmaktadır (Çobanoğulları & Yereli, 2017, s. 117).

Katılımcı bütçe sistemi, sosyal devlet anlayışının geçerli olmasından kaynaklı olarak kişi ve makam önemi olmadan her bireyin eşit olarak söz hakkına sahip olmasıyla adalet esaslı olarak yürütülmektedir. Sosyal devlet anlayışı ile yoksul ve ihtiyaca muhtaç bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda hizmetler sunulmalıdır. Bu amaca yönelik olarak katılımcı bütçeleme ile ihtiyaçların analizi yapılarak hedefe yönelik politikaların uygulanması sağlanmaktadır. Bu uygulama sürecinde yoksullara tanınan hak ve imtiyazlar pozitif ayrıcalıklara neden olabilmektedir. Gelir seviyesi yüksek olan bireylerin ihtiyaçları ile gelir seviyesi düşük olanların ihtiyaçları aynı ve benzer şeyler olmadığı için yapılan kamu harcamaları her zaman iki grupta yeterli memnuniyetinin sağlanmasına imkan vermeyebilir (Tosuncu, 2020, s. 81).

Katılımcı bütçelemenin uygulanması genellikle olumlu sonuçlar doğursa da bazı durumlarda olumsuz durumların oluşmasına da sebebiyet vermektedir. Günümüzde temsili demokrasi yerine birey katılımlarını öngören, politikaların hazırlık aşamasında söz sahibi olarak belirleyici bir rol üstlenmesi bazı durumlarda ve bazı kesimler tarafından olumsuz sonuçlara sebebiyet vermesinden kaynaklı olarak eleştirilere maruz kalmaktadır. Her siyasal modelde olumlu ve olumsuz durumlarla karşılaşmaktadır. Katılımcı bütçeleme sisteminin uygulanmasıyla oluşacak bazı riskler ve olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Katılımcı bütçelemenin ilk örneklerinin görüldüğü Porto Alegre de uygulanan politikalar sonucunda deneyimler elde edilerek kaynakların dağıtımında ve politikaların uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve riskler önemli bir örnek niteliği taşımaktadır. Katılımcı bütçeleme ile

istek ve önerilere yanıt verilirken bu karşılanan talepler olumsuz durumlara kaynak sağlamaktadır. Bu sorunların engellenmesi adına yerel yönetimler tarafından stratejik planlar uygulanarak ve hesap verilebilirlik ve şeffaflık politikalarını uygulayarak önlemler alınmaya çalışılmaktadır (Yontar & Özen, 2009, s. 288). Katılımcı bütçeleme oluşturacağı diğer riskler ise, katılım sağlayanların yeterli bilgi ve teknolojiye sahip olmamaları, bazı kurum ve kuruluşlar ile nasıl ve ne şekilde iletişim kurulacağına bilinmiyor olması, deneyime sahip olmamaları ile toplumsal uzlaşmaya ayak uyduramamaları gibi durumların yaşanması veya yaşanma ihtimalinin olmasıdır.

2.6.3. Çocuk Dostu Bütçeleme

Bebeklik ile ergenlik çağlarının arasında kalan bu süreci ifade etmek için kullanılan kavram 'çocuk' kelimesidir. Farklı bir tanımda ise çocuk kavramını, yasal süreçte reşit olma ve ergenlik yaşının altında kalan bireylere verilen sıfat olarak tanımlamaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun Çocuk haklarına Dair Sözleşmesi'nin birinci bölümünün ilk maddesi, çocuğa yönelik tasarlanan kanuna göre, erken yaşta reşit olma durumları haricinde on sekiz yaşına gelene kadar her birey çocuk olarak ifade edilmektedir. Çocuk kavramının tanımı Türk hukukunda ise sadece Çocuk Kanunu'nda yer verilmiş, diğer kanunlarda ise kanun belirleyiciler eğer konuda çocuğa dair bir durum gelişirse bazı kriterler ile kavramı tanımlamıştır. Yapılan bu kriterler bazen yaş aralığına, ergenlik durumuna veya işlenen suçun boyutuna göre değişkenlik göstermiştir. Çocuk Kanununda ise tanım şu şekilde yapılmaktadır: "erken yaşta ergenlik durumu gerçekleşmiş olsa bile on sekiz yaşını doldurmamayan her birey çocuk olarak nitelendirilmektedir". Çocuk Kanununda çocuk kavramı iki farklı şekilde değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, korunma ihtiyacı bulunan çocuk; bedensel, zihinsel, ahlaki, duygusal gelişimi ve güvenliği tehlikede görülen aileleri tarafından ihmal edilen ve istismara maruz kalanlar. İkincisi ise, suça teşvik edilen çocuk; kanunda suç niteliği taşıyan bir olgunun gerçekleştirilmesinin yani suçun çocuk tarafından işlenmesinden kaynaklı soruşturma açılan veya işlenen bir suç kaynaklı güvenlik tedbirinin uygulanmasına yasal olarak karar verilen anlamına gelmektedir (Çiçek & Dikmen, 2016, s. 132-133).

Çocuk dostu bütçelemeye ilişkin farklı bir tanımda UNICEF tarafından yapılmıştır. Yapılan bu tanımda çocuk haklarının farkındalığı yaratılarak çocuklara duyarlı bir bütçeleme sisteminin oluşturulmasından bahsedilmektedir. Kamu harcamaları yapılırken muhtaç gruplara öncelik verilmesi gerekmektedir. Çocuklarında korumaya veya temel ihtiyaçlarına ilişkin destekler sunarak yaşam kalitesi artırılması hedeflenmektedir. Çocuk dostu bütçeleme ile çocuklar için gerekli ihtiyaçların karşılanmasının önceliği ve yapılan harcamaların ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığı analiz edilir (Bahçe, Akbey, & Özen, 2016, s. 417).

Çocuk dostu bütçeleme, çocukları ilgilendiren ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak amacıyla devlet bütçelerinde adalet, doğruluk, şeffaflık, sürdürülebilirlik ve maliyet-etkinlik kriterlerinin değerlendirilmesini amaçlanmaktadır. Çocukların etkilendiği alanlarda menfaatlerinin önemsenmesi ve sosyal ekonomik alana uyumun kolaylaştırılması için ayrı bir

bütçeleme yapılması zorunlu değildir. Aynı bir bütçeleme yapılmasına gerek kalmadan mevcut bütçelerde kamusal hizmetlerin sunulmasında çocuklar açısından değerlendirmelerin yapılması yeterli olacaktır. Çocuk dostu bütçeleme ile asıl hedeflenen çocukların yaşam düzeylerinde nasıl bir iyileştirme yapılmalı bunu belirleyerek yapılan bütçelerle desteklenmesi gerekmektedir (Bahçe, Akbey, & Özen, 2016, s. 416). Çocuk dostu bütçeleme ile toplumda statüsü olamayan, eğitim ve öğretim hakkı tanınmamış veya elinden alınarak bu hizmetlerden mahrum bırakılan, aile içi şiddete maruz kalan veya kalma ihtimali bulunan çocukların öncelikler içerisinde alınarak bütçeleme hedeflerinin bu hususlar göz önünde bulundurularak yapılması gerekmektedir. Bu bütçeleme anlayışı ile yapılan harcamalar veya planlanan harcamalar çocukların refahlarını ve toplumsal statülerini oluşturacak temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yapılmalıdır. Temel ihtiyaçlar ile belirtilmek istenilen çocukların eğitim, sağlık, güvenlik gibi temel haklarının sunulmasının sağlanmasıdır. Yine bu bütçeleme istemi içerisinde çocuklara karşı yapılması gereken hizmetlerin sunumunun gerçekleşmemesi durumunda oluşacak olumsuz etkileri karşı çözümler yer alması gerekmektedir. Çocuk haklarının uluslararası zeminde hazırlanan bildirimler ile savunulması ve korunması gerekmektedir. Yapılan uluslararası bildirimlerde şu konulara yer verilmesi gerekmektedir:

- Yapılacak harcamalarda çocuklar açısından genel bir yöntem ve bakış açısı gerçekleştirilmelidir.
- Yapılacak harcamalar düzenlenerek bütçe denkleğinin sağlanması gerekmektedir.
- Çocuklara karşı yapılacak harcamaları ve bütçelemeleri kontrol etmesi adına sivil toplum örgütlerine destekler verilmelidir.
- Çocuklar için yapılacak harcamaların ihtiyaçlar doğrultusunda olması ve öncelik durumlarına göre gerçekleştirilmesi için yeni birtakım yöntemler geliştirilmelidir.

Çocuk dostu bütçeleme uygulanması sağlanması için çocuk haklarının korunmasını temsil eden sivil toplum kuruluşlarının devlet tarafında sunulan politikalara ve faaliyetlere ilişkin yeterli düzeyde veriye ulaşması gerekmektedir. Çocuk bütçe uygulamalarını sürdürülebilir ve amaca yönelik hizmetlerin sunulması için yasalarla düzenlemeler yapılarak bütçe yasaları oluşturmak gerekir. Bunun yanı sıra etkin kaynak tahsisi sağlanarak, denetim mekanizmasının kurulmasının hesap verilebilirliği sağlaması amaçlanmaktadır. Çocuk dostu bütçeleme sistemi oluşturulurken ilk aşamada temel sorunların belirlenmesi gerekmektedir. Sonrasında düzeltme ve geliştirilmesi amaçlanan sonucun belirlenmesi, bu sonuca ulaşma aşamasında ne kadarlık bir finansmana ihtiyaç olacağı belirlenerek devlet kuruluşlarından temin etmek gerekmektedir. Yapılan hizmetlerin finansmanı için ayrılan tutarların gerekli olan alanlarda kullanılıp kullanılmadığı denetlenerek, beklenen sonuç ile ulaşılan sonucun karşılaştırılarak olumlu bir durum geliştirip geliştirmediği tartışılır. Çocuk dostu bütçelerinin işlevliliğinin sağlanması için mevcut bütçede birtakım temel özellikler bulunması gerekmektedir (Pantin, 2014, s. 12).

- Çocuklara yönelik uygulanacak, eğitim sağlık ve güvenlik hizmetlerinin sunumunda kaynak tahsislerinde öncelik durumları belirtilerek hareket edilmesi,
- Çocuklara yönelik hizmetlerde kullanılmak üzere ayrılan kaynakların ne derece olumlu katkı sağladığının verilerinin araştırılması,
- Bütçeleme aşamalarına çocukların katılımlarının gerçekleştirilmesi,
- Çocuk hak ve güvenliklerinin korunması esaslı kurulan sivil toplum örgütlerinin işlerlik seviyesinin ve sayısının artırılması,
- Çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanmasında kolaylıklar tanınarak yaşam standartlarının yükseltilmesi hedeflenmektedir.

Merkezi yönetim bütçesinde uygulanan çocuk dostu bütçeleme yanısıra yerel yönetimlerde uygulama şekli bulunmaktadır. Yerel yönetimlerde bu uygulama şekli çocuk dostu şehirler ile yapılmaktadır. Çocuk dostu şehir, yerel kamu politikaların uygulanmasında çocuk hakları dikkate alınarak, yerel yönetim bütçelerinde yer alan, yerel anlamda gerçekleşen değişimlerin ana unsurun çocuklar olarak kabul gördüğü, çocuk istek önerilerine göre yön verilen ve alınan kararları çocukların yön verdiği bir şehirdir(Göksu, 2018, s. 159).

Çocuk dostu bütçeleme, çocuk haklarının uygulamaya geçirilmesi için gereken bir bütçelemedir. Yerel anlamda çocuk haklarının uygulanması için şehirlerde küçük ölçekli çocuk meclisleri hazırlanmaktadır.

2.6.3.1. Çocuk Dostu Bütçelemenin Unsurları, Amaçları ve Uygulanması

Az gelişmiş ülkelerde, bireylerin elde ettikleri gelir seviyesinin düşük olması, doğal kaynakların yetersizliği, çocuk haklarının ihmal edilerek çocukların temel ihtiyaçlarını karşılanmasında güçlük çekilmesi sonucunda çocuk dostu bütçeleme sistemine gerek duyulmaktadır. Kamu harcamaları yapılırken savunmasız grup olarak nitelendirilen çocukların hizmetlerden yararlanmasında öncelik tanınması çocuk dostu bütçeleme temel amacını oluşturmaktadır. Bu alandaki bütçe çalışmaları hem devlet tarafından hem de görevlendirilen sivil toplum örgütleri tarafından yürütülmektedir. Bütçeleme sürecinde çocukların çıkarları göz önüne alınarak politikalar uygulanmaktadır.

Çocuk dostu bütçeleme unsurları; saydamlık, hesap verilebilirlik ve katılımcı bir bütçe sürecinin olması ve bütçe finansmanına katkı sağlayan durumların uzun yıllarca devamlılığın sağlanması ve yapılan harcamaların ihtiyaç dahilindeki uygulamalara uygulanması ve verimlilik esasına bağlı olarak uygulanmasıdır. Uygulanan bu bütçeleme sistemi ile hangi kamu kuruluşunun çocuklara yönelik ihtiyaçların karşılanması ve temel haklarının sunulması için ne kadar bütçe ayırdıkları ve ayrılan bu bütçelerin ne kadarının amaca uygun işlevsel olarak karşılandığı görülmektedir. Çocuk bütçe anlayışının uygulanması kamu bütçesi açısından saydamlık ve hesap verilebilirlik açısından önemlidir. Devlet tarafından çocuk

haklarının önemsenmesi kamu harcamalarının verimliliğinin artmasını sağlamaktadır (Çiçek & Dikmen, 2016, s. 139-140).

Çocuk dostu bütçeleme sürecinde ilk olarak bütçenin hazırlık aşamasının gerçekleştirildikten sonra, parlamentoya sunulup görüşmelerin yapıp onaylanması gerekmektedir. Onay alındıktan sonraki süreç, uygulanması, takip edilmesi ve denetlenmesi aşamalarını izleyerek devam etmektedir. Bütçenin hazırlık aşamasında çeşitli politikalar, ulusal eylem planları, yapılacak harcamaların önceliklerinin belirlenmesi ve önceliklere göre finansmanın sağlanması için ön süzgeçten geçirilmektedir (Tsegaye & Mekonen, 2010, s. 59). Çocuklar için yapılan harcamaların verimliliğine önem verilerek, temel haklar arasında yer alan eğitim, sağlık ve güvenlik hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanılabilmesi için sosyal harcamalar açısından en etkin şekilde nasıl sunulması gerektiği konu kapsamına dahil edilmektedir.

2.6.4. Yeşil Bütçeleme Sistemi

Sanayi devrimi sonrasında yaşanan süreçte çevresel sorunlar ve doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı meydana gelmiştir. Sanayi devrimi sonrasında üretimde artışın yaşanması hammadde, doğal kaynakların kullanımı, üretim faktörlerinden yararlanma, iş gücü kullanımının artması olumlu etkilerinin yanı sıra doğal kaynakların tüketim bilinçsizliğinden kaynaklı azalmasına neden olmuştur. Sanayileşmenin olumsuz bir diğer etkisi ise çevre kirliliklerinin artmasıyla zamanla ekolojik dengeyi bozan sorunlarla karşı karşıya kalınmasıdır. Yaşanan olumsuz durumlara, küresel iklim farklılıklarının yaşanması, birçok canlının neslinin tükenmesi ve tehlikede olması, ozon tabakasının zarar görmesi, denizlerin kirlilik oranının artması, hava kirliliği, yeşil alan olarak adlandırılan ormanların tahrip edilmesi gibi birçok örnek verebiliriz. Doğal kaynakların bilinçsiz kullanılması çevre sorunlarını beraberinde getirmektedir. Ülkelerin ekonomik kalkınma hedefinde bulunurken yaşanan gelişmeler sonucunda çevrenin bu gelişmelerden olumsuz etkileneceğini düşünmeden, bilinçsiz hareket ederek sadece gelişmek ve kalkınmanın sağlanması için adımlar atmışlardır. Zamanla çevre kirliliklerinin artması gündelik yaşama ve gelişmeye de engel teşkil eden bir durum haline gelmiştir. Doğal kaynakların azalması ve çevre kirliliğinin artması geleceğe yönelik tehditler içerdiği için yeni düzenlemeler yaparak çevre kirliliği sorununun önüne geçilmeye çalışılmıştır (Tosuncu, 2020, s. 100-101).

Yeşil bütçeleme, çevreye verilebilecek zararların önüne geçilmesi, doğal kaynakların zarar görmeden nesilden nesile aktarılan bir kaynak olması için oluşturulmuş bir bütçeleme yöntemidir. Yeşil bütçeleme sisteminin uygulanması ile doğal kaynakların etkin kullanımı denetlenmekte ve kontroller sağlanarak gerekli planlamalar dahilinde çevresel sorunların önüne geçmek amacıyla uygulamalar yapılmaktadır (Kılıçer, 2016, s. 38). Çevre dostu bütçeleme, ekolojik bütçe olarak da adlandırılan sistem, özellikle yerel yönetimlerin ihtiyaçlarına göre revize edilmektedir. Geniş anlamda yeşil bütçeleme, Ulusal Çevre ve

Koruma Örgütleri tarafından oluşturulan, değişen iklim koşullarını dengeye sokmak, çevresel kirliliğin önüne geçerek daha temiz doğa sunulması, doğal enerji kaynaklarının kullanımında özen ve hassasiyet gösterilerek daha temiz bir dünya sistemi kurarak doğal kaynakların gelecek nesillere aktarılmasını hedefleyen bir bütçeleme sistemidir (Tokoğlu, 2013, s. 15). Doğal kaynakların sürdürülebilir ve yenilenebilir olması için devlet tarafından birtakım politikalar uygulanarak ve birtakım yaptırımlar çevresel sorunlara mücadele etmek amaçlanmaktadır. Devlet tarafında çevre sorunları ile mücadele kapsamında genel bütçeden veya bazı mali politika araçlarından yararlanılmaktadır. Genellikle vergiler çevre sorunları ile mücadelede önemli finansman kaynağını sağlamaktadır. Vergi gelirlerinin yanı sıra çevreye zarar verenlere yaptırımlar uygulanarak para cezalarının kesilmesi ve bazı durumlarda yasaklar ve kısıtlamalar getirilerek hem finansman kaynağı oluşturulmakta hem de doğal kaynakların ve çevrenin korunması amaçlanmaktadır. Devlet tarafından çevresel etmenler ve doğal kaynaklar oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle ekonomik kalkınma hedefleri belirlenirken doğal kaynaklara zarar vermeden ve çevre kirliliğine yol açmadan planlamalar yapılarak uygulamaya geçilmelidir (Ergen, 2021, s. 65).

Yerel yönetimlerin uygulama alanlarında çevresel faktörlerde ve doğal kaynakların etkin kullanımı için yeşil bütçeleme sisteminden yararlanılmaktadır. Bu bütçeleme sistemi içerisinde çevre parasal bir ölçüt olarak değerlendirilmemektedir. Doğal kaynakların etkin ve verimli kullanılması amaçlanarak çevresel kirliliklerin önüne geçilmesi ve gelecek kuşaklara aktarımı için çalışmalar yapılmaktadır. Ekonomik kalkınma hedefleri belirlenirken çevresel etmenlerin bu süreçte zarar görmeden doğallığını koruyarak uygulamalar yapılması hedeflenmektedir. Yeşil bütçeleme ile doğal kaynakların zarar görmeden fiziksel ve sayısal verilerden yararlanarak çevresel amaçlar belirlenir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi yönünde çevresel faktörlerin izlenmesi, raporlanması ve bu doğrultuda planlamalar yapılması gerekmektedir. Yeşil bütçeleme hava, su toprak, gibi doğal kaynakların maddi çıkarlar uğruna zarar görmeyi engelleyerek doğal kaynakların korunmasını için uygulamalar geliştirmektedir. Yerel yönetimler tarafından doğal kaynakların sürdürülebilirliği önemli bir yere sahiptir (Kılıçer, 2016, s. 38).

Devlet tarafından bütçe kararları, sosyoekonomik gelişmelerin sağlanmasını hedeflenmesi, doğal kaynakların tüketiminde etkinliğin sağlanması için önemli bir yere sahiptir. Maliye politikası araçları, çevresel sorunların çözümüne yönelik kaynak tahsisi ve politikaların uygulanması için temel araçlar arasındadır. Yeşil bütçenin uygulanması ile bütçe ve maliye politikalarının çevresel faktörler üzerindeki etkileri incelenmektedir. Aynı zamanda bu bütçeleme sistemi ile sürdürülebilir büyüme ile ilgili hem bilgi hem de farklı fikirlerle katkı sağlanarak ilerleyen süreç için çevresel faktörlere ilişkin hedeflerin belirlenmesi ile devlet politikalarına fayda sağlamaktadır (OECD, 2017, s. 1).

2.6.4.1.Yeşil Bütçelemenin Tarihsel Süreç içerisindeki Yeri

1994 yılında Aalborg Sözleşmesi'nin imzalanmasıyla Uluslararası Yerel Çevresel Girişim Konseyi ile yeşil bütçeleme ilk izlerini görülmeye başlamıştır. Düzenlenen bu konsey ile yerel anlamdaki yeşil bütçeleme olgusunu toplumu ve yerel yönetimleri kapsayan çevresel sürdürülebilirlik amacıyla bütünleştirmeyi hedeflemektedir. Danimarka'nın Aalborg şehrinde 'Sürdürülebilir Kentler' konusu ile Avrupa konferansının ilki düzenlenmiştir. Bu düzenlenen konsey sonrasında çevreyi korumak ve çevresel kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması için "Avrupa Kentleri ve Kasabaları" sözleşmesi imzalanmıştır. İmzalanan bu sözleşmeden sonra Avrupa'da birçok kentte yeşil bütçeleme uygulamaları yapılarak doğal kaynakların korunması ve çevresel sorunlarla mücadele kapsamında yeni birtakım uygulamalar yapılmaya başlamıştır. Bu uygulamalar sadece çevresel faktörlerin yanı sıra sürdürülebilir ekonomi alanında da gelişmelerin sağlanması için bir başlangıç kabul edilmiştir (Tosuncu, 2020, s. 104). İlk yeşil bütçe uygulamaları ise 1996 yılında Almanya'da 'ökoBudget' görülmüştür. Küresel anlamda gelişme göstermesi 2005'li yıllara denk gelmektedir.

Doğal kaynakların kullanımının bir kontrol dahilinde yapılması çevresel sorunlarında önüne geçilmesini sağlamaktadır. Yeşil bütçeleme zamanla birçok ülkede kaynakların etkin kullanımını sağladığı için uygulama alanları içerisine alınarak çeşitli politikalarla düzenlemeler yapılmıştır. Doğal kaynakların korunması denetlenmesi ve kullanımında izlenimlerin sağlanması yerel yönetimlerin açısından oldukça önem arz etmektedir. Yerel düzeydeki sürdürülebilirliğin küresel anlamda sürdürülebilirlik kazanmasına katkı sağlayan yeşil bütçeleme ile doğal kaynakların kullanımının denetlenmesi ile oluşacak kayıplarda belgelenerek kanıt niteliği taşımaktadır (Dilaver, 2019, s. 31).

2.6.4.2. Yeşil Bütçelemenin Amacı ve Uygulanması

Gelişmiş ülkelerde sanayileşmenin yüksek olması çevresel sorunları beraberinde getirmektedir. Yeşil bütçeleme ile çevresel sorunların önüne geçerek doğal kaynakların sürdürülebilirliğin sağlanması gelişmiş ülkelerde kullanılan gelişmiş teknoloji ile çevreye zarar vermeden yapılmaktadır. Bireylerin her anlamda gerçekleştirecekleri faaliyetler hava, su, toprak kirliliğine neden olarak ekolojik dengenin bozulmasına ve yürütülen faaliyetler sonucunda çevre kirliliğine sebebiyet vermektedirler. Çevre kirliliğinin oluşmasından hem doğal kaynaklar hem de bireyler olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu olumsuzluklara sebebiyet olan faaliyetlerden kaynaklı çevre kirliliği ile mücadele etmenin bir maliyeti vardır. Bu noktada devlet tarafından uygulanan bütçeler ile bu maliyetler için ödenek ayrılmaktadır.

Doğal kaynakların kullanımının bir kontrol dahilinde yapılması çevresel sorunlarında önüne geçilmesini sağlamaktadır. Yeşil bütçeleme zamanla birçok ülkede kaynakların etkin kullanımını sağladığı için uygulama alanları içerisine alınarak çeşitli politikalarla düzenlemeler yapılmıştır. Doğal kaynakların korunması denetlenmesi ve kullanımında

izlenimlerin sağlanması yerel yönetimlerin açısından oldukça önem arz etmektedir. Yerel düzeydeki sürdürülebilirliğin küresel anlamda sürdürülebilirlik kazanmasına katkı sağlayan yeşil bütçeleme ile doğal kaynakların kullanımının denetlenmesi ile oluşacak kayıplarda belgelenecek kanıt niteliği taşımaktadır (Dilaver, 2019, s. 31).

Yeşil bütçeleme amaçları;

- Çevre bilinci ve ahlakının oluşturulması ile bireylere bulunmuş oldukları ekosistemde çevrenin bir parçası olduğu belirtilerek çevresel sorunların bireyleri de etkileyeceği düşüncesi anlatılmaktadır. Çevre kirliliğinin oluşmaması için önce bireysel sonra da toplumsal tedbirler alınarak doğal kaynakların gelecek kuşaklara aktarımı sağlanması,
- Çevre kalitesinin korunarak, iyileştirici politikalar uygulanması, zaman ilerlese de çevresel faktörlerin olumsuz anlamda etkilenmesinin önüne geçilerek yaşam kalitesinin artırılması hedeflenmektedir.
- İnsan sağlığının korunmasını sağlamak,
- Doğal kaynak kullanımının etkinliğinin artırılması ve kontrollere tabi tutulması, yeşil bütçenin amaçları arasında yer almaktadır (Tokoğlu, 2013, s. 24-25).

Yeşil bütçenin ortaya çıkış amacı, sürdürülebilir çevre ve kalkınmanın sağlanmasıdır. Özel sektör tarafından alınan kararlarda sürdürülebilir politikalar göz önünde bulundurularak daha hassas davranmaları gerekmektedir. Sosyal faydanın sağlanması devlet açısından oldukça önemlidir. Özel sektörde sosyal faydanın yerini bireysel fayda ve maksimum kar hedefi olarak yerini alır. Devlet tarafından çeşitli politikalar uygulanarak ve düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından firmaların karar alma süreçlerinde çevresel faktörlerinde birincil öncelikler arasında yer aldığı belirtilerek denetlenmesi gerekmektedir (Tandircioğlu & Yapıcı, 2016, s. 43).

Yeşil bütçeleme sisteminin gerçekleştirilmesi beş aşamadan oluşturulmaktadır. İlk olarak harcama yapılacak kalemlerin öncelik durumları belirlenir ve stratejik bir plan hazırlanır. Sonraki aşamada bütçenin kabul edilmesi, bu aşamada maliye bakanlığı tarafından önerilen bütçe teklifleri kabine tarafından onaylanır ve son olarak meclis onayından geçer. Üçüncü olarak gerçekleşecek aşama ise bütçenin uygulanma sürecidir. Dördüncü aşamada bütçeler değerlendirip, raporlama işlemi yapılır. Yapılan uygulamalar sonucunda nasıl geri dönüşler sağladığı bu aşamada izlenerek kontrolleri sağlanır. En son aşama olarak gelir artışları üzerinde durulur. Gelirin artırılması elde edilen vergi gelirleri ve harçlar ile sağlanmaktadır (Tosuncu, 2020, s. 107).

3.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SOSYAL BÜTÇE YAKLAŞIMLARININ UYGULANMASI

3.1. Türkiye'de Sosyal Devletin Hukuki Yapısı

Türkiye'de sosyal devlet kavramının kullanılmaya ve uygulanmaya başlaması tazminat sonrası dönemi kapsamaktadır. 1855 yılında Bütçe Nizamiyesi düzenlenmiştir. Burada başlıkta sadece bütçe kavramı yer almaktadır içerikte bütçe kavramı yerine muvazene defteri olarak nitelendirilmiştir. Yine benzer bir durumda 1873 yılına "Devlet-i Aliye'nin Bütçe Nizamnamesi "olarak hazırlanan belgede bütçe kelimesinden sadece başlıkta yer verilip içerikte bu kavrama rastlanmamaktadır. 1920'li yıllara gelindiğinde 1920 mali yıl bütçesi kapsamında "Muvazene-i Umumiye Kanunu" oluşturulmuştur. 1961 Anayasası'nda yapılan düzenleme ile "Milli Bütçe" kavramı yeni bir düzenleme oluşturarak bütçe tasarılarının da içinde mevcut olduğu "Bütçe Kanunu" hazırlanmıştır (Edizdoğan & Çetinkaya , 2016, s. 2).

Sosyal devlet kavramının oluşum ve gelişim aşamalarına hazırlanan anayasalar ile destek verilmektedir. Türkiye'de 1921 ve 1924 Anayasalarında sosyal devlet anlayışından bahsedilmemektedir. Fakat yürürlüğe konulan birtakım maddeler sosyal devlet anlayışına temel hazırlamaktadır. 1924 Anayasası'nda sosyal devlet anlayışında olduğu gibi her bir bireyin özgürlükleri başka bir bireyin özgürlüklerini kısıtlamadığı sürece mümkündür. Kanun karşısında her birey eşit hak ve özgürlüklere sahip olup ayrıcalık hiçbir kesime tanınmamaktadır. Devlet tarafından birtakım zorunlu ve temel ihtiyaçlar karşılanarak bireylerin eğitim, sağlık ve güvenlik hizmetlerinde mahrum kalmamaları için çalışmalar ve düzenlemeler yapılmaktadır. Tam olarak 1924 anayasasında sosyal devlet anlayışından söz etmek mümkün olmasa da uygulanan ve hazırlanan birkaç madde ile birey hak özgürlük ve ihtiyaçlarından söz edilmiştir. 1961 Anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir devlet olduğu ve sosyal adalet ilkesinin benimsendiği bir yapıya sahip olduğu belirtilmektedir. 1961 Anayasası ile sosyal devlet ile bireylere sadece zorunlu hak ve özgürlüklerin tanınmasının yanı sıra yaşam standartlarını iyileştirici birtakım çalışmalar ve uygulamalar ile bu alanda yapılacak hizmetler için kamu finansmanının sağlanması devletin temel görevleri arasında yer almaktadır. Devlet, bireylerin refah ve huzur ortamında eşitlik ve adalet ilkesi kapsamında yaşam sürdürebilmeleri için bireyi ve dolaylı olarak toplumu önemseyerek refah ortamının hazırlanması için gerekli sosyal yardımların finansmanının sağlayan ana yapıya sahiptir. Eşitlik kavramı sosyal devlet açısından oldukça önemlidir. Gelir dağılımında adaletin sağlanması için vergilerden yararlanılmaktadır. 1982 Anayasası ile sosyal devletin işlerliğinin kolaylaşması için vergi politikasına ilişkin birtakım maddeler yer almaktadır. Hazırlanan maddeler ile vergi yükünün eşit ve adaletli dağıtılması gerektiği, kanun önünde her bireyin eşit olduğu belirtilmektedir. Maliye politikasının sosyal amacı, vergi yükünün eşit ve adil dağılımını sağlamaktır. Bu amaç sosyal devlet ile vergi politikaları arasında bir bağ oluşturmaktadır (Koray, 2000, s. 105).

Sosyal devlet her bir bireyin refahını maksimum seviyeye çıkararak toplumsal refahın sağlanmasını amaçlamaktadır. Hukuk devleti ile de amaçlanan birey özgürlüklerinin sağlanması ve uygulama noktasına geçilmesidir. Bu iki kavramda ortak amaçlar ve birlikte hareket etme söz konusudur. Türkiye Cumhuriyeti sosyal hukuk devletidir ibaresi anayasamızın 2. Maddesinde yer almaktadır. Sosyal devlet ile hukuk devletinin işleyişi birbirini takip etmektedir.

Sosyal devlete ilişkin maddelerin anayasalarda yer almasının yanı sıra esas göstergeler arasında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun yer almaktadır. 5018 sayılı kanunda kalkınma planlarına önemli ölçüde yer verilmektedir. Kalkınma planlarıyla kamusal kaynakların etkin ve verimli hizmetlerde kullanılması, kamu bütçelerinin planlaması ve uygulanmasında aşamalarında yarar sağlamaktadır. Kalkınma planlarından, yıllık olarak hazırlanan programlardan, orta vadeli program ve orta vadeli mali planlamalardan yararlanılarak bütçelerin hazırlık uygulama ve denetim aşamaları daha kolay ve etkin gerçekleştirilmektedir. Devlet bütçesinin hazırlanmasında temel politikalarından yararlanılarak sektöre göre hangi birime ne kadar kaynak tahsis edilmesi gerektiği, hangilerinin ön planda tutulması gerektiği kalkınma planı ve yıllık programlar ile belirlenmektedir(Kartalcı, 2019, s. 116-117).

3.2. Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Türkiye Uygulamaları

Türkiye 'de cinsiyete duyarlı bütçeleme örnekleri Cumhuriyet döneminde görülmektedir. 1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra 1924 yılında kadın ve erkeklerin eşit olarak eğitim hakkından yararlanması, 1930 yılında kadınlara yerel yönetimler bazında seçme ve seçilme hakkının tanınması, 1934 yılında milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınması kadınlara yönelik eşitlik çalışmalarının göstergesidir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi gelişerek zaman içerisinde birtakım çalışma ve uygulamaları gerçekleştirmiştir. 1985 yılına gelindiğinde Türkiye, Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine (CEDAW) üye olmuştur. Türkiye tarafından bu sözleşmeye üyeliğin sağlanması kadın haklarının korunmasının hukuki çerçevesinin oluşmasını sağlamaktadır (Güngör & İzgi Şahpaz, 2012, s. 182).

Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatına bağlı 1987'de Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü kapsamında "Kadına Yönelik Politikalar Dayanışma Kurulu oluşturulmasıyla kadınların adaletsizliğe uğradığı durumlar ve konular göz önüne alınarak kurumsal çerçevede çözüm odaklı birtakım çalışmalar hazırlanmıştır. 20 Nisan 1990'lı yıllara gelindiğinde 422 sayılı kanun hükmünde kararname ile Kadın Statüsü ve Sorunları Başkanlığı kurulmuştur. Bu kurum ilk kurulduğu dönemde Çalışma ve sosyal Güvenlik Kurumuna bağlı olarak faaliyet göstermekteyken, Resmi Gazetede 25063 sayılı 2003 yılının Mart ayında yayınlanan yeni bir düzenleme ile Başbakanlığa bağlı Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü adıyla faaliyet göstermeye

devam etmiştir. Anayasa ve kanunlarda birtakım değişikliklere gidilerek kadınlara yönelik olumsuz ayrımcılıklara engel olmaya çalışılmıştır (T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü):

- 2004 yılında Anayasanın 10. Maddesine “kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu hakların yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür” ifadesi eklenmiştir. Bu bağlamda alınacak karar ve tedbirler eşitlik ilkesi kapsamında gerçekleştirilecektir. Devlet tarafından hiçbir kişi veya aile ayrımcılığa tabi tutulmadan herkese eşit haklar sunulması gerekmektedir. Bu eşitlik, kadın erkek arasında ayırım yapılmadan eşit imkanlara sahip olduklarını göstermektedir.
- 2004 yılında anayasanın 90. Maddesine “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletler arası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletler arası antlaşma hükümleri esas alınır” ifadesine yer verilmiştir. Bu değişiklikte birlikte, oluşacak uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda temel hak ve özgürlükler ile ilgili her uluslararası anlaşma ve düzenlemenin öncelikli olması kabul edilmiştir.
- Kadın erkek eşitliği konusunda Türkiye’de ve dünyada gerçekleşen bazı önemli gelişmeler neticesinde Türk Medeni Kanunu yeniden düzenlenerek 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte Aile Mahkemeleri oluşturularak 2003 yılında bu mahkemeler adli sistem içinde yerini almıştır.
- 1998 yılında çıkarılan Ailenin Korunmasına Dair Kanun ile aile içinde yaşanan şiddetin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Türkiye’de bu kanun ile hukuksal çerçevede aile içi şiddet ilk kez tanımlanmıştır.
- Kadın ve erkek eşitliği göz önüne alınarak 1 Haziran 2005 tarihinde Yeni Türk Ceza Kanunu’nda kadının mağdur durumda olduğu suçlar topluma karşı yapılan suçlardan ayrılarak, kişilere karşı gerçekleştirilen suçlar kapsamına dahil edilerek cezalar ciddi oranda artırılmıştır.
- Çalışma hayatında kadın erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla 2003 yılında Yeni İş Kanunu’nda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler neticesinde cinsiyetten kaynaklı oluşacak eşitsizliklerin önüne geçilmesi amacıyla, yapılan işin statüsünün aynı olması halinde kadın veya erkek ayrımı yapılmaksızın her birey eşit ücreti alacaktır (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı, 2008-2013, s. 18-19).

Türkiye 3 Şubat 2003 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla Avrupa Birliğinin Sosyal Politika Programları içerisinde yer alan Cinsiyet Eşitliği Topluluk Programına dahil olmuştur. 2003 tarihli Türkiye Ulusal Programı ile kadın erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla yapılan bazı çalışmalar ve düzenlemeler şu şekildedir:

- Kadın istihdamının artırılması ve bu alandaki engellerin ortadan kaldırılması amacıyla 2006 yılında Tebliğ yayımlanmıştır. Yayımlanan bu tebliğ ile, kamu iş taleplerinde cinsiyet belirtilmesi kaldırılmıştır ve işe alım süreçleri sadeleştirilmiştir.

- Özel sektör tarafından gerçekleştirilen iş görüşmelerinde ve işe alım süreçlerinde cinsiyete yönelik ayrımcılık yapılmasının önüne geçilmesi için 2006 yılında İŞ-KUR il müdürlüklerine işverenlerin bu konuda bilinçlendirilmesi talebinde bulunulmuştur.
- 6111 sayılı Kanun ile işverenlere kadın işçi çalıştırdıkları takdirde birtakım teşviklerin sunulacağı bilgisi verilerek, çalışan kadınların sigorta primlerinde yer alan işverene ait olan giderlerin İşsizlik Sigortası Fonu tarafından karşılanacağı belirtilmiştir.
- Gebelik durumunda doğumun planlanan süreden önce gerçekleşmesi durumunda doğum öncesi kullanılmayan izin haklarının doğumdan sonra kullanılması seçeneği sunulmuştur.

Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye ilişkin kurum çalışanlarının bilgilendirilmesi ve ülkemizde uygulama olanaklarının artırılması amacıyla “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Eğitim Toplantıları düzenlenmektedir (Uğur & Yıldız, 2016, s. 290).

Kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olması için çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için sivil toplum örgütleri tarafından çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye’deki sivil toplum örgütlerine sayı bakımından oldukça fazladır ve kadınlara haklarının eşitliğini savunan birtakım çalışmalar yürütmektedirler. Bu bütçeleme yaklaşımını destekleyen ilk sivil toplum kuruluşları arasında 2002 yılında kurulan “Kadın Girişimcileri Derneği” (KAGİDER) yer almaktadır. Bu sivil örgütü cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemini destekleyerek, kadın girişimciliğinin artarak devam etmesini hedeflemektedir (Ayas, 2016, s. 11). Diğer bir sivil toplum kuruluşu ise, “İstanbul Kadın Araştırmaları Merkezi” (İKAM) dir. Bu sivil örgütü 2012 yılında “Deneyimler: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Sosyal Çalışma” konulu atölye çalışması yürütmüştür (Erkan, Şentürk, Akbaş, & Paksoy, 2012, s. 95).

Tablo 3. 1. Türkiye’de 15-24 Yaş Arası Bireylerin İşgücü İstatistikleri

15-24 Yaş Arası Temel İş Gücü	İş Gücüne Katılma Oranı		İstihdam Oranı		İşsizlik Oranı	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
2014	27.2	53.8	22.8	45.6	20.7	16.3
2015	29.6	54.3	23.1	45.3	22.0	16.5
2016	30.4	54.2	23.2	44.9	23.4	17.2
2017	31.1	55.2	23.2	45.3	25.5	17.9
2018	31.3	56.3	23.6	46.5	24.7	17.5
2019	32.7	56.1	22.8	43.6	30.1	22.3
2020	27.7	50.1	19.5	39.0	29.4	22.5
2021	29.8	53.1	21.2	42.8	28.7	19.6

Kaynak: TÜİK- İşgücü İstatistikleri

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, işgücüne katılım oranı yıllara göre erkeklerin katılım oranı kadınlardan hep fazladır. Hatta birçok yılda bu eşitsizlik iki katı olarak belirtilmiştir. Bu durum kadınlara tanınan işgücü hakkının erkekler ile doğru orantılı olmadığını göstermektedir. Kadınlar daha çok ev işlerinde ücretsiz olarak çalıştırılmaktadır. Kadın iş gücü katılım oranı 2019 yılında diğer yıllara göre daha fazladır. 15-24 yaş aralığındaki kadın ve erkeklerin işsizlik oranlarına bakıldığında erkeklerin işsizlik oranı daha düşüktür. Genellikle işe alımlarda erkek tercih edilmesi veya kadınların rahatça çalışacakları iş kollarının yeterli olmaması bu duruma sebep olarak gösterilmektedir. Genç kadınlar işsizlik kavramından daha fazla etkilenmektedir. 2021 yılının verilerine göre TÜİK tarafından yapılan araştırmada genç kadın işsiz 493 bin kişi ile 27,2’dir.

Türkiye’de cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemine ilişkin uygulanan politikalar arasında Şartlı Nakit Transferi yer almaktadır. 2001 yılında Dünya Bankası aracılığı ile Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP) ile başlayan uygulama Türkiye’de 2003 yılında yayınlanmıştır. Uygulanan bu projede toplumun en yoksul kesimi olarak belirlenen %6 kesimine, eğitim ve sağlık

hizmetlerinden faydalanabilmeleri için belli tutarda ödeme yapılmaktadır. İki gruba ayrılan bu transferlerin ödemeleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan yararlanılarak yapılmaktadır. Sağlık transferinde 0-6 yaş aralığındaki çocukların sağlık kontrollerinin düzenli yapılması ve aksatılmaması için sağlık yardımları gerçekleştirilmektedir. Gelir seviyesi düşük olup, çocuklarının eğitim masraflarını karşılayamayacak durumda ve çocuklarını okula gönderemeyen ailelere çocukların devamsızlık yapmaması şartı konularak eğitim transferleri gerçekleştirilmektedir. Yapılan bu ödemeler genellikle çocukların annelerine yapılmaktadır ve kız çocuklarının okula gönderilmesine teşvik amaçlı verilen tutarlar diğerlerinden biraz daha fazladır (Ayas, 2016, s. 11).

İçişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler tarafından Kadın Dostu Kentler projesi yürütülmektedir. Bu proje ile bazı kentler seçilerek buradaki yerel yönetimlerin işleyiş süreçlerine cinsiyete duyarlı bütçelemenin dahil edilerek işlerlik göstermesi hedeflenmektedir. Bu projenin birinci fazı 2006- 2010 yılları arasında İzmir, Kars, Nevşehir, Şanlıurfa, Trabzon ve Van illerinde yürütülmüştür. Projenin ikinci fazı ise, 2011-2014 yılları arasında Adıyaman, Antalya, Bursa, Gaziantep, Malatya, Mardin, Samsun illerinde yürütülmüştür.

Cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminde gelişme göstermesi için Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (KSGM), İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Belediyeler Birliği ve Sabancı Vakfı işbirliği ile 11 ili kapsayarak yürütülecek bir projedir (Tüğen & Özen, 2008, s. 8).

Türkiye’de devlet bütçesinin toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemine dönüştüğü Maliye Bakanı Mehmet Şimşek’in 2012 yılında yapmış olduğu bir konuşmada belirtilmektedir. Toplumsal Cinsiyete duyarlı bütçeleme kapsamında kız çocuklarının eğitime katılmaları için zorunlu birtakım teşvikler gerçekleştirilmiş, kadın işgücünün artarak istihdamın artması için 18 yaşını geçmiş kadın çalışanların sigorta primlerinin belli bir oranının 5 yıl boyunca İşsizlik sigortası fonundan sağlanarak işverenler kadın işçi çalıştırma konusunda teşvik edilmiştir. Çiftçilik üzerinde kadınlara eğitimler verilerek teşviklerde bulunulmuştur. Şiddet ve istismara uğrayan mağdur durumdaki kadınlara yönelik sığınma evleri açılmıştır. Fakat bu saymış olduğumuz teşvikler toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemenin yanı sıra kadınların ve kadın haklarının korunması kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar olarak belirtmemiz daha doğru olacaktır. 2011 Yılında Dünya Ekonomi Forumu (WEF) tarafından Cinsiyet Eşitsizliği Raporu yayınlamıştır. 2011 yılında yayınlanan bu rapora göre Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi dikkate alındığında 135 ülke arasında Türkiye 122. Sırada yer almaktadır yıllara göre bu rakam değişiklik göstermektedir:

- 2010 yılında 135 ülke arasında Türkiye 126.
- 2009 yılında 129.
- 2008 yılında 123.

- 2007 yılında 121.
- 2006 yılına 105. Sırada görülmektedir (Güngör & İzgi Şahpaz, 2012, s. 183).

2011 yılında Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı kapatılarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulmuştur. İlerleyen süreçte 2018 yılına gelindiğinde bu bakanlıkta Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile birleştirilmiştir. 2021 yılında yapılan yeni düzenleme ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adı altında gerekli uygulama ve hizmetler sağlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması hem birey açısından toplumsal değerlerin korunması ve geliştirilmesine yönelik sosyal politikalar uygulanmaktadır. Bakanlık tarafından bu sosyal politikalar gerçekleştirilirken hedef, kadın istihdamını arttırmak, kadınlara verilen eşit hakların sunumunun sağlanması aile yapısının olumlu açıdan gelişip güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Burada asıl hedef kadın olmasının yanı sıra aile birliği ve toplumsal refahın sağlanmasıdır (Tepekule, Mastar Özcan, & Kayalıdere, 2016, s. 2325).

Ülkemizde kadın haklarının korunması ve kadın istihdamının sağlanması zaman içerisinde azalarak devam etmektedir. 2020 bütçesinde kadınlara yönelik tanınan sosyal politikalar için bir bütçe ayrılmamıştır. Bakanlık tarafından hazırlanan 2018-2023 Stratejik Eylem Planı'nın hedefleri de ne yazık ki bütçe hedefleri arasında yer almamıştır. 2022 yılında hazırlanan bütçe toplumsal cinsiyete duyarlı bir bütçeleme sistemine rastlamak mümkün olmamıştır. Genel bütçenin yaklaşık olarak %3,7'si Aile ve Sosyal Hizmetler bakanlığına ayrılmaktadır. Bakanlığa ayrılan bütçenin büyük oranı cari transfer niteliğinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve yaşlılar için ayrılan emekli aylıkları oluşturmaktadır. Oransal olarak ifade edilecek olursa Sosyal Hizmetler ve Çocuk esirgeme kurumu ile yaşlıların aylığının karşılanması için bütçeden ayrılan pay %85,37, personel giderleri için %10,1, Sermaye Transferleri ve giderleri içinde geriye kalan %5'lik bölüm ayrılmaktadır. Yapılan planlamalara ve bütçe harcamalarına bakıldığında cinsiyete duyarlı bütçeleme hizmet ve uygulamaları için bütçe ayrılmamıştır. Sadece Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü personel ödemeleri için belli bir miktar pay ayrılmıştır.

Dünyada kadınlara ve kız çocuklarına dayatılan eşitsizliklerin önüne geçmek amacıyla toplumsal düzeni olumsuz etkileyen bu duruma çözüm arayışları birçok ülkede düzenlenen konferanslar ile çözüm ve fikir arayışlarına girilmiştir. Kamu kaynaklarının etkin kullanımı dikkate alınarak cinsiyet kavramının üzerinde durulması, bu durumdan kaynaklı dezavantajlı bireyler açısından oldukça önem taşımaktadır. Birçok ülkede gündeme gelen toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi IMF başta olmak üzere birçok kuruluş tarafından önem arz etmeye başlamıştır. Bu gelişim ve uygulanmaya konması süreci boyunca eğitim, sağlık, istihdam gibi daha birçok alanda kadın ve erkeklere benzer haklar tanınarak toplumsal cinsiyet ayrımı göz ardı edilerek fırsat eşitliğinin tanınması imkanı verilmiştir. Eşitlik kavramının sağlanması sadece kadınlara yönelik olmasının dışında toplumsal demokrasinin sağlanmasına imkan vermektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre de bu durum değişkenlik göstermektedir (Erkan, Şentürk, Akbaş, & Paksoy, 2012, s. 92).

3.2.1. AB Ülkelerinde Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi Avrupa Birliği'nde yapılan bütçe hazırlıklarında yıllık bütçelemeye dahil edilmektedir. Tüm ülkeler bütçeleme çalışmalarını yaparken sürekli olarak birbiri ile iletişim halindedir. AB ülkelerinin bazılarında kadınlara yönelik ayrımcılıklar devam etmektedir. Kadına yönelik yapılan bu ayrımcılıklar:

- Yapılan işin statüsünün aynı olmasına rağmen cinsiyetten kaynaklı ayrımcılıktan dolayı kadınlar erkeklerden daha az para almaktadır.
- Kadınların %7'ikesin olarak ücret alacakları belli olmayan işlerde çalışmaktadır.
- Kadına yönelik şiddet birçok ülkede devamlılık göstermektedir.
- Güç gerektiren işlerde kadınlara yer verilmemektedir.

Bazı Avrupa ülkelerinde cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi şu şekildedir:

Avrupa ülkelerinden bir olan Fransa'da cinsiyet ayrımının yaşanmasına engel olmak, kadın ve erkeklere fırsat eşitliğinin sağlanması amacıyla 2000 yılında sarı rapor adı verilen bir bütçe yayınlamıştır. Yayınlanan bu bütçe ile birtakım politikalar uygulanarak kadın erkek arasında oluşan cinsiyet ayrımının ortadan kaldırılmasını hedeflemektedir. Uygulanacak politikalar için harcama kalemleri dikkate alınarak ödenek tahsislerine yer verilmektedir. Cinsiyet ayrımının önüne geçilmesi maksadıyla ayrılan ödeneklerin gerçek amaçta kullanılıp kullanılmadığı denetime tabi tutulmaktadır. Uygulanan politikaların olumlu dönüşleri olarak kadın istihdamında artış görülmeye başlanmıştır. Kadın girişimci sayısında da olumlu derecede bir çoğalma mevcut hale gelmiştir (Ergen & Durak, 2017, s. 115).

2010 yılında cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminde birtakım değişikliklere gidilmiştir. 2016 yılında OECD tarafından yapılan araştırmada Fransa, cinsiyete duyarlı bütçeleme isteminin uygulamayan ülkeler içerisinde yer alırken, 2018 yılındaki araştırmada toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemini uygulamayı hedefleyen ülkeler arasındadır (Downes & Nicol, 2020, s. 69).

İngiltere'de toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme üzerinde çalışmalar yapmıştır. Mevcut sistemdeki uygulamalara birde kadınlar açısından gözlemlerde bulunulmuştur. Yapılan gözlemler ve araştırmalar sonucunda sistemde mevcut uygulanan politikalar için sunulan kamu harcamalarından erkek bireylerin daha fazla yararlandığı sonucuna varılmıştır. Bu eşitsizliğin dikkate alınması ve önüne geçilmesi maksadıyla 1998 yılında Kadın Bütçe Grubu kurulmuştur. Cinsiyet kavramlarını dikkate alarak ve eşitliğin sağlanması için kurulan bu örgüt birçok ülkeye de örnek teşkil etmiştir. Devletten ayrı olarak çalışmalar yürüten bu sivil toplum örgütü birçok dernek ve vakıflardan yardımlar alarak çalışmalarına devam etmiştir. Kaynak tahsisinde kadınlara ait kısmının kullanılmasının yanı sıra kadınlara vergi teşvikleri, vergi indirimleri gibi kolaylıklar sunarak çalışan aileleri destekler duruma gelmiştir. İstihdamın sağlanması için bulunan teşviklerin yanı sıra çocuk indirimleri de gündeme getirilmiştir (Tosuncu, 2020, s. 99).

2018 yılında OECD tarafından yapılan bir araştırmada cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemini uygulamayan ülkeler arasında İngiltere’de yer almaktadır (Downes & Nicol, 2020, s. 69).

İsveç’te bütün bakanların uygulanan politikalarda cinsiyet eşitliğinin sağlanması zorunluluğu bulunmaktadır. Kadın ve Aileden sorumlu olarak belirlenen bakan tarafından cinsiyete duyarlı politikaların gerçekleştirilmesi ve uygulama aşamasına geçirilmesi beklenmektedir. Bu konudaki sorumluluk bu bakana aittir. 2001 yılında kadın ve erkekler arasındaki gelir dağılımının nasıl gerçekleştiğini gösteren çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde kadınların erkeklere oranla daha uygun pozisyonlarda yer aldıkları bilgisine ulaşılmıştır (Uğur & Yıldız, 2016, s. 284).

Cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi İspanya’da ilk uygulaması bölgesel düzeyde gerçekleşmiştir. 1988 yılında Bask bölgesinde Bask Kadın Enstitüsü kurularak Bask Hükümet Başkanı komitesinde çalışmalarını yürütmüştür. Cinsiyete duyarlı harcama politikaları geliştirilerek birçok alanda uygulamaya geçilmiştir. 2016 yılında OECD tarafında yapılan bir araştırmada, İspanya Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemini uyguladığı ve bu konuda çalışmalar yapıldığı sonucuna varılmıştır (Downes & Nicol, 2020, s. 80).

2000 yılında yerel yöneticilerin hepsinin katılımının sağlanacağı bir seminer Fırsat Eşitliği Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu seminerde merkezi yönetimin cinsiyete duyarlı bütçe sistemi ile ilgili plan ve programları dile getirilmiştir. Ancak ilerleyen süreçte hükümetin değişmesinden kaynaklı bu plan ve programların uygulanması mümkün olmamıştır.

İtalya’da yerel düzeyde bazı bölgelerde cinsiyete duyarlı bütçelenme sistemi ile ilgili çalışmalar yürütülmüştür. Bu çalışmalar içerisinde kadınların iş gücünde daha çok yer alması ve kadınlara yönelik eğitim hizmetlerinin artırılmasıyla kadınlara yönelik kolaylıkların ve istihdamın sağlanacağı bir düzen oluşturulması hedeflenmektedir.

Federal hükümetlerce 2001 yılında cinsiyete duyarlı politikaların uygulanıp geliştirileceği proje uygulanmıştır. Bu proje kapsamında her bir bakanlık için stratejik birtakım hedefler belirlenmiş ve bu bakanlıklara Belçika Üniversitelerinden uzmanlar ile çalışmalarını yürütme zorunluluğu getirilmiştir (Uğur & Yıldız, 2016, s. 284).

2016 yılında OECD tarafından yapılan araştırmada Belçika’nın toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemini uygulayan ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. Ancak uygulama noktasında henüz ilk aşamalarında (Downes & Nicol, 2020, s. 92).

Merkezi ve yerel düzeyde eğitim, sağlık ve iş gücü gibi alanlarda eşitliğin sağlanması için cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi uygulanmaktadır. Belediyeler toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için kadın istihdamının artırılması için birtakım ücretsiz kurslar çocuklarını bırakabilecekleri kreş hizmeti gibi alanlarda kaynak sağlamaktadır.

Cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi ilk olarak 1984 yılında Kadınların Bütçe Programı ile yaygınlaşmıştır. Bu program ile devletin bütçe uygulamalarında kadınlar için ne gibi farklılıklar yapılabilir görüşlerine yer verilerek fikir birliği sağlanmaya çalışılmıştır. 1996 yılında bu uygulamaya son verilmiştir. Cinsiyete duyarlı bütçelemenin ilk örnekleri Avustralya’da başlamış ve kadınlara yönelik ayrımcılıkların önüne geçilmesi ve kadın

istihdam düzeyinin artırılması hedeflenerek kadınlara yönelik olumlu birtakım politikalar uygulamaya koyulmuştur. 2000'li yıllarda birçok ülkede bu bütçeleme yaklaşımının uygulanmasına son verilmiştir. Sadece kuzey Özerk Bölgede Devamlılığını sürdürmektedir. Bu bölgede uygulanan cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi fazla kapsamlı değildir (Erkan, Şentürk, Akbaş, & Paksoy, 2012, s. 98).

Avustralya'da devlet dışında Eşitlik Hakkı İttifakı (ERA) kurularak cinsiyet eşitliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Eşitlik Hakları İttifakı 2002 yılında çalışmalara başlamıştır ve uygulanacak politikalarda cinsiyet eşitliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Toplumsal Cinsiyet Duyarlı bütçeleme isteminin oluşturulması ve faaliyetlerine devam edebilmesi için eski kamu görevlileri ve akademisyenler bu yaklaşımını benimseyen diğer birimler ve kişiler işe iş birliği içerisinde hareket etmektedir (Günay, 2022, s. 33). 2018'de OECD tarafından yapılan bir araştırmaya göre Avusturalya'da toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi uygulanmamaktadır (Downes & Nicol, 2020, s. 69).

Tablo 3. 2. Ülkeler Bazında 24-64 Yaş Arasında İş Gücüne Katılım Oranı (2010-2021)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Avustralya	78.51	78.82	78.70	78.83	78.76	79.36	79.47	80.06	80.53	81.01	80.62	81.56
Avusturya	77.89	77.81	78.47	79.03	78.99	79.21	80.03	80.44	80.66	80.92	80.31	81.03
Belçika	75.55	74.51	74.88	75.70	76.06	75.88	76.18	76.63	76.98	77.19	77.20	78.21
Danimarka	81.16	81.15	81.06	81.06	81.08	81.53	81.9	82.24	82.69	83.38	83.40	84.06
Fransa	77.19	77.17	77.97	78.46	78.75	78.9	79.16	79.33	79.77	79.71	79.33	80.77
Almanya	81.73	82.27	82.45	82.81	83.06	83.05	83.33	83.57	83.99	84.42	83.55	83.57
İtalya	68.16	68.36	69.82	69.90	70.56	70.83	71.81	72.46	72.72	72.87	71.39	71.67
Japonya	79.82	79.57	79.77	80.77	81.53	82.14	82.98	83.87	84.86	85.45	85.64	86.02
Hollanda	80.05	80.30	81.21	81.69	81.69	82.19	82.32	82.38	82.92	83.46	83.78	84.75
Portekiz	81.10	78.25	78.05	78.30	79.10	79.85	80.48	81.66	82.41	82.96	82.47	84.28
Romanya	72.42	71.45	72.20	72.16	72.92	72.88	72.89	74.56	75.19	76.10	76.79	73.14
İspanya	79.13	79.75	80.38	80.53	80.75	81.07	81.25	80.89	80.83	81.03	79.94	81.52
İsveç	86.14	86.86	87.36	87.76	87.91	88.12	88.38	80.83	89.14	89.07	89.2	89.12
İsviçre	84.09	84.90	85.37	85.38	85.94	86.47	86.95	86.91	87.29	87.63	87.64	87.03
Türkiye	57.28	58.36	58.8	59.56	59.37	60.26	61.25	62.22	62.62	62.35	59.19	61.48
ABD	78.32	77.62	77.45	77.03	76.87	76.75	77.04	77.42	77.78	78.20	77.23	77.33

Kaynak: OECD

Yukarıdaki tabloda ülkeler bazında işgücüne katılım oranları verilmektedir. AB ve OECD ülkelerine bakıldığında istihdam düzeyi en düşük ülke Türkiye'dir. Türkiye yıllar içerisinde kendi oranlarına göre artış gösterse de diğer ülkelerin oldukça gerisinde kalmıştır. İş gücüne katılımın en yüksek olduğu ülkeler arasında İsveç ve İsviçre yer almaktadır. Bu ülkede uygulanan cinsiyete duyarlı politikalar oldukça verimli sonuçlar ortaya koymaktadır. Kadın ve erkelerin istihdama katılım oranlarına OECD ülkeleri kıyasla bakıldığında %14,5, AB ülkeleri il ortalama %10 istihdam açığı vardır. Türkiye'de ise bu fark oldukça fazladır (%39.1).

3.2.2. Afrika Ülkelerinde Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme

Doğal kaynakların yetersiz olması Afrika Kıtasında yaşamı olumsuz yönde etkilemektedir. Gelir seviyesi oldukça düşük olduğu için bireyler fakirdir. Cinsiyet eşitsizliği gelişmişlik düzeyi ile doğrudan etkilidir. Bu bölgede kadınlar en geri planda yer almaktadır. Kadınlar tarım işçisi olarak kullanılmasına rağmen ekonomik özgürlükleri bulunmamaktadır. Erkeklerle oranla daha fazla çalıştırılan kadınlar genellikle ücretsiz işlerde kullanılmaktadır. Afrika'da yaşanan bu eşitsizliğin önüne geçmek amacıyla OECD ülkeleri, Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası bu bölgelere program yardımları gerçekleştirmektedir.

Kanada Uluslararası Yardım Dairesi Kenyalı Bakanlara kamusal yardım ve harcamaları gerçekleştirme aşamalarında sadece üç yıllık bir süreyle bütçeleme süreçlerine cinsiyete duyarlı gerçekleştirilmesi sunulmuştur. Bu üç yıllık çalışma için eğitim, sağlık, tarım ve kamusal işlere sanayi bakanlığı ve yerel yönetim bakanlıkları seçilmiştir. Cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin oluşması için ilk aşamada bakanlıklardaki kadın sayılarına, kadınların eğitim düzeyleri gibi ölçütlerden yararlanılmıştır. Fakat bu çalışmalar beklenen düzeyde gerçekleştirilememiştir.

Cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi uygulamalarını Ruanda'da başlatmıştır. 1999 yılında kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması amacıyla Cinsiyet ve Kadının Gelişimi Bakanlığı kurulmuştur. Bu bakanlık sayesinde cinsiyet ayrımı gözetilmeden faaliyetlerin yürütülmesi kolaylaşmıştır. Cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi Maliye Bakanlığı ile birlikte yürütülmektedir.

Uganda'da cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemi 1997'li yılların ortalarında uygulamaya başlanmıştır. Hükümet ile birlikte çalışmalar pek fazla yürütülmemiştir daha çok sivil toplum kuruluşlarının destek ve katkıları sağlanmıştır. Yerel ve merkezi hükümetlerde kadın gücünün giderek artması hedeflenmektedir. Bütçeleme istemi uygulanırken şeffaflık ilkesi göz önünde bulundurularak kadın erkek eşitsizliğinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.

Cinsiyete duyarlı bütçe sistemi, İskandinav ülkelerinde uyulması zorunlu haline getirilmiştir. Kamu yönetimi tarafından sağlanan bu zorunluluk esasıyla toplum refahının ve düzeninin sağlanması ve eşitlik ilkesinin uygulanması bir planlama dahilinde olmaya başlamıştır. 2003 yılında yayınlanan eylem planı ile toplumsal cinsiyet ayrımının önüne geçilerek her alanda

eşitlik sağlanması amaçlanmaktadır. Yayınlanan bu eylem planı ile toplumsal cinsiyet bütçe uygulamalarının denetlenmesi mümkün hale gelmiştir (Genç, 2010, s. 53).

Ulusal nitelikteki uygulamalar İskandinav ülkelerinde, Fransa'da, Belçika'da İngiltere'de ve İrlanda'da rastlamak mümkündür. Sadece bölgesel anlamda faaliyet yürüten ülkeler ise, İspanya, İtalya ve İskoçya'dır. Asya ülkelerinde ise toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sisteminin örneklerine Hindistan, Malezya ve Nepal gibi ülkelerde yer verilmektedir. Güney Afrika, Mozambik, Tanzanya, Ruanda gibi ülkelerde bu bütçeleme anlayışından bahsetmek bazı çalışmalar çerçevesinde mümkündür (Tosuncu, 2020, s. 96).

3.3.Katılımcı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye Uygulamaları

Katılımcı bütçeleme sisteminde vatandaş bütçeleme sisteminin oluşturulmasını ilk aşama olarak kabul edilir. Vatandaş bütçesinde harcama ve gelir planlarına yer verilerek bireylerin rahatça anlaması sağlanır. Hazırlanan bütçe verilerinin oluşturacağı herhangi mali durumda veya ekonomik durumda oluşabilecek olumlu ve olumsuz beklenti ve sonuçların bireylere sunulması amaçlanmaktadır. İkinci aşamada ise sosyal izleme araçları kullanılarak devam edilmektedir. Sosyal izleme, bireylerin, hizmet sunumundan fayda sağlayan kişilerin veya sivil toplum kuruluşları tarafından kamusal alanda yapılan faaliyetler ve bu faaliyetlerin sonucunda gerçekleşecek etkileri birebir içinde buldukları sistem ile görme imkânının sunulduğu bir aşamadır. Birey katılımlarının sağlanmasıyla politika geliştirme, bütçeleme sistemi, yoksullukla mücadele gibi alanlarda sosyal izleme aracılığı ile sivil katılım sağlanmış olur.

Türkiye'de Katılımcı Bütçeleme yaklaşımdan söz etmek 2007 yılı ve sonrasında mümkün hale gelmiştir. Bazı pilot bölgeler seçilerek il olarak bu bölgelerde uygulanmaya başlamıştır. 2007 yılında "Yerel Yönetim Reformuna Destek Projesi" ile çalışmalar başlatılmıştır. Bu proje maddi destek UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) tarafından sağlanmıştır (Gürbüz, 2020, s. 53). Yerel Yönetim Destek Projesi ile belediyelere maddi açıdan destek sağlanmaktadır. Bu proje ile belediyelere; uygulama merkezli belediye fırsatı tanınarak belediyeler arasında birikimlerin paylaşılması ortamının hazırlanmasıyla birbirlerini örnek alarak katılım oranlarını yükseltilmesi sağlanmaktadır (UNDP, 2022). Bu proje, İçişleri Bakanlığı ve Türkiye Belediyeler Birliği ile birlikte yürütülmüştür. Bu projenin maddi olanakları Avrupa Birliği tarafından sağlanmıştır. Yerel Yönetim Reformu Destek projesi üç farklı zaman dilimini kapsamaktadır. İlk olarak uygulandığı zaman dilimi ile son olarak uygulandığı zaman dilimleri arasında farklılıklar gözlenmektedir.

Ülkemizde yönetim biçimlerinde önemli derecede değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerden birisi, İçişleri Bakanlığına bağlı olan Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü yerini, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın bünyesinde olan "Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğüne" bırakmıştır (Gürbüz, 2020, s. 55). Türkiye'de katılımcı bütçeleme sisteminin uygulanması için seçilen pilot il olarak seçilen belediye, Çanakkale Belediyesidir.

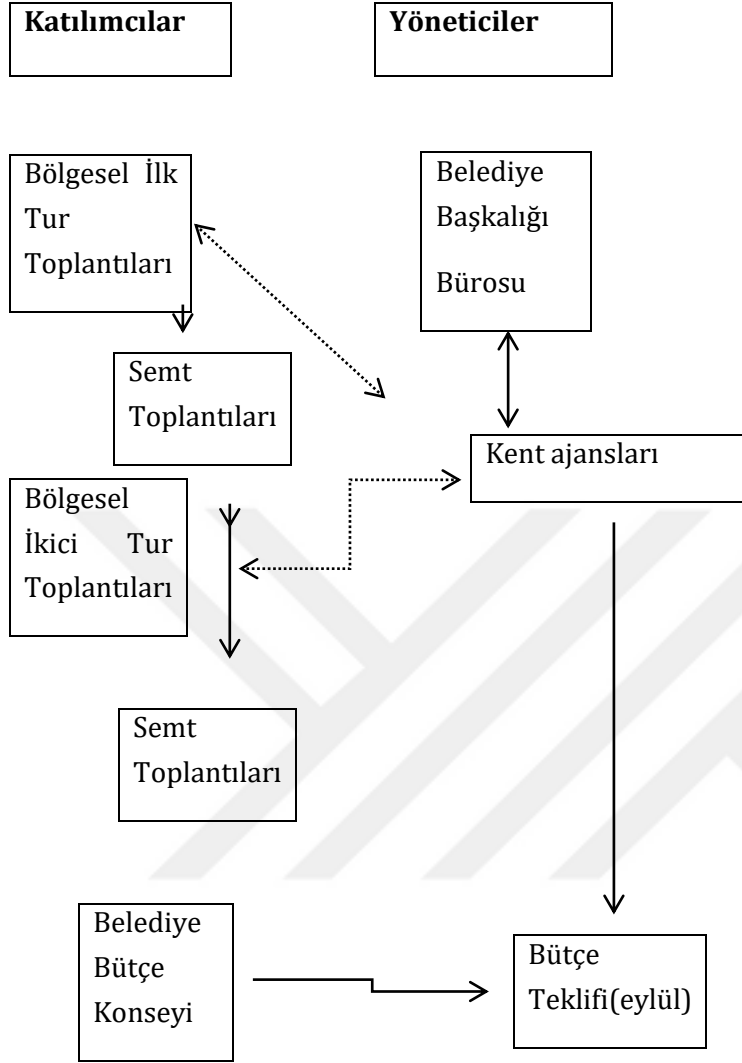
Vatandaş karneleri katılımcı bütçeleme araçları arasında yer almaktadır. Bu vatandaş karneleri ile bütçeden daha etkin ve verimli hizmet sunumunun gerçekleştirip gerçekleştirilmediği noktasında yerel yönetimlerin bilgi sahibi olması söz konusudur. Fakat Türkiye’de vatandaş karnelerinden bahsetmek mümkün değildir. Türkiye’de sadece TÜİK tarafından Yaşam Memnuniyet Anketleri yapılmaktadır. Bu anketler bir nevi vatandaş karneleri kategorisinde sayılabilmektedir (Yılmaz, 2019, s. 86).

2003 yılından itibaren Türkiye’de Yaşam Memnuniyet anketleri uygulanmaktadır. Yapılan bu anket ile bireylerin toplumsal yaşam içerisindeki genel durum analizlerine, toplumsal değer yargılarına, sunulan kamu hizmetlerinin memnuniyet oranlarına ve bireylerin mutluluk kavramına karşı düşüncelerini analiz edilmektedir. Yapılan anket sonuçlarına göre yıllara göre birey memnuniyet oranlarını değerlendirmek mümkündür.

Katılımcı bütçeleme ile ilgili Türkiye’deki yasal düzenlemelerin başında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu yer almaktadır. Sonrasında ise, 5393 sayılı Belediye Kanunu Madde 76, Madde 77, 5212 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu Madde 7, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu Madde 65 ve 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Madde 1, Madde 2 ve Madde 3’ten bahsetmemi gerekmektedir. Vatandaşların yerel yönetimlere katılımını öngören yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Sadece 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda vatandaşların yerel yönetim sürecine dahil olmaları ile ilgili düzenleme bulunmaktadır. Bireyler tarafından bütçe sonuçları meclis görüşmelerini takip edilerek bilgi sahibi olabilmek imkanı vermektedir. Fakat bütçenin hazırlık aşamasında söz hakkı verilmemektedir (Yılmaz, 2019, s. 89).

Bütçeleme siteminde katılımcı bütçeleme fikrinin gelişim göstermesi süreç içerisinde değişiklik göstermektedir. Katılımcı bütçeleme ile esas olan şey statü farklılıkları olmadan her bir bireyin eşit hakka sahip olarak fikir belirtmesi gerekmektedir. Özellikle birey fikirlerinin sunulması daha küçük ölçekte gerçekleştirilen mahalle düzeydeki toplantılarda mümkün hale gelmektedir. Yapılan bu küçük ölçekli toplantılarda, şehir veya mahalli düzeydeki yöneticiler geçmiş yıllarda gerçekleştirilen faaliyetlerden bahseder ve vaat edilmesine karşın gerçekleşmeyen bir uygulama ya da faaliyet var ise bu konular üzerinde durur. Bu toplantılara katılan her birey istek ve önerilerini sunmakta özgürdür. Katılan bireyler tarafından sunulan fikirler oylamaya tabi tutulur ve çoğunluk kararları yapılacak harcamaları ve uygulamaları belirlemiş olur. Katılımcı bütçeleme ile hiçbir sınıf arasında fark gözetilmeden her bireyin eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu belirtilerek gelir seviyesi düşük olan bireylerin istek ve talepleri değerlendirmelere alınır. Bu durum bireylerin yerel yönetimlere olan güvenlerini tazelemektedir (Ulugöl, 2018, s. 48).

Şekil 3.1. Yıllık Katılımcı Bütçeleme Döngüsü

Kaynak: (Wampler, 2007)

Yukarıdaki Şekil 1’de, katılımcı bütçeleme sürecinde katılımcıların ve yönetimdeki bireylerin temel görevlerine yer verilmektedir. Yıllık olarak düzenlenen katılımcı bütçeleme sisteminin ilk tur toplantılarında bireylerle bilgi paylaşımı, gerçekleştirilecek uygulama ve faaliyet alanları için ayrılan harcama ve yatırımlar üzerine bir tartışma ve bu katılımcı bütçeleme sürecinin işlerliğinin kontrol ve uygulanmasının kolaylığını sağlamak amacıyla bir temsilci seçilerek mahalli toplantılar düzenlenmektedir. Katılımcılar ve Yönetim belirli zamanlarda bir araya gelerek bölgesel toplantıları gerçekleştirmektedir. Bu aylar Mart-Haziran ve temmuz-Kasım olarak belirlenmektedir.

Bölgesel toplantılarda yönetimin üstlendiği roller;

- İlçe ve alt bölgeler bazında analizler ve araştırmaların yapılması,

- Yaşam standartlar kalitesini belirleyen faktörlerin analiz edilmesi,
- Her bölgede görevlendirilmek üzere politikacılara görev tanımlarının yüklenmesi,
- Katılımcılar tarafından onay alınması istenilen faaliyetlerin açıkça anlatılması olarak nitelendirilmektedir.

Bölgesel toplantılarda katılımcıların üstlendiği roller;

- Bireylerin seferberliği,
- Kapasitenin belirlenmesi ve kapasiteyi geliştirmeye yönelik toplantıların gerçekleştirilmesi,
- Finansal kaynak analizlerinin yapılması,
- Mevcut finansal kaynaklar üzerinde tartışılarak fikir birliğine ulaşılmaya çalışılmasıdır.

Semt toplantılarında Yönetimin üstlendiği roller;

- Teknik olarak hazırlanan bilgilerin detaylı olarak sunumunun yapılması,
- Politikacılar tarafından katılım sağlayan bireylere idari desteklerin sağlanması,
- Toplantı yer ve saatinin ayarlamasının yapılmasıdır.

Semt Toplantılarında katılımcıların üstlendiği roller;

- Belediye için gereklilik arz eden önceliklerin belirlenmesi,
- Kamu faaliyet alanlarının tartışılarak analizlerin yapılması,
- Kamu faaliyetlerinin ön seçimlerinin gerçekleştirilmesidir (Yontar & Özen, 2009, s. 287).

Türkiye, 2016 yılının Mart ayında Maliye Bakanlığı ile İtalya ile beraber “Genel Yönetim Mali İstatistiklerin sunumuna ve Kullanımına İlişkin Kapasitenin Geliştirilmesi” adı altında yürütülecek olan bir çalışma tasarısı hazırlanmıştır. Böylece bütçeleme sisteminin bireylerin katılımının sağlanması hedeflenerek birey tercih ve isteklerine göre şekillendirmeler söz konusu olacaktır. Türkiye AB standartlarında bir vatandaş bütçesi üzerinde durarak bu alanda faaliyetlerini göstereceğini belirtmesine rağmen resmi olarak bu sistem üzerinde herhangi bir kesinlik sağlanamamıştır.

Katılımcı bütçeleme, önemli bir gelişim aracı olarak vatandaş karnelerinin usule uygunluğun sağlanmasından ziyade uygulanan hizmetlerin bireylerin istek ve ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşip gerçekleşmediğini analiz etmektir. Bireylerin temel hakları ve ihtiyaçları arasında yer alan eğitim, sağlık ve güvenlik gibi alanlarda ve yerel yönetimler tarafından sunulan şehir içi ulaşım, atık hizmetlerinin sağlanması gibi hususlarda vatandaş karneleri uygulamasıyla etkili sonuçlara ulaşılması sağlanır. Fakat Türkiye’de vatandaş karnelerine yer verilmemektedir. Yalnızca TÜİK tarafından her yıl Yaşam Memnuniyet Araştırmaları yapılmaktadır. Yapılan bu araştırma vatandaş karneleri bazına düşünülerek değerlendirilmektedir. Yapılan Yaşam Memnuniyeti araştırması ile kişilerin mutluluk

alguların değerlendirilme ve süreç içerisinde bu durumda meydana gelebilecek değişikliklerin incelenmesi ve kamu hizmetlerinden ne ölçüde fayda sağlandığını ve memnuniyet derecelerini ölçmek amacıyla 2003 yılından itibaren uygulanan bir araştırmadır. 2021 yılında TÜİK tarafından yapılan “Türkiye Yaşam Memnuniyeti” araştırmasında birey beklentileri oldukça düşük seviyelere ulaşmış durumdadır. 2003 yılından 2121 yılına kadar uzanan süreçte bireylerin yüksek oranın ülkenin genel şart ve ekonomik durumunun daha da kötüye gideceği görüşünü belirtmiştir. Türkiye’de bazı sivil toplum kuruluşları ile sosyal izleme sürecine dahil olunmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşları; TEPAV, TESEV, SETA’dır. Ancak bu kuruluşların etki ve kapsam alanları oldukça dardır. Türkiye’de 5018 sayılı kanunla birtakım mali kurallar ortaya konulmuştur. Bunlar; orta vadeli harcamam sistemi, harcama kısıtlaması, yedek ödeneklere getirilen kısıtlama, örtülü ödeneklerin denetime tabi tutularak kısıtlanması, ertesi yıla aktarılan yüklenme kısıtlaması, bütçe dışı avans kısıtlaması ve ödenek fazlası harcamaların yapılmasına birtakım sınırlamalar getirilerek kurallara tabii tutulmaktadır (Koç , 2017, s. 459-460).

3.3.1.Dünyada Katılımcı Bütçeleme Yaklaşımı

Katılımcı bütçelemenin ilk örneği Poto Alegre şehrinde uygulanmıştır. Uygulanan bütçeleme sistemi ile ilk olarak belediyelerin oluşturdukları bütçelerinin bir bölümünün halk tarafından istek ve ihtiyaçlara göre şekillendirilmesi amaçlanmaktadır. Porto Alegre’de demokratik katılımın sağlanması birey tercih ve isteklerinin dinlenmesi katılımcı bütçe uygulamasının en kapsamlı ve sonuç odaklı gelişme göstermesini sağlamıştır (Ulutun, 2019, s. 23).

Katılımcı bütçeleme sisteminin başarılı sonuçlar elde etmesi, bireylere ihtiyaç ve istekleri doğrultusunda tartışılma fırsatı tanınmasından kaynaklanmaktadır. Katılımcı bütçeleme sisteminin Poto alegre’de uygulanması üç düzeyde gerçekleşir. İlk düzey küçük ölçekte yerel yapılanmada gerçekleşir. İkinci düzeyi ise mahallerleri oluşturan bölgeler kapsar, üçüncü düzey ise belediyelerin yapmış oldukları yatırım harcamalarını bölüştürmek maksadıyla kentlerin belli bölgelerinin belirlenmesi için “Katılımcı Bütçe Konseyi” oluşturulmaktadır (Gret & Sintomer, 2004, s. 49). İlk olarak mahalle, sokak gibi topluluklarda örgütlenen ve fikir birliğinde bulunan bireyler sorun ve isteklerini kamusal alanda tartışırlar. Bölgesel olarak konu içeriklerine göre ayrılarak belediyelerde sözcülük yapacak delegeler belirlenir. Piramidin en üstünde yer alan Katılımcı Bütçe Konseyine iletilir (Yalçın, 2015, s. 321). Katılımcı bütçeleme sisteminin uygulanması ile kamu yönetimi ve kamu harcamalarında şeffaflık ilkesi uygulanmaktadır.

1999 yılında ABD’nin bakenti olan Washington D. C. katılımcı bütçe uygulanmaya başlamıştır. Bu bütçeleme sisteminin uygulanmasındaki temel amaç bireylerin katılımı ile demokratik bir düzenin oluşturulmasıdır. Stratejik planlama ve bütçeleme sistemine halkın katılımı için düzenlemeler yapılmıştır. Stratejik planların gerçekleştirildiği toplantılara

katılım sağlanması için Semt Eylem Büroları oluşturulmuştur. Belediye, bürokratlarına performans standartları getirerek Stratejik Semt Eylem Planlarındaki etkinliğin sağlanması amaçlanmaktadır (Yalçın, 2015, s. 322).

Katılımcı bütçelene anlayışına benzer bir girişim ilk olarak Polonya'nın Plock şehrinde gelişme göstermiştir. Katılımcı bütçeleme genel esaslarına uygun olarak geliştirilip uygulandığı şehir ise Sopot'tur. 2014 yılı Ocak ayı itibarıyla katılımcı bütçeleme yaklaşımı yaklaşık olarak 80 şehirde uygulanmaktadır. Polonya'da belediyeye ait bütçenin hazırlanması ve uygulanması belediye başkanının görevleri arasında yer almaktadır. Belediye başkanı tarafından sunulan bütçe tasarısı Kent Konseyi tarafından onaylanmaktadır. Kent konseyi, sunulan bütçe tasarısında değişiklikler yapabilme hakkına sahiptir. Belediye başkanı ve konsey bireylerin özgür iradesine sunularak halkın ortak seçimi ile göreve getirilmektedir (Gergerlioğlu & Dibo, 2017, s. 1147).

2005 yılında İngiltere'de katılımcı bütçelemeye dair ilk çalışmalar yapılmıştır. Londra'nın Harrow kasabasında 300 yerleşim yeri sahibi tarafından kasabaya yönelik yapılması gereken iyileştirmelerin neler olabileceği konusunda fikirlerini sunması katılımcı bütçeleme ilk örneğini oluşturmaktadır. Şehrin geleceği ile ilgili fikirler ortaya atılarak fikir birliği ve birtakım iyileştirme uygulamalarının oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Geliştirilen bu katılımcı bütçeleme girişimi, birçok olumlu sonucu beraberinde getirmiştir. Katılımcı bütçeleme uygulamalarının daha fazla gelişim göstermesi için uluslararası bir merkez oluşturuldu.

1980'li yıllardan itibaren Afrika ülkelerinde katılımcı bütçeleme sisteminden bahsetmek mümkündür. Bu bütçeleme sistemi genel olarak dört aşamadan geçerek oluşturulmaktadır. Birinci aşamada bütçenin tasarlanması ve hazırlanması gerçekleştirilmektedir. Daha sonrasında ikinci aşama olarak katılımcı bütçeleme şekillendirilmesi ve kabul edilmesi gerekmektedir. Bu noktada bireylerin öncelikleri belirlenerek hareket edilmektedir. Bütçe komitesi toplantıları yapılarak bütçe teklifleri üzerinde durulur ve oylaması yapılır. Üçüncü aşama bütçenin uygulamaya geçmesidir. Belediyeler tarafından bireylerin bilgi edinmeleri, toplantıları gerçekleştirmeleri ve uygulacak politikaların güvence altına alınması gerekmektedir. Son aşamada ise bütçenin incelenmesi ve değerlendirilmesine yer verilmektedir. Afrika'da uygulanan katılımcı bütçeleme politikaları ile, şeffaflığın sağlanması, yolsuzlukların önüne geçilerek etkinlik ve verimliliğin artırılması amaçlanmaktadır (Ulutun, 2019, s. 28).

3.4. Çocuk Dostu Bütçeleme Sistemi ve Türkiye Uygulamaları

Çocuk dostu bütçeleme adını 1990'lı yılların başlarında bazı sosyol bilimcilerin bu konularda çalışma ve araştırma yapmasıyla dünü duyurmaya başlamıştır. Çocuklara kamusal kaynaklarının kullanım aşamalarında söz hakkı tanınmamaktadır. Ancak yapılan kamu

harcamaları ve sosyal harcamaların çoğu çocukları olumlu yönde etkilemektedir. Bütçe hazırlık aşamalarında çocukların yaş ve konularından kaynaklı katılımları sağlanmaktadır (Çiçek & Dikmen, 2016, s. 137). Devlet tarafından çocuklara yönelik hizmetlerin sağlanmasında en temel finansman kaynağı bütçedir. Çocuk dostu bütçeleme sisteminin uygulanması, çocuk hakları ihlalinin önüne geçer ve aynı zamanda devlet elinin bu konu üzerinde varlığını göstermesi güven ve refah içerisinde bir yaşam sunulacağına göstergesi sayılır. Bu bütçeleme sistemi genel merkezi devlet bütçesinden ayrı değildir. elde edilen devlet gelirlerini çocuklar ile ilgili kısımlarını ayırarak bu ödenekler ile çocukların istek ve ihtiyaçları doğrultusunda faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır. Çocuk dostu bütçeleme sistemi ile ayrılan ödeneklerin gerçek ve doğru harcamalarda kullanılıp kullanılmadığı denetlenerek çocuklar açısından fayda sağlayıp sağlamadığı denetlenmektedir (Özen, Yapıcı, 2014, s.281). Çocuk dostu bütçeleme, UNICEF tarafından çocuk haklarının korunduğu ve uygulandığı bir bütçeleme sistemi olarak ifade edilmektedir. Eğitim hizmetlerinde mahrum kalan, maddi durumu yetersiz olan ve buna bağlı olarak yeterli beslenemeyen veya çocukların güvenliğinin sağlanamaması gibi durumlar karşısında ulusal bütçeler çocuk dostu bütçeleme sistemi üzerinde daha adil bir yaklaşım içinde olduğu kabul görülmektedir. Çocuk dostu bütçelemenin işlerlik sağlayabilmesi için yapılacak bütçe ödenekleri çocukların birebir fayda sağlayıp yararlanabileceği alanlara yapılmalıdır. Bu harcamalar genellikle çocuklar açısından oldukça önemli yere sahip olan eğitim, sağlık, güvenlik ve barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması için gerçekleştirilmelidir. Devlet tarafından belli bir finansman ayrılarak yapılması gereken hizmetlerin sağlanmadığı durumlarda bu durum neticesinde oluşabilecek sorunlar belirlenerek bu sorunların çözüme ilettilmesinde en kolay yol oluşturulan bu bütçeleme sisteminin içerisinde yer almalıdır. Böylece çocuk dostu bütçeleme sistemi ile gerçekleştirilecek aksilikler çocuklar çok fazla olumsuz yönde etkilenmeden çözüme kavuşturulacaktır.

Tablo 3. 3. Çocuk Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranı (2010-2020)

Yıllar	Toplam Nüfus	Çocuk Nüfusu (0-17Yaş)	Çocuk nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı
2010	73 722 988	22 699 503	30,8
2011	74 724 269	22 709 283	30,4
2012	75 627 384	22 692 174	30,0
2013	76 667 864	22 761 702	29,7
2014	77 695 904	22 838 482	29,4
2015	78 741 053	22 870 683	29,0
2016	79 814 871	22 891 140	28,7
2017	80 810 525	22 883 288	28,3
2018	82 003 882	22 920 422	28,0
2019	83 154 997	22 876 798	27,5
2020	83 614 362	22 750 657	27,2

Kaynak:TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2020

Az gelişmiş ülkelerde, çocuk dostu bütçeleme sistemi daha çok kullanılmaktadır. Çünkü doğal kaynakların kullanımını yeterli olmaması ve milli gelirden kişi başına düşen gelir oranının az olması çocuk haklarının uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Afrika ülkelerinde bu durumun bir örneği sergilenmektedir. Nüfus yoğunluğunun çoğunluğunu çocuklar kapsamaktadır. Burada yaşayan çocuklar temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluklar çekmektedir. Bu konuda düzenlemeleri sağlamak amacıyla sosya ekonomik harcamaların çocukların ihtiyaçlarını eksiksiz karşılaması ve refah düzeylerinin artırılması amacıyla kullanılmaktadır. Çocukların temel gereksinimlerinden mahrum kalmadan bir yaşam sürmeleri için çocuk dostu bütçeleme sistemlerine başvurulmaktadır.

Temel gereksinimlerini sağlayamayacak durumda olan çocuklara yardımlar yapılması yaşam kalitelerinin artırılması çocuk dostu bütçenin temel amaçları arasında yer almaktadır. Bu durum çocuk dostu bütçeleme sistemi içerisinde çocuklara yapılacak yardım ve hizmetler için ayrılan ödenekler ile gerçekleştirilmektedir. Bu bütçeleme sisteminin uygulanması yapılan harcamaların hesap verilebilirliği ve şeffaflığının sağlanması noktasında katkı sağlamaktadır. Uygulanan sosyal politikaların gerçek ihtiyaçları karşılayıp karşılamadığını ve yapılan harcamaların etkin ve verimli olup olmadığı net bir şekilde görülmektedir.

Çocuk dostu bütçeleme süreci, ilk olarak parlamentoda görüşülüp onaylanır, sonrasında uygulanmaya başlar ve bu uygulanan politikalar izleme ve denetleme aşamaların geçer. Bütçelerin hazırlık aşamalarında çeşitli politikalar uygulanır ve ulusal eylem planları ile gelecekte yaşanacak yaşanabilecek olası durumları göz önüne alarak uygun ödenek aktarımlarını gerçekleştirir. Sivil toplum kuruluşları da çocuk dostu bütçeleme sistemini desteklemektedir. Çocuk dostu bütçenin miktarı ve kapsam alanının belirleyen kuruluşlar ve yapılar ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir (Tsegaye & Mekonen, 2010, s. 59). Birçok ülkede bütçenin miktarının ve kapsamının belirlenmesi sivil toplum kuruluşları ile yasama organı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Çocuk dostu bütçelemenin uygulanmasındaki amaç çocukların en etkin oranda yarar sağlamaları ve uygulanan politikaların çocuklar açısından verimli olması ve bunun sağlanmasıdır. Temel gereksinimler arasında yer alan eğitim, sağlık ve güvenlik gibi hizmetler üzerinde durularak sosyal harcamalar öncelikle bu alanlarda gerçekleştirilmektedir. Mali yılbaşından önceki süreçte bütçe görüşmeleri gerçekleştirilip, bir neticeye ulaşması için parlamentoya sunulur (Çiçek & Dikmen, 2016, s. 140-141).

2006 yılından sonra Türkiye’de bütçeleme sistemi olarak 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu kapsamında performans esaslı bütçeleme sistemi kullanılmaktadır. Bu bütçeleme sisteminin kullanılmaya başlanmasıyla beraber harcamaların sınıflandırılmasında farklılıklar gözlemlenmektedir. 5018 sayılı kanun ile bütçelerin kurumsal ve ekonomik alanlarda işlevlerinin sonuçlarının görülmesi mümkün hale gelmektedir. Böylece elde edilecek gelir ve giderlerin ekonomik açıdan analizlerin yapılması mümkün hale gelerek, hesap verilebilirlik ve saydamlık sağlanmış olur. Analitik bütçe sınıflandırması benimsenerek uygulamaya dahil edilmiştir. Analitik bütçe sınıflandırması ile, kurumsal sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma, finansman tipi sınıflandırma ve ekonomik sınıflandırma olarak ayrı başlıklar altında incelenmektedir. Kurumsal sınıflandırma ile sunulan kamu hizmetlerinin hangi kurum ve kuruluş tarafından gerçekleştirildiği, fonksiyonel sınıflandırma ile, yapılacak harcamaların temel görevlerine göre belirlenmesi, finansman tipi sınıflandırmada yapılacak harcamaların finansmanının nereden ve nasıl sağlanacağı belirlenir. Son olarak ekonomik sınıflandırmada ise, elde edilen gelir türlerinin belirlenmesi sağlanır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2022, s. 15).

Tablo 3. 4. Çocuk Bakımına İlişkin Sağlanan Hizmetler (2017-2020)

	2017	2018	2019	2020
Kuruluş bakımı altında bulunan çocuk sayısı	14 189	14 214	13 867	13 524
Koruma altına alınmadan aile yanında destek verilen çocuk sayısı	104729	119 537	125 258	126 508
Aileye döndürülen çocuk sayısı	2 161	5 501	5 747	5 623
Evlat edindirilen çocuk sayısı	817	638	585	493
Koruyucu aile yanında bakımı sağlanan çocuk sayısı	5 642	6 468	7 259	7 864
Koruyucu aile sayısı	4 654	5 289	5 967	6 481
Özel kreş ve gündüz bakım evlerinde ücretsiz bakılan çocuk sayısı	2 400	2 760	3 300	2 663

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB), Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017-2020.

Aile, Çalışma ve sosyal Hizmetler bakanlığı yardıma muhtaç çocuklara yönelik bazı uygulamalar geliştireyerek çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Koruyucu aile sayılı 2017 yılından 2020 yılına kadar geçen sürede artış göstermiştir. Bu durumda kimsesiz çocuklar bu durumdan olumlu olarak etkilenmektedir. Bakanlık tarafından çocukların temel gereksinimlerini karşılamaya yönelik birtakım uygulamalar geliştirmesi çocukların toplam refahında bir artış sağlayacaktır.

Çocuk dostu bütçeleme ile çocuklar bi nevi koruma altına alınmaya çalışılmaktadır. Genellikle az gelişmiş ülkelerde gerekliliği daha fazla hissedilmektedir. Türkiye çocuk dostu bütçelemeye ilişkin yapmış olduğu uygulamalarda yeterli düzeyde gelişme gösterememiştir. Türkiye’de çocuklara yönelik sağlanan kamu harcamalarının miktarı artış göstermektedir. Ancak türkiye’de uygulanan bütçeleme sistemi, yapılan kamu harcamalarının tespit edilmesine olanak sağlamamaktadır. Bu nedenle ihtiyaçlara yönelik birr kamu harcamasının gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği kaynaklarda yer almaz. Bu duruma yapılan harcamaların etkinliği tartışma konusu haline gelmektedir. Çocuk dostu bütçeleme sisteminin uygulanması bu karışıklıkların önüne geçer. Aynı zamanda yapılan kamu harcamalarının geri dönüşümleri olumlu ve olumsuz etkileri belirlenmiş olur. Hazırlanan bütçe sisteminde çocuklara yönelik yapılacak harcamma kalemleri oluşturularak harcamaların yıllık olarak belirlenmesi sağlanır (İnan, 1995, s. 770).

1989 yılında dünyada bir çok ülke tarafından Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) kabul görmüştür. Bu sözleşmede insan haklarına yer verilerek kapsamlı bir şekilde belirtilirken çocuk haklarının da kabul edilerek detayları incelenmektedir. Bu sözleşmenin 42.maddesinde, her ne olursa olsun çocuklar arasında ayrımcılık yapılamaz ibaresi yer almaktadır. Çocukların yararı göz önünde bulundurulmalıdır. Her çocuk kendi düşüncesini özgürce ifade edebilir, haklarını istediği şekilde kullanabilir. Her çocuğa eşit hakları tanınmaktadır. Fakat her çocuk yaşadığı ortamdan kaynaklı haklarının nasıl ve nerede kullanabileceğine ilişkin bilgiye sahip olmayabilir. Örneğin, her çocuğun şiddete karşı korunma hakkı olmasına karşın bazen aile içerisinde bazen okulda buna maruz kaldıkları bilinmektedir. Her çocuk yaşamları hakkında kararlar verilirken düşüncelerini belirtme hakkına sahiptir. Fakat bilinçsiz ebeveynler bu konularda çocuklarına gerekli düşünce özgürlüğü hakkını tanımamaktadır. Bu durumda devlet tarafından müdahaleler sağlanarak ailelerin bilinçlendirilmesi ve çocukların eşit haklarda bir yaşam sürmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

UNICEF, çocuk haklarının korunması, çocukların temel gereksinimlerinin karşılanması ve çocuklara ilişkin konularda iyileştirmeler yapmak amacıyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından görevlendirilmiştir. Devletin görevleri arasında yer alan çocuklara ait sorumluluklarının en iyi şekilde yerine getirmesi UNICEF tarafından hatırlatılmaktadır. Çocuk dostu bütçeleme sistemi ile aynı zamanda çocuk haklarının farkındalığının yaratılması UNICEF ile mümkün hale gelmektedir. Bu sistemde amaç, gerçek ihtiyaçların analiz edilerek önceliklerine göre ayrıştırmaların yapılmasıdır. Çocukların temel gereksinimleri karşılanarak mahrum bırakılmadan, refah seviyelerinin artması uygulanacak bu bütçeleme sistemi ile mümkündür. Çocuk dostu bütçe genel bütçeden ayrı veya bağımsız olarak hareket etmez. Bu bütçeleme sisteminde, çocuklara yönelik yapılan kamu hizmetlerine yapılan ödenekleri içerir (Göksu, 2018, s.161).

Çocuk dostu bütçeleme sürecinde evrensellik, hesap verilebilirlik, şeffaflık ve bölünmezlik gibi insan hakları ilkeleri esasında gerçekleştirilmektedir. Hiçbir çocuğa din, dil, ırk, yetenek alanları konusunda ayırım yapılmaksızın eşit haklar sağlanmalıdır. Bu sözleşme ile asıl hedef çocuk yararının sağlanarak ihtiyaç analizi doğrultusunda hareket etmektir (Sarkar, 2015, s. 895).

Çocuk haklarının sunumunda hem toplumdaki bireylere hem de yerel yönetimlere bazı sorumluluklar verilmektedir. Belediyeler tarafından çocuklara yaşanabilir bir alan sunumu gerçekleştirilmelidir. Çocuk haklarının etkin bir şekilde işlerliğinin sağlanması için belediyelere düşen görevler;

- Alınacak kararlarda çocuklarında söz hakkı olması ve fikir ve önerilerin gerçekleştirilmesini sağlamak,
- Kentsel alanlarda yapılacak değişikliklerde çocukların fikir ve önerilerine başvurmak,
- Temel gereksinimlerin (eğitim, sağlık) karşılanmasında destekleyici olmak,

- Çocuklara temiz bir çevre, su ve yaşam alanlarının sunulması,
- Çocukların şiddete maruz kalmasının önüne geçilmesi,
- Çocuklar için güven ve huzurlu bir yaşam sunarak, sosyal bireylerin yetişmesine katkı sağlamak,
- Kültürel ve sosyal etkinlikler düzenleyerek çocukların katılımını sağlamak,
- Çevre düzenlemeleri ve temizliği konusunda oldukça titiz davranmak.

Kamusal kaynakların ne oranda çocukların ihtiyaçlarına kullanıldığı, çocuk dostu bütçeleme sistemi ile ortaya çıkmaktadır. Gerekli analizler yapılarak devlet bütçesinden hangi oranda çocuklara yönelik hizmetlere finansman sağlandığı veri analizleri ile sağlanmaktadır. Çocuk dostu bütçeleme ile analizlerin yapılması, çocuklara yönelik yapılan harcamaların sonuç odaklı olup olmadığı, uygulanan politikalarından çocukların yarar sağlayıp sağlamadığı, çocukların refah artışının sağlanması için ne gibi hizmet ve politikaların uygulandığı detaylı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. UNICEF çocuk dostu bütçeleme sistemini oluştururken bazı analizlerden yararlanmaktadır. Bu analizler (UNICEF, 2015, s. 5):

- Daha önceki yıllara ait bütçelerin analizleri,
- Yeni hazırlanacak bütçe tasarımlarının analizleri,
- Hazırlanacak bütçe için fikir ve görüşlere yer verilmesi,
- Bütçenin resmen oluşumu için gerekli aşamaların takip edilmesi,
- Uygulamaları gözlemlemek,
- Son olarak roparlamaların sağlanması ve denetimlerin gerçekleştirilmesi.

Türkiye’de çocuklar için yapılan kamu harcamaları değerlendirilirken, yerel yönetimlerin bütçe içerikleri, stratejik planları, performans programları ve faaliyet raporlarının çocuk hakları dikkate alınarak uygulama ve hizmetlere dikkat edilmesi gerekir. Stratejik planlamada çocuklara yönelik planlanan olumlu gelişmeler ve sonuçlar dikkate alınarak hareket edilmelidir. Her yıl hazırlanan faaliyet raporlarında çocuklara yönelik yapılan faaliyetler analiz sürecine dahil edilmektedir.

Türkiye ‘de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının çocuklara yönelik hizmetlerin gerçekleştirilmesi için oluşturduğu kuruluşlar bulunmaktadır. Bunlar:

- Çocuk Evleri Kordinasyon Merkezi (ÇEKOM),
- Çocuk Koruma, İlk Müdahale Ve Değerlendirme Birimi (ÇOKİM),
- Çocuk Evleri Sitesi (ÇES),
- Çocuk Evleri,
- Çocuk Destek Merkezleri (ÇATOM)

Çocuklara yönelik Aile ve Sostal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan sosyal yardımlar;

- ilk ve orta öğrenimdeki çocuklara ders kitaplarının ücretsiz olarak verilmesi,
- taşınmalı eğitimden yararlanan öğrencilere öğle yemeği yardımı,

- özel eğitime gerek duyulan engelli öğrencilere ücretsiz taşımacılık hizmetleri,
- sosyal güvencesi olmayan ailelerin çocukları için ücretsiz sağlık hizmetlerinin sunulması,
- 18 yaşını doldurmamış engelli çocukların ailelerine Engelli Yakını Aylığı verilmesi,
- Sosyal güvencesi olmayan ve 3294 sayılı Kanun kapsamında ihtiyaç sahibi olan öksüz ve yetim çocuklar için 2021 yılı itibariyle 150 TL olarak belirlenmiştir(Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021).

2021 yılı bütçesine bakıldığında Çocukların Korunması ve Gelişiminin Sağlanması için 4.168.749.000 tl bütçe ayrılmıştır. Yine 2021 yılı bütçesinde bütçe giderlerinin %15,7'si eğitim giderlerine ayrılmıştır. Korunmaya muhtaç çocukların korunmalarını gerektiren süre içerisinde aile ortamına yetiştirilmeleri amacıyla yürütülen koruyucu aile hizmetleri kapsamında koruyucu ailelere yapılacak ödemeler için 2021 yılında 232 milyon lira kaynak ayrılmıştır. Ayrıca ekonomik yoksunluk içinde olan çocuk ve gençlerimizin aileleri yanında yetişmelerine imkan sağlayan sosyal ve ekonomik destek ödemeleri için 2.1. milyar lira kaynak ayrılmıştır (Performans Esaslı Program Bütçe, 2021).

Tablo 3. 5. 2021 Yılı Program Sınıflandırmasında Çocuklara Yönelik Yapılan Harcamaları

	Ödenek (TL)	Yıl Sonu Toplam Ödenek (TL)	Gerçekleşme(TL)	Gerçekleşme / Ödenek (%)	Gerçekleşme / Toplam Ödenek (%)
Çocukların Korunması Ve Gelişiminin Sağlanması	4.168.749.000	4.200.425.118	4.154.166.851	99,7	98,9
Çocukların Gelişimi	25.438.000	24.820.574	22.833.498	89,8	92
Çocuklara Yönelik Koruyucu Önleyici Ve Güçlendirici Hizmetlerin Planlanması Ve Koordinasyonu	25.4368.00	24.820.574	22.833.498	89,8	92

Çocukların Korunması	4.143.311.000	4.175.602.543	4.131.333.353	99,7	98,9
Bakım İhtiyacı Olan Çocuklara Aileleri Yanında Bakım Desteği	2.076.000.000	1.964.009.000	1.959.161.999	94,4	99,8
Bakım İhtiyacı Olan Çocukların Koruyucu Aile Yanında Bakımı	232.000.000	232.000.000	230.131.789	99,2	99,2
Bakıma İhtiyacı Olan Çocuklar İçin Ev Tipi Kuruluşlarda Bakım Hizmetleri	549.633.000	754.419.115	748.844.373	136,2	99,3
Bakıma İhtiyacı Olan Çocuklar İçin Kurumsal Bakım Hizmetleri	1.274.678.000	1.225.047.008	1.193.067.771	93,6	97,4
Çocuk İşçiliği ile Mücadeleye Yönelik Faaliyetler	11.000.000	127.420	127.420	1,2	100

Kaynak: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yardıma muhtaç çocuklar için gerekli ödenekler sağlanmaktadır. Yukarıdaki tabloda hangi alanlarda ödemelerin gerçekleştiği gösterilmektedir. 2021 yılını kaostan tablo çocukların korunması ve gelişimlerinin sağlanması için planlanan ödemelerin büyük oranda yapıldığı görülmektedir. Çocukların temel gereksinimlerde ve temel yaşam koşullarından geri kalmadan maksimum refah düzeyinde yaşam sürmeleri Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının temel amaçları içerisinde yer almaktadır.

3.4.1. Dünya’da Çocuk Dostu Bütçeleme

Dünya’da birçok ülkede çocuk dostu bütçeleme sistemi uygulanmaktadır. Çocuk dostu bütçeleme sistemini kullanan öncü bazı ülkeler ABD, Vietnam, Güney Afrika ve Hindistan’dır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde, gelir seviyesi düşük olan ailelere çocukların temel gereksinimlerinin karşılanması için maddi yardımlar yapılmaktadır (Bahçe, Akbey, & Özen, 2016, s. 419).

Gelir açısından gerçekleştirilen yardımlar;

- Muhtaç Ailelere Yapılan Geçici Yardımlar (TANF),
- Gelir Vergisi İndirimi (EITC),
- Devlet Gelir Vergisi İndirimi,
- Çocuk Vergisi İndirimi,
- Ek Güvenlik Geliri (SSI)

Sağlık hizmetleri için yapılan yardımlar arasında,

- Yoksullar İçin Sağlık Yardımı ve
- Devlet Çocuk Sigortası Programı yer almaktadır.

Beslenme ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan yardımlar;

- Kadın, Bebek ve Çocuklar İçin Ek Beslenme Programı (WIC),
- Ek Beslenme Destek Pulları (Gıda Pulları) ile Ulusal Okul Öğle Yemeği yardımları gerçekleştirilerek çocukların temel gereksinimlerinin sağlanması hedeflenmektedir.

Çocuklara yönelik bir bütçeleme sistemi tam olarak geliştirilememiş olmasına rağmen yapılan yardımlar ve destekler ile yoksul durumdaki birey ve çocukların ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmaktadır.

Vietnam’da çocuk haklarının savunulması ve ihtiyaçlarının karşılanması için Save the Children tarafında çocuk dostu bütçeleme sisteminin oluşturulması ve gerçekleştirilmesi için çalışmalar yapılması için bir araştırma ekibi kurmuştur. Özellikle engelli çocukların eğitim masraflarının karşılanması birinci öncelik alanını oluşturmuştur. Araştırma ekibi tarafından eksiklikler belirlenmiştir. Bütçeleme sisteminin aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmesi fikir birliğine varılmıştır.

Vietnam’da çocuk dostu bütçeleme ilk olarak merkezi yönetim bütçesinden başlanarak, sonrasında spesifik bölgelerde ve okullarda uygulanacak politikalara göre bütçeler detaylı analiz edilmesi, devlet genel bütçeleme sınırlamalarının belirlenmesine katkı sağlamaktadır (Pantin, 2014, s. 14).

Güney Afrika ‘da 1995 yılında çocuk dostu bütçelemeye ilişkin Çocuk Dostu Birimi oluşturulmuştur. Oluşturulan bu birim ile devlet bütçesi denetim altına alınmıştır. Bu birimin

esas amacı, çocuk haklarına ilişkin konularda devlet bütçesinin etkinliğini arttırmak ve gereken veri analizlerini gerçekleştirerek ihtiyaç doğrultusunda çalışmalarını yürütmektir. Çocuk Bütçesi Biriminin gerçekleştirdiği çalışmalar devlet tarafından olumlu karşılanmış ve yeni düzenlemelerin yürürlüğe girmesine katkı sağlamıştır (Bahçe, Akbey, & Özen, 2016, s. 422).

Çocuk dostu bütçeleme anlayışı çerçevesinde çalışmalar gerçekleştiren bir diğer ülke Hindistan'dır. Ülke genelinde yoksulluk ve çocuk işçi oldukça fazladır. Çocuk haklarının görmezden gelinmemesi için çocukların yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla 2001 yılında Çocuk Hakları Merkezi kurulmuştur. Çocuk haklarını savunan bu kuruluş bu alanda birden fazla çalışma gerçekleştirmiştir. Çocuk dostu bütçelemenin sağlanması için Kadın ve Çocuk Gelişimi Bakanlığı tarafından desteklenen projeler bulunmaktadır. Çocuk hakları ile ilgili olarak Çocuk Hakları Merkezi tarafından bir indeks belirlenmiştir. Bu indeks yardımıyla çeşitli verilerin analizleri yapılmaktadır. Yapılan bu analizler gelecek hükümetlerin programlarını belirlemede yol gösterici olmaktadır. Yapılan bu analizler çocuklar için yapılan yardımların yetersiz kaldığı bölgelerin belirlenmesinde yardımcı olmaktadır. Böylece bu bölgelerde destek artırıcı politikalar uygulanacaktır (Save The Children, 2010, s. 61).

3.5. Yeşil Bütçeleme Sistemi ve Türkiye Uygulamaları

Türkiye' de yeşil bütçeleme sisteminin uygulama alanları fazla gelişmiş durumda değildir. Bu bütçesel gelişimin yanı sıra çevre ile ilgili birtakım düzenlemeler vardır. Çevre yasaları bu düzenlemelere ilk örnektir. Avrupa birliğine uyum sağlama sürecinde Türkiye, çevre korunmasına ilişkin yeni düzenlemeler ve uygulamalar yapmıştır. Oluşan çevre kirliliklerine engel olunması için çevre yasalarında birtakım değişikliklere gidilerek, Avrupa Birliği Çevre Politikasında bulunan genel kurallara uyulmaya çalışılmıştır. Mevcuttaki "kirleten öder" ilkesine ilave olarak "çevreye özen gösterme, ihtiyatlılık" ve "kaynağından önleme" ilkeleri çevre kanununda yerini almıştır. Bu yeni eklenen ilkeler ile gelecek kuşaklar düşünülerek, yapılacak tüm faaliyetlerde bu durum göz önünde bulundurulması gerekir(Fındık, 2007, s. 96).

Türkiye'de hazırlanan kalkınma planlarında çevre konusunda düzenlemelere yer verilmiştir. Kalkınma planları günümüze kadar 11. Kalkınma planı uygulanmaktadır. Beş yıllık olarak hazırlanan kalkınma planlarının 1. ve 2. Kalkınma planında çevreye ilişkin karar ve hükümlere değinilmemiştir. Dolaylı olarak söz edilmiştir. 3. Beş yıllık kalkınma planında çevreye ilişkin hususlardan ilk kez bahsedilmiştir. 3. Beş yıllık kalkınma planında, çevre kirliliklerinin üzerinde durulmuş bu kirliliklerin engellenmesi için önemler alınması gerektiğinden bahsedilmiştir. Sanayileşmenin artış göstermesi gelişmişlik düzeyini olumlu yönde etkilerken çevreyi olumsuz yönde etkilememesi için birtakım kurallar uygulanarak çevrenin minimum düzeyde etkilenmesi hedeflenmektedir. 4. Beş yıllık kalkınma planı çevre

sorularını daha detaylı bir çerçeveden incelemektedir. 1980-1983 yılları arasında Başbakanlık bünyesinde Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. 1983 yılında yasal olarak çevre sorunlarının çözüme kavuşturmak maksadıyla 2872 sayılı Çevre Kanunu yürürlüğe konulmuştur. 5. Beş yıllık kalkınma planında çevre sorunlarının tanımları ilk kez yapılmıştır. Çevre sorunları ile mücadele edilmesinin gerekliliği ve gelecek kuşaklara temiz ve kullanılabilir bir çevre bırakılması üzerinde durulmuştur. 6. Beş yıllık kalkınma planında, “Çevre ve Yerleşme” başlığı altında çevre sorunlarına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Ekonomik politikalar uygulanırken çevre faktörleri de göz önünde bulundurulmaktadır. Oluşan çevre kirliliğini temizlemenin yanı sıra kirliliğin oluşmasına fırsat verilmemesi anlayışı çerçevesinde gelişmeler yaşanmaktadır. 7. Beş yıllık kalkınma planında sürdürülebilir kalkınma kavramına ilk kez yer verilmiştir. Daha önceki kalkınma planlarında belirtilen çoğu husus bu kalkınma planında da geçerlidir. 8. Beş yıllık kalkınma planında, daha önceden çevreyi koruma ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için alınan tedbirler çok başarılı olmamıştır. Bu tedbirlerin yanı sıra, çevre ile ilgili verilerin ve bilgilerin bulunduğu bir erişim sisteminin sağlanması, çevreye ait envanterler ve istatistiklere dayalı yeni birtakım düzenlemelerin yapılması hedeflenmektedir. Doğal kaynakların zarar görmeden kullanılmasının sağlanması çevresel riskleri minimum seviyeye düşürmektedir. 9. Beş yıllık kalkınma planında “kirleten öder” ilkesi benimsenmiştir. Genel anlamda “Çevrenin Korunması ve Kentsel Yapının Geliştirilmesi” başlığı altında çevrenin korunmasına ilişkin alınan kararlara yer verilmiştir. 10. Beş yıllık kalkınma planı 2014-2018 yıllarını kapsamaktadır. Yaşanabilir Mekanlar, Sürdürülebilir Çevre” başlığı altında çevreye ilişkin yaklaşımların ekonomik ve sosyal açıdan yarar sağlayacağı ve bu noktada gerçekleşecek fayda miktarını arttıracığı belirtilmiştir. Aynı zamanda kentleşmenin beraberinde getirdiği sorunlara çözüm arayışlarına yer verilmiştir (Uzel, 2017, s. 77-79).

11. Beş yıllık kalkınma planı içinde bulunduğumuz 2019-2023 yıllarını kapsamaktadır. Çevre ve doğal kaynakların koruma altına alınarak gelecek kuşaklara aktarımının sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Çevrenin korunması için bireylerin bu alanda bilinçlendirilmesi ve duyarlılık kazanmaları hedeflenmektedir. Yaşanan iklim değişikliklerine adaptasyonun sağlanması için bölgesel etmenler dikkate alınarak iklim Değişiklikleri Eylem Planları hazırlanacaktır. Hava kirliliğinin önlenmesi için bu konuda gerekli araştırma ve önleme çalışmaları yapılacaktır.

Türkiye’de ilk kez çevre politikalarının oluşturulması için 1978 yılında Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. Kamu yönetiminde 1984 yılında gerçekleştirilen düzenlemeler ile Çevre Müsteşarlığı, Başkanlığa bağlı Çevre Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. 1991 yılına gelindiğinde ise Çevre Bakanlığı kurulmuş, Yüksek Çevre Kurulu, Özel Çevre Koruma Kurumu, Çevre İl Müdürlüğü, Mahalli Çevre Kurumu gibi kuruluşlar bakanlığa bağlı olarak hareket göstermektedir. Ulusal anlamda çevre ile ilgili çalışmaların hız kazanması Türkiye’de de olumlu birtakım girişimlere ve düzenlemelere kaynak sağlamaktadır. Çevre ile ilgili gelişmeler ilk olarak 1983 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu ile gündeme gelmiştir. Kirleten

Öder prensibi Çevre Kanunu'nda da yer almıştır. Çevreye zarar veren kurum ve kişilerin parasal olarak cezalandırılması Çevre Kanunu'nda yer almaktadır. Avrupa Birliğindeki ülkeler ile Türkiye'nin kıyaslandığı noktada çevre sorunlarının çözümünde kullanılmak üzere elde edilen vergi gelirlerinin yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Türkiye'de Çevre kirliliğine engel olmak maksadıyla alınan vergilerin yanı sıra uygulanan kalkınma planları da oldukça etkili olmuştur(Ötgen, 2021, s. 21).

1982 Anayasası'nda 'Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması' başlığı altında devletin sorumlulukları arasında doğal kaynaklarının tüketimine ve gelecek kuşaklara aktarılması için müdahaleler yapılması, bireylerin çevre konusunda bilinçlendirilmesi, çevre kirliliğinin önlenmesi için çalışmaların yapılması yer almaktadır (Malak, 2017, s. 85). 1982 Anayasası'nın 56. Maddesinde çevre politikasının işlerliğini sağlayan 2872 Sayılı Çevre Kanunu dolaysız olarak çevre ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir(Fındık, 2007, s. 83).

Tablo 3. 6. Türkiye'de Çevresel Vergiler (2010-2020)

Yıllar	Toplam	Enerji Vergileri	Ulaştırma Vergileri	Kaynak Vergileri	Kirlilik Vergileri
2010	44.603	32.579	11.483	423	117
2011	50.037	34.470	14.813	586	169
2012	53.555	37.058	15.577	746	173
2013	65.932	46.511	18.475	858	88
2014	69.288	47.085	21.120	987	96
2015	80.054	52.519	26.630	822	83
2016	88.712	57.918	29.762	943	89
2017	100.513	65.341	33.836	1177	159
2018	91.138	57.721	31.142	1871	404
2019	96.671	64.054	29.571	2557	489
2020	140.972	72.780	64.137	3767	288

Kaynak: TÜİK, Çevre Vergileri, <https://data.tuik.gov.tr//>

Türkiye'de uygulanan çevre vergilerine bakıldığında toplam en fazla vergi geliri elde edildiği yıl 2020'dir. 2020 yılında vergi gelirlerinin büyük bir kısmını enerji vergileri sağlamaktadır. 2020 yılında ulaştırma vergilerinden elde edilen vergi oranı iki katı artış göstermiş ve enerji vergilerine yakın bir tutar olarak gerçekleşmiştir. En düşük çevre vergi geliri elde edildiği yıl 2010'dur. Çevreci politikaların zamanla yaygınlaşması, uygulanması ve denetiminin

arttırılması toplanan vergileri de arttırmaktadır. Çevre vergilerinde yaptırımların uygulanmasını yanı sıra bireylerin çevre konusunda bilinçlendirilmesi oldukça önemli bir yer sahiptir.

Türkiye’de doğal kaynakların korunmasının sağlanması için vergiler alınmaktadır. Bu vergiler arasında yeşil vergi olarak nitelendirilen Çevre Vergileri yer almaktadır. Türkiye’de uygulanan çevre vergileri Avrupa Birliği ülkelerinde uygulanan çevre vergilerine kapsam olarak benzememektedir. Avrupa Birliğine üye ülkelerde çevre vergileri, negatif dışsallık oluşturmayacak ürün ve hizmetler üzerinde alınmaktadır. Uygulanan çevre vergilerinde mali getiri göz önünde bulundurulmadan denetleme ve çevrenin korunması esasında çalışmalar yürütülmektedir. Fakat Türkiye’de uygulanmakta olan çevre vergilerinden çevre temizlik vergisi dışındaki vergilerde genellikle mali amaç ön plandadır. Ülkemizde 2004 yılı itibariyle Çevre Temizlik Vergisi uygulanmaya başlamıştır. Belediye sınırları içerisinde yer alan ve belediye tarafından sunulan çevre temizliğinden yararlanan konut ve işyeri olarak kullanılan binalar çevre temizlik vergisi vermekle yükümlüdür.

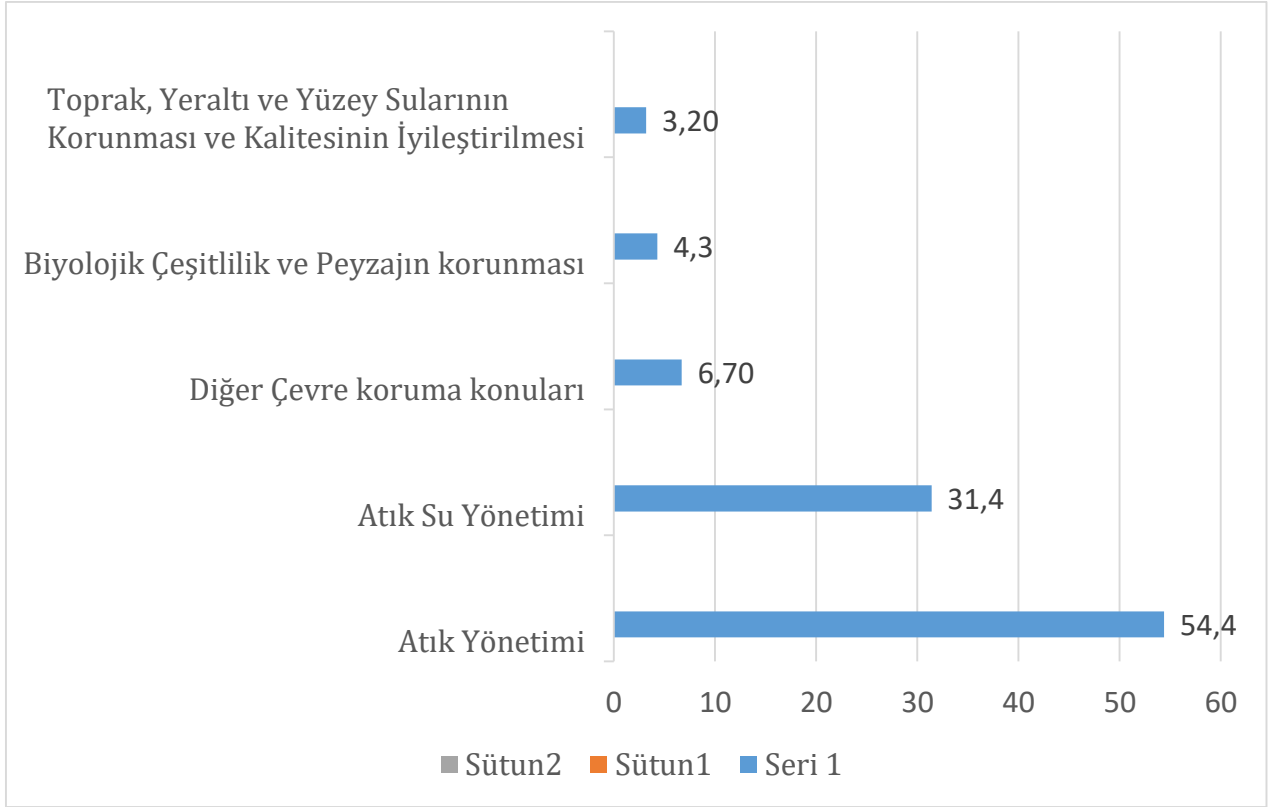
Tablo 3. 7. Çevre Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri ve GSMH İçindeki Payı (2015-2020)

	Toplam vergi geliri	Gayri safi milli hasıla içindeki payı
2015	13.22	3.3
2016	12.96	3.26
2017	12.53	3.09
2018	9.50	2.30
2019	9.04	2.09
2020	11.01	2.63

Kaynak: OECD

Yukarıdaki tabloda 2015 ve 2020 yılları arasında çevre vergilerinin GSMH içerisindeki paylara yer verilmiştir. 2019 yılında çevre vergilerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı diğer yıllara oranla daha azdır. En yüksek olduğu yıl ise 2018’dir.

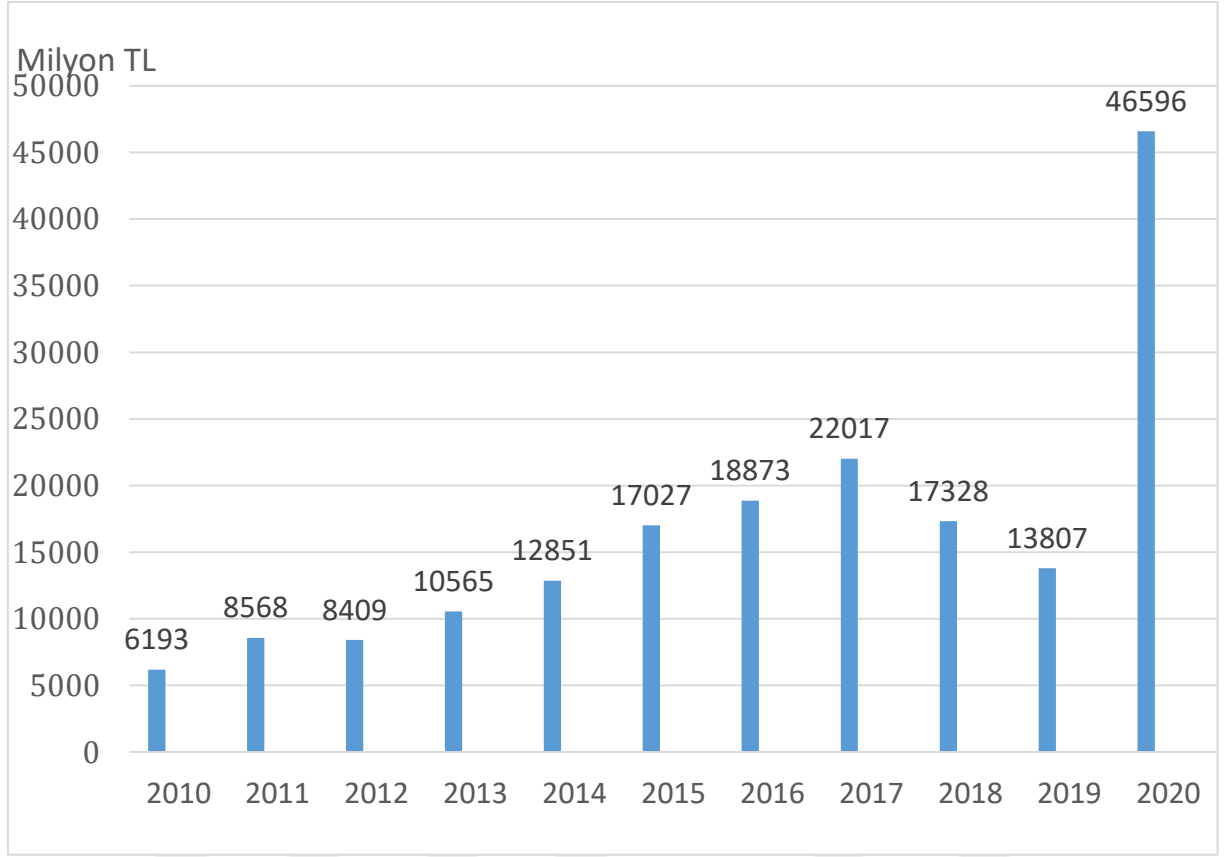
Tablo 3. 8. Türkiye’de Çevre Koruma Harcamaları (2020)

Kaynak: TÜİK

Türkiye’de çevre vergileri içerisinde yer alan diğer bir vergi ise, Motorlu Taşıtlar Vergisidir. Verginin konusu 197 sayılı kanunun 5.ve 6. Maddesinde şu şekilde: “Karayolları Trafik Kanununa göre trafik şube veya bürolarına tescil edilmiş bulunan motorlu kara taşıtları ve Ulaştırma Bakanlığı Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü’ne kayıt ve tescil edilmiş olan uçak ve helikopter” belirtilmiştir. Bu vergi hesaplanırken araçların model yılları, silindir hacimleri, ağırlık dereceleri, yakıt sistemlerinden yararlanılarak ödenecek vergi miktarı belirlenmektedir (Malak, 2017, s. 90). MTV belirlenirken aracın yaşı dikkate alınmaktadır ve aracın yaşı arttıkça vergi oranı düşmektedir. Aslında aracın çevreye vermiş olduğu zarar, aracın yaşı arttıkça fazlalaşmaktadır. Bu durumda MTV’ nin çevre vergisi olarak alınırken maddi getiri önceliğinin olduğunun göstergesidir.

Tablo 3. 9. Merkezi Yönetim Bütçesi İçerisinde MTV Gelirleri

Kaynak: TÜİK

Çevre vergileri içerisinde yer alan diğer bir vergi ise, atık su bedelleridir. Belediye sınırları içerisinde yer alan kanalizasyon hizmetlerinin bir karşılığı olarak su ve kanalizasyon yönetimleri tarafından alınan bir vergi türüdür.

3.5.1.Dünya'da Yeşil Bütçeleme

Çevre dostu bütçeleme sistemi olarak adlandırılan yeşil bütçeleme ile ülkeler doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlanmasını hedeflemektedir. Bütçe ve maliye politikası araçları ile çevre politikalarında düzenlemelere gidilmektedir. Sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın sağlanması için çevresel kaynaklara ve bu kaynakların kullanıma özen gösterilmektedir. Yeşil bütçeleme hususunda bazı öncü ülkeler arasında, Hollanda, İsveç, Danimarka, Almanya, Fransa yer almaktadır.

Tablo 3. 10. Vergi Matrahlarına Göre Toplam Çevre Vergilerinin GSMH İçindeki Payları

Ülkeler	Enerji Vergilerinden Elde Edilen Gelirler	Ulaştırma Vergilerinden Elde Edilen Gelirler	Kirlilik ve Kaynak Üzerinden Elde Edilen Vergi Gelirleri
Hırvatistan	2,72	0,79	0,03
Estonya	2,91	0,05	0,21
Çek Cumhuriyeti	1,92	0,12	0,01
Fransa	1,94	0,26	0,12
İngiltere	1,72	0,56	0,05
İsveç	0,97	0,38	0,04
Almanya	2,91	0,31	0,
İspanya	1,46	0,24	0,08
Türkiye	1,48	0,68	0,07
Belçika	1,88	0,64	0,11
Avusturya	1,42	0,86	0,02
Danimarka	1,69	1,46	0,16
Yunanistan	3,04	0,82	0
Bulgaristan	2,76	0,29	0,05

Kaynak: OECD, 2021

Yukarıdaki tabloda ülkelerin vergi matrahlarına göre toplam çevre vergilerinden elde edilen gelirin GSMH içindeki paylarına yer verilmektedir. Enerji vergilerinden en yüksek gelir elde eden ülke Yunanistan, Almanya ve Estonya, en az gelir elde eden ülke, İsveç' tir. Ulaştırma vergilerinden elde edilen gelirlere bakıldığında en yüksek gelir; Danimarka'ya aittir. En düşük gelir Estonya ve Bulgaristan'a aittir.

Tablo 3. 11. Bazı Ülkelerde Çevre Vergileri GSMH Oranı (2010-2020)

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Avusturalya	1.752	1.698	2.206	2.195	1.730	1.743	1.631	0.585	0.564	-	-
Avusturya	2.457	2.540	2.525	2.510	2.552	2.513	2.477	2.528	2.409	2.279	2.102
Belçika	2.255	2.301	2.185	2.100	2.098	2.100	2.195	2.250	2.231	2.142	2.006
Danimarka	4.124	4.141	4.043	4.049	4.015	3.991	3.909	3.660	3.616	3.292	3.165
Fransa	2.211	2.243	2.259	2.349	2.305	2.418	2.448	2.516	2.556	2.465	2.380
Almanya	2.156	2.178	2.120	2.061	1.991	1.919	1.864	1.621	1.774	1.760	1.707
Yunanistan	2.664	2.963	3.328	3.663	3.742	3.827	3.814	4.045	3.799	3.867	3.766
İrlanda	2.445	2.449	2.380	2.480	2.390	1.920	1.885	1.684	1.561	1.387	1.205
İtalya	2.820	3.065	3.495	3.453	3.597	3.424	3.539	3.323	3.342	3.294	3.092
Hollanda	3.617	3.531	3.326	3.319	3.405	3.438	3.487	3.496	3.553	3.675	3.554
Norveç	2.592	2.432	2.280	2.279	2.271	2.299	2.360	2.249	2.075	2.046	1.984
Portekiz	2.437	2.329	2.198	2.213	2.281	2.428	2.590	2.590	2.582	2.527	2.382
İspanya	1.646	1.587	1.585	1.925	1.876	1.933	1.867	1.841	1.836	1.773	1.747
İsveç	2.556	2.361	2.367	2.331	2.174	2.181	2.220	2.132	2.079	2.062	2.089
Türkiye	3.705	3.455	3.252	3.489	3.254	3.299	3.257	3.094	2.300	2.089	2.626

Kaynak: OECD, <https://data.oecd.org/envpolicy/environmental-tax.htm>

Çevre vergileri birçok ülkede uygulanmaktadır yukarıdaki tabloda bazı ülkelerdeki çevre vergilerinin GSMH oranı verilmiştir. 2016 yılına kadar Türkiye’de çevre vergileri oldukça fazla iken 2017 yılı itibarıyla azalış göstermiştir. Hollanda’da Türkiye’de olduğu gibi çevre vergilerinin GSMH oranı genel olarak 10 yıllık süreçte azalmadan devam etmiştir.

Çevre vergisinin ilk uygulandığı ülkeler arasında Hollanda yer almaktadır. 1970 yılında “Yüzey Suları koruma Yasası” çıkarılmıştır. Bu yasanın uygulanmaya başlamasıyla birlikte “Su Vergisi” yürürlüğe konmuştur. Bu vergiden elde edilen gelirler oluşan katı atıkların temizlenmesi için kullanılmıştır. 1972 yılına gelindiğinde ‘kirleten öder’ prensibi benimsenmiştir. Hava kirliliğinin önlenmesi için “Hava Kirliliği Vergisi” uygulanmaya başlamıştır. Bu iki vergi yeterli olmadığı için yeni bir vergi reformuna ihtiyaç duyulmuştur. 1996 yılına gelindiğinde çevreyi koruyucu vergilerin sayısı ve çeşidi arttırılmıştır(Jamali, 2005, s. 214). 2001 yılı itibarıyla çevre ile ilgili olumlu gelişmeler yaşanmış ve Çevre Yönetim Yasası yürürlüğe konulmuştur.

1998 yılında İsveç'te Çevre Vergileri Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonun kurulmasında çevrenin korunması amacıyla firmalara ve mahalli idarelere verilen teşvikler etkili olmuştur. Çevre politikalarının uygulanması ve genişletilmesi için en büyük finansman kaynağının çevre vergileri olacağı sonucuna varılmıştır. İsveç'te karbondioksit salınımının azaltılması için 1991 yılından itibaren gerekli özveri gösterilerek bu konuda çalışmalar ve vergilendirmeler yapılmaktadır. Hava kalitesinin iyileştirilmesi için kükürt emisyon vergisi ve azotoksit vergisi alınmaya başlamıştır (Tokoğlu, 2013, s. 45).

Danimarka, çevre vergilerini ilk uygulayan ülkeler arasında yer almaktadır. İlk olarak enerji vergilerinin uygulandığı bu ülkede 1993 yılında karbondioksit vergisinin eklenmesiyle elde edilen çevre vergilerinden kazanç artmıştır. 1998 yılından itibaren ambalaj vergileri uygulamaya alınmış ve bu vergilerle elde edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için Danimarka'da Ulusal Strateji merkezinde üç ilke benimsenmiştir:

- Her birim tarafından sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için sorumluluk alma güveni verecekler,
- Çevreyi koruyucu yenilikçi politikalar gerçekleştirilmeli,
- Uzun zaman içerisinde gerçekleştirilecek küresel sonuçlara imtiyaz tanınarak önemseneyecektir (Tokoğlu, 2013, s. 46).

1960'lı yıllarda Almanya'da siyasal nitelikli çevre hareketleri ile çevre sorunlarının üzerinde durulmuştur. İlerleyen yıllarda Alman Ekonomi Enstitüsü DIW (Deutsches Institut Für Wirtschaftsforschung) raporunu yayınlarken karbondioksit salınımı üzerinde durulmuştur. Enerji vergileri uygulanarak karbondioksit emisyonunun en aza indirilmesi hedeflenmektedir. Çevresel kaynakların korunması amacıyla 1984 yılında federe devlet düzeyinde, 1986 yılında da federal devletler düzeyinde Çevre Bakanlığı kurulmuştur. 2008 yılında çevre bakanlığı tarafından çalışmalar yapılarak iklim değişikliklerinin önüne geçmek amacıyla çeşitli ek fonlar sunulmuştur. Kyoto Protokolü ile birlikte 2008-2012 yılların kapsayan sürede %21 oranında zararlı gaz emisyonunun oluşması engellenmiştir. 2009 yılı itibarıyla Yenilenebilir Enerji Isı Yasası yürürlüğe konularak yenilenebilir enerji kaynaklarından ısı kullanımı elde edilmeye çalışılmıştır. Çevre sorunlarıyla başa çıkmak için her bireyin öncelikli olarak kendi davranışlarında birtakım değişiklikler yapması gerektiği savunulmuştur. Bireysel araçların kullanılması yerine toplu taşıma araçlarının ve bisiklet kullanımının artırılması gerekmektedir. Bireylerin çevre konusunda bilinçlendirilmesi çevresel zararların oluşumunu kısmen de olsa engelleyecektir (Öz & Kutbay, 2016, s. 262).

1971 yılında Fransa'da Çevre ve Doğa Koruma Bakanlığı kurularak çevresel zararların önüne geçilecek birtakım uygulamalar hazırlanmıştır. İlk olarak çevre kirliliğinin oluşmasına neden olan kişi ve kuruluşlara yüksek vergiler hazırlanmıştır. İkinci olarak çevreye zarar verici faaliyetler yeniden gözden geçirmiştir. Son olarak elde edilen vergiler ile sosyal güvenlik katkıları azaltılmıştır (Jamali, 2005, s. 222). Uygulanan politikalar ile sera gazı emisyonu %5 oranında düşmüştür.

Tablo 3. 12. .Vergi Matrahına Göre Toplam Çevre Vergilerinin GSYİH İçindeki Payı

ÜLKE	Enerji Vergilerinden Elde Edilen Gelirler	Ulaştırma Vergilerinden Elde Edilen Gelirler	Kirlilik Ve Kaynak Üzerinden Elde Edilen Vergi Gelirleri
HIRVATİSTAN	2.72	0.79	0.03
ESTONYA	2.91	0.05	0.21
ÇEK CUMHURİYETİ	1.92	0.12	0.01
FRANSA	1.94	0.26	0.12
İNGİLTERE	1.72	0.56	0.05
İSVEÇ	0.97	0.38	0.04
ALMANYA	2.91	0.31	0
İSPANYA	1.46	0.24	0.08
TÜRKİYE	1.48	0.68	0.07
BELÇİKA	1.88	0.64	0.11
AVUSTURYA	1.42	0.86	0.02
DANİMARKA	1.69	1.46	0.16
YUNANİSTAN	3.01	0.82	0
BULGARİSTAN	2.76	0.29	0.05

Kaynak: OECD, 2021

Yukarıdaki tabloda vergi matrahına göre toplam çevre vergilerinin GSYİH içerisindeki paylara bakıldığında enerji vergilerinden en yüksek gelirin elde eden ülke Yunanistan, en düşük gelir elde eden ise İsveç'tir. Ulaştırma vergilerinden en yüksek gelir eden ülke Danimarka, en düşük gelir ise Estonya'ya aittir. Kirlilik ve kaynak üzerinden elde edilen vergi gelirlerine bakıldığında en yüksek Estonya'da görülürken, en düşük Çek Cumhuriyeti'ne aittir.

OECD tarafından 2017 yılında Paris Yeşil Bütçeleme İş birliği başlatılmıştır. Ulusal düzeyde harcama ve gelir seviyeleri düzenlenirken çevresel etmenlerinde göz önünde bulundurulmasının gerekliliğinden bahsederek yenilikçi bir düzenin oluşması hedeflenmektedir. OECD Uluslararası İklim Eylem Programı (IPAC), 2050 yılına kadar net sıfır sera gazı emisyonu ve daha dirençli bir ekonomiye doğru ülkenin ilerlemesini

desteklemektedir. İklim eylemlerini koordine etmek UNFCCC ve Paris Anlaşması izleme çerçevelerini tamamlamayı hedeflemektedir.

3.5.2. Türkiye'nin Tarafı Olduğu Çevre Anlaşmaları, protokolleri ve Sözleşmeleri

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)

Türkiye 24 Mayıs 2004 'te 189. Taraf olarak katılım göstermiştir. BMİDÇS'nin amacı; atmosferde oluşan sera gazı birikimlerini, iklim dengesini bozacak insanların olumsuz davranışları önleme ve durmayı sağlamaktır.

Kyoto Protokolü

Türkiye 26 Ağustos 2009 yılında bu protokole taraf olarak katılmıştır. İklim dengesizliklerinin yaratacağı olumsuz durumları minimum seviyeye getirmeyi amaçlamaktadır.

Paris İklim Anlaşması

Türkiye 12 Aralık 2015 yılında bu anlaşma kapsamına katılmıştır. Yapılan bu anlaşma iklim değişikliği rejimini düzenlemeyi hedeflemektedir.

Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü ve Viyana Sözleşmesi

1991 yılında bu sözleşmeye Türkiye 'de taraf olarak katılmıştır. Dünya'nın ozon tabakasına zarar veren kimyasalların belirli bir aşama işlemleri uygulanarak korunmasının sağlanması için imzalanan bir anlaşmadır.

Tehlikeli Atıkların Sınırlar Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi

22 Haziran 1994 yılında Türkiye bu sözleşmeye taraf olmuştur. Çevreye olumsuz zarar veren zararlı kimyasalların yönetimi ve taşınma ve imha edilmesi hususunda hazırlanan bir sözleşmedir.

Bazı Tehlikeli Kimyasallar ve Pestisitlerin Uluslararası Ticaretinde Ön Bildirimli Kabul Usulüne Dahil Rotterdam Sözleşmesi

Türkiye 11 Eylül 1998 'de bu sözleşmeyi imzalayan taraf olmuştur. Çevre ve insan sağlığının korunması amacıyla yasaklanan zararlı maddelerin ihracatı gerektiğinde bu kimyasalların ihraç edileceği ülkeye belirli kurallar neticesinde bilgi vermesi amacıyla imzalanmıştır.

Kalıcı Organik Kirleticilere (KOK) İlişkin Stockholm Sözleşmesi

Türkiye Tarafından bu sözleşme 2001 yılında imzalanmıştır. 2010 yılında resmen yürürlüğe girmiştir. Çevre ve insan sağlığını olumsuz etkileyen 12 farklı kimyasal madenin kullanımına ilişkin sınırlama ve yasaklamalar getirilmiştir.

Cıvaya İlişkin Minamata Sözleşmesi

24 Eylül 2014'te Türkiye tarafından bu sözleşme imzalanmıştır. Cıvadan kaynaklanan çevre sorunlarının önüne geçilmesi için imzalanmıştır.

SONUÇ

Literatürde “Sosyal Devlet” ve “Refah Devleti” ve Sosyal Refah Devleti farklı anlamlar içerdiğini savunanlar ve aynı anlama geldiğini savunan düşünürler vardır. Sosyal devlet ile refah devletinin aynı anlama geldiğini ileri süren düşünürlere göre bu kavram çağdaş gelişmişlik düzeyi yüksek gelişmiş ülkeleri kapsamakta ve her refah devletinin bir sosyal devlet olduğunu savunmaktadırlar. Fakat her sosyal devlet, refah devleti değildir. Refah devleti anlayışı ile bireylere tanınan sosyal haklar, iktisadi bir öğreti olarak değil, adalet kavramının gerekliliği doğrultusunda gerçekleşmektedir. Sosyoekonomik açıdan toplumun tamamını kapsayan bir düzen ve huzurun sağlanması refah devleti ile mümkün olmaktadır. İşçi hakları gözetilerek işverenler tarafından haksızlığa uğramalarına izin verilmeyerek sınıf ayrılıklarında adalet ilkesi gözetilmektedir. Doğada kendiliğinden var olan kaynakların kullanımında her bireye eşit haklar sağlanarak faydalanma özgürlükleri tanınmaktadır.

Sosyal bütçe kavramının çıkış noktası, toplumda var olan sorunlara kalıcı çözümler oluşturarak bireylerin yaşam standartlarını yükseltilmesi amacına ulaşılmasıdır. Toplumsal sorunlara çözüm odaklı olarak serbest piyasanın yetersiz kalması durumunda kamu hizmetlerinden yararlanılmaktadır. Sosyal bütçe harcamaları genellikle dezavantajlı grup olarak nitelendirilen bireye öncelikli olarak yapılmaktadır. Bu durumun yanı sıra gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ortadan kaldırmak maksadıyla gelirin yeniden dağıtımı söz konusu olmaktadır. Yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılması ve işsizlik sorunu ile mücadele edilerek tam istihdamın sağlanması sosyal bütçenin gerçekleştirmeyi hedeflediği hizmetlerdir. Sanayi devrimi ile refah devleti anlayışının doğuşuna katkı sağlayan birtakım değişiklikler söz konusu olmuştur. Bu değişiklikler arasında; kapitalist üretim şeklinin uygulanmasıyla ekonomide yaşanan değişimler, çalışanların siyasi bilinçlenmeleri neticesinde düşünce olarak yaşanan farklılıklar, kentleşme ile yaşanan kültürel değişimler yer almaktadır. Refah devletinin gelişim dönemi olarak nitelendirilen bu dönemde yeni buluşlar üretim hareketlerini hızlandırmıştır. Teknolojide yaşanan olumlu gelişmeler sosyal ve ekonomik alanlarda kalıcı etkiler yaratması tüm zamanlar en çok değişim ve gelişim gösterdiği yıllar olarak kabul edilmiştir. Geleneksel bağların bu dönemde devam etmemesinden kaynaklı birtakım problemler gün yüzüne çıkmıştır. Özgürlüklerinin ve güvenliklerinin sağlanamadığını düşünen bireyler birtakım eylemler gerçekleştirmiştir. Sorunların geneli sınıfsal farklılıkların oluşmasından kaynaklı eşit ve adil bir dağılımın gerçekleşmemesi, maddi problemlerin yaşanmaya başlaması, sosyal haklardan bireylerin mahrum bırakılmasıdır. Toplumun her kesimini kapsayan bir refah anlayışı yerine bazı kesimleri kapsayan sosyal rahatlamanın olması sosyal adaletsizlikleri beraberinde getirmiştir. Sanayileşme, bireylerin düşük ücretle emek arzına ve yaşam kalitelerinin düşmesine sebebiyet vermektedir. Bu dönem içerisinde yaşanan bu olumsuzlukları en aza indirmek maksadıyla refah devleti anlayışına geçiş yapılmıştır. Bireylerin yaşam standartlarını ve sosyal haklarını dışlanmadan kullanabilmeleri için gerekli bir devlet anlayışının sağlanması hedeflenmektedir.

Sosyal bütçe genel bütçeden ayrı değildir ve genel bütçeye bağımlı olarak oluşturulmaktadır. Sosyal bütçe, sosyal refahın sağlanmasına ilişkin bütçedeki sağlık, eğitim sosyal güvenlik ve sosyal yardım gibi harcamaların; gelir dağılımı ve eşitlik sınırlamaları göz önüne alınarak toplumda sosyal yardıma daha çok ihtiyaç duyan, yaşlılar ve çocukların bu düzenlemelerden yararlanmasını amaçlayan bütçe sistemidir. Sosyal yardımların gerçekleştirilebilmesi için devlet tarafından finansmanın karşılanması için vergiler ve sosyal harcamalardan yararlanılmaktadır. Sosyal yardımlardan hiçbir birey mahrum bırakılamaz ve dışlanamaz. Sosyal bütçe kavramı kamu maliyesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü gelir düzeyi düşük olan bireyler açısından sosyal eşitliğin sağlanabilmesi için sosyal bütçe ile bireylerin eksikleri ve ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de sosyal devlet kavramının kullanılmaya ve uygulanmaya başlaması tazminat sonrası dönemi kapsamaktadır. 1855 yılında Bütçe Nizamiyesi düzenlenmiştir. Sosyal devlet kavramının oluşum ve gelişim aşamalarına hazırlanan anayasalar ile destek verilmektedir. Türkiye’de 1921 ve 1924 Anayasalarında sosyal devlet anlayışından bahsedilmemektedir. Fakat yürürlüğe konulan birtakım maddeler sosyal devlet anlayışına temel hazırlamaktadır. 1924 Anayasası’nda sosyal devlet anlayışında olduğu gibi her bir bireyin özgürlükleri başka bir bireyin özgürlüklerini kısıtlamadığı sürece mümkündür. Kanun karşısında her birey eşit hak ve özgürlüklere sahip olup, hiçbir kesime ayrıcalık tanınmamaktadır. Devlet tarafından zorunlu ve temel ihtiyaçlar karşılanarak bireylerin eğitim, sağlık ve güvenlik gibi hizmetlerden mahrum kalmamaları için çalışmalar ve düzenlemeler yapılmaktadır. 1924 Anayasası’nda sosyal devlet anlayışından tam olarak söz etmek mümkün olmasa da uygulanan ve hazırlanan birkaç madde ile birey hak özgürlük ve ihtiyaçlarından söz edilmiştir. 1961 anayasası ile Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal bir devlet olduğu ve sosyal adalet ilkesinin benimsendiği bir yapıya sahip olduğu belirtilmektedir.

Sosyal bütçe yaklaşımlarından faydalanılarak bireylerin refahlarının arttırılması hedeflenmektedir. Bu bütçe yaklaşımlarından ilki cinsiyet eşitliğini savunan bir bütçeleme yaklaşımıdır. Kadın erkek arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılarak kadınların iş gücüne katılımlarının arttırılması amaçlanmaktadır. Kadın ve erkeklerin haklarının eşitlenmesi amaçlanırken toplumsal anlamda olumlu gelişmelerin yaşanması için gerekli önlem ve tedbirler alınarak işlerlik göstermektedir. Bireylerin farklı toplumlarda yaşadıkları göz önüne alınarak, etnik yapı, dil, din, gibi yaşanan farklılıklar göz önüne alınarak araştırmalarda bu durumlara göre toplumsal cinsiyete uygun bütçeleme sistemleri oluşturulmaktadır. Türkiye’de cinsiyete duyarlı bütçeleme örnekleri Cumhuriyet Dönemi’nde görülmektedir. Türkiye’de Devlet Planlama Teşkilatına bağlı 1987’de Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü kapsamında “Kadına Yönelik Politikalar Dayanışma Kurulu oluşturulmasıyla kadınların adaletsizliğe uğradığı durumlar ve konular göz önüne alınarak kurumsal çerçevede çözüm odaklı birtakım çalışmalar hazırlanmıştır. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye ilişkin kurum çalışanlarının bilgilendirilmesi ve ülkemizde uygulama olanaklarının artırılması amacıyla “Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Eğitim Toplantıları düzenlenmektedir.

Türkiye’de devlet bütçesinin toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme sistemine dönüştüğü Maliye Bakanı Mehmet Şimşek’in 2012 yılında yapmış olduğu bir konuşmada belirtilmektedir. Toplumsal Cinsiyete duyarlı bütçeleme kapsamında kız çocuklarının eğitime katılmaları için zorunlu birtakım teşvikler gerçekleştirilmiş, kadın işgücünün artarak istihdamın artması için 18 yaşını geçmiş kadın çalışanların sigorta primlerinin belli bir oranının 5 yıl boyunca İşsizlik sigortası fonundan sağlanarak işverenler kadın işçi çalıştırma konusunda teşvik edilmiştir. Çiftçilik üzerinde kadınlara eğitimler verilerek teşviklerde bulunulmuştur. Şiddet ve istismara uğrayan mağdur durumdaki kadınlara yönelik sığınma evleri açılmıştır. Cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımına ilişkin Fransa, İngiltere, İsveç, İspanya, İtalya, Belçika ve bazı Afrika Ülkelerinde çeşitli uygulamalar ve politikalar hazırlanarak çalışmalar yürütülmüştür.

Diğer bir bütçeleme yaklaşımı hakkında fikirlerini açıkça belirtebileceği katılımcı bütçeledir. Türkiye’de Katılımcı Bütçeleme yaklaşımdan söz etmek 2007 yılı ve sonrasında mümkün hale gelmiştir. Bazı pilot bölgeler seçilerek il olarak bu bölgelerde uygulanmaya başlamıştır. 2007 yılında “Yerel Yönetim Reformuna Destek Projesi” ile çalışmalar başlatılmıştır. Ülkemizde yönetim biçimlerinde önemli derecede değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerden birisi, İçişleri Bakanlığına bağlı olan Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü yerini, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın bünyesinde olan “Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğüne” bırakmıştır (Gürbüz, 2020, s. 55) . Türkiye’de katılımcı bütçeleme sisteminin uygulanması için seçilen pilot il belediyesi, Çanakkale Belediyesi’dir. Bütçeleme siteminde katılımcı bütçeleme fikrinin gelişim göstermesi süreç içerisinde değişiklik göstermektedir. Katılımcı bütçeleme ile esas olan, statü farklılıkları olmadan her bir bireyin eşit hakka sahip olarak fikir belirtmesinin mümkün hale getirilmesidir. Dünyada katılımcı bütçeleme yaklaşımının ilk örneği Brezilya’da görülmüştür. Daha sonra Amerika, Polonya, İngiltere ve Afrika’da Katılımcı bütçeleme yaklaşımı uygulanmıştır. Üçüncü bütçe yaklaşımı çocuk dostu bütçelemedir. Devlet tarafından çocuk hakları göz önüne alınarak bütçe hazırlıkları yapılmaktadır. Çocuk dostu bütçelemenin işlerlik sağlayabilmesi için yapılacak bütçe ödenekleri çocukların birebir fayda sağlayıp yararlanabileceği alanlara yapılmalıdır. Bu harcamalar genellikle çocuklar açısından oldukça önemli yere sahip olan eğitim, sağlık, güvenlik ve barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması için gerçekleştirilmelidir. Çocuk dostu bütçeleme ile çocuklar bir nevi koruma altına alınmaya çalışılmaktadır. Genellikle az gelişmiş ülkelerde gerekliliği daha fazla hissedilmektedir. Türkiye çocuk dostu bütçelemeye ilişkin yapmış olduğu uygulamalarda yeterli düzeyde gelişme gösterememiştir. Türkiye’de çocuklara yönelik sağlanan kamu harcamalarının miktarı artış göstermektedir. Ancak Türkiye’de uygulanan bütçeleme sistemi, yapılan kamu harcamalarının tespit edilmesine olanak sağlamamaktadır.

Türkiye’de çocuklar için yapılan kamu harcamaları değerlendirilirken, yerel yönetimlerin bütçe içerikleri, stratejik planları, performans programları ve faaliyet raporlarının çocuk hakları dikkate alınarak uygulama ve hizmetlere dikkat edilmesi gerekir. Stratejik planlamada çocuklara yönelik planlanan olumlu gelişmeler ve sonuçlar dikkate alınarak hareket edilmelidir. Her yıl hazırlanan faaliyet raporlarında çocuklara yönelik yapılan

faaliyetler analiz sürecine dahil edilmektedir. 2021 yılı bütçesine bakıldığında Çocukların Korunması ve Gelişiminin Sağlanması için 4.168.749.000 tl bütçe ayrılmıştır. Yine 2021 yılı bütçesinde bütçe giderlerinin %15,7'si eğitim giderlerine ayrılmıştır. Korunmaya muhtaç çocukların korunmalarını gerektiren süre içerisinde aile ortamına yetiştirilmeleri amacıyla yürütülen koruyucu aile hizmetleri kapsamında koruyucu ailelere yapılacak ödemeler için 2021 yılında 232 milyon lira kaynak ayrılmıştır. Ayrıca ekonomik yoksunluk içinde olan çocuk ve gençlerimizin aileleri yanında yetişmelerine imkan sağlayan sosyal ve ekonomik destek ödemeleri için 2.1. milyar lira kaynak ayrılmıştır. Çocuk dostu bütçeleme ABD, Vietnam, Güney Afrika ve Hindistan'da uygulanmaktadır.

Türkiye' de yeşil bütçeleme sisteminin uygulama alanları fazla gelişmiş durumda değildir. Bu bütçesel gelişimin yanı sıra çevre ile ilgili birtakım düzenlemeler vardır. Çevre yasaları bu düzenlemelere ilk örnektir. Avrupa birliğine uyum sağlama sürecinde Türkiye, çevre korunmasına ilişkin yeni düzenlemeler ve uygulamalar yapmıştır. Oluşan çevre kirliliklerine engel olunması için çevre yasalarında birtakım değişikliklere gidilerek, Avrupa Birliği Çevre Politikasında bulunan genel kurallara uyulmaya çalışılmıştır. Mevcuttaki "kirleten öder" ilkesine ilave olarak "çevreye özen gösterme, ihtiyatlılık" ve "kaynağından önleme" ilkeleri çevre kanununda yerini almıştır.

Kalkınma olanlarında yeşil bütçelemeye yer verilmektedir. 11. Beş yıllık kalkınma planı içinde bulunduğumuz 2019-2023 yıllarını kapsamaktadır. Çevre ve doğal kaynakların koruma altına alınarak gelecek kuşaklara aktarımının sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Çevrenin korunması için bireylerin bu alanda bilinçlendirilmesi ve duyarlılık kazanmaları hedeflenmektedir. Yaşanan iklim değişikliklerine adaptasyonun sağlanması için bölgesel etmenler dikkate alınarak iklim Değişiklikleri Eylem Planları hazırlanacaktır. Hava kirliliğinin önlenmesi için bu konuda gerekli araştırma ve önleme çalışmaları yapılacaktır.

KAYNAKÇA

- Akıcı, A. O. (2010). *Türk Hukukunda Sosyal Devlet İlkesi*. (Yüksek lisans Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akkaya, Y. (2001). Refah Devletinden Asgari Geçim Devletine. *Akademik bakış dergisi*, 23-37.
- Aktan, C. C., & Özkıvrak, Ö. (2008). *Sosyal Refah Devleti*. Ankara: Okutan Yayınları.
- Anatoli, M. (1993). Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kurumsal Sorunları. (A. Şenel, Dü.) *Erken Devlet İçinde*, 114.
- Arın, T. (1993). *Refah Devleti: Bir Analiz Çerçevesi, Adana : IX. Türkiye Maliye Sempozyumu*. Adana: Ç.ÜJGBF Yayını.
- Ayas, I. (2016). Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Toplumsal Kabul Edilebilirliği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(11), 8-20.
- Ayırıcı, Ç. (2020). *Hediye Takası ve Refah Devleti*.(Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bahçe, A. B., Akbey, F., & Özen, A. (2016). Sosyal Bütçeleme Türü Olarak Çocuklara Yönelik Bütçeleme Anlayışı ve Çeşitli Ülke Uygulamaları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(3), 409-426.
- Bayraktar, C. (2012). Keynes ve Refah Devleti. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 247-261.
- Berlin, I. (2016). *Akıntıya Karşı*. (E. Erbatır, Çev.) İstanbul: Profil Yayınları.
- Bıçaksız, A. D. (2021). *Sosyal Harcamalar ile Göç Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma:Türkiye Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bolukçu, F. (2019). Türkiye'nin Sosyal Güvenlik Harcamalarının Kapsamı ve Finansmanı. *Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 11-27.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitap Evi Yayınları.
- Brady, D. (2003). The Politics of Poverty: Left Political Institutions. *The Welfare State And Poverty Social Forces*, 82(2), 557-88.
- Bulut, N. (2003). Küreselleşme:Sosyal Devletin Sonu Mu? *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(2).
- Caillods, F. (1998). Education Stratagies For Disadvantaged Groups. UNESCO Working Documents in the Series IIEP Contributions.
- Cansız, H. (2009). *Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Türkiye'ye İlişkin Öneriler*. Ankara: Gazi Kitap Evi.
- Children, S. T. (2010). Budget For Children Analysis. *Save The Children Sweden Regional Office For South And Central Asia*.
- Ciner, E. A. (2014). Türkiye'de Ekonomik büyümenin Belirleyicileri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 15-26.

- Comite, U. (2013). The Introduction of Accountability Into Political By Way of A Social Budget: The Italian Experience. *Business And Management Review*, 3(5).
- Çakmak, M. D. (2017). *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçe*.(Yüksek Lisans Tezi).Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çaşkurlu, E., & Arslan, C. B. (2017). *Kamu Maliyesine Giriş*. Ankara: Gazi Kitap Evi.
- Çelik, R. (2020). *Refah Devleti Modelleri Ekseninde Kadın İstihdamı*.(Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çetin, H. (2002). Lıberalizmin Tarihsel Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1).
- Çiçek, Ş. E., & Dikmen, S. (2016). Sosyal Bütçeleme Örneği Olarak Çocuk Dostu Bütçe. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 131-147.
- Çobanoğulları, G., & Yereli, A. B. (2017). Katılımcı Demokrasi ve Bütçeleme. *Sosyoekonomi Dergisi*, 25(31), 109-125.
- Çocuk, M. (2017). *Türkiye'de Katılımcı Bütçeleme ve Gençlerin Katılımcı Bütçelemeye Yönelik Algı ve Eğilimlerinin Değerlendirilmesi: Akdeniz Üniversitesi Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.
- Daver, B. (1972). Otaçađ'dan Yeniçağ'a Geçiş Süreci. B. Daver içinde, *Siyaset Bilimine Giriş* (s. 149-159). Ankara: Sevinç Matbaası.
- Demirci, M. (2010). Katılımcı Demokrasi Açısından Kent Konseyler: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 19(1), 21-46.
- Dilaver, H. T. (2019). *Yeşil Bütçeleme*.(Yüksek Lisans Tezi).Trabzon:Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, A. (2012). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme:Türkiye Değerlendirilmesi*.(Doktora Tezi). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Downes, R., & Nicol, S. (2020). Designing and İmplementing Gender Budgeting a Path to Action. *OECD*(2), 67-96.
- Dumlupınar, S. (2021). Sosyal Bütçe Harcaması Olarak yükseköğretim ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi.
- Durdu, Z. (2009). Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti. *Muđla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(22), 37-50.
- Edizdoğan, N., & Çetinkaya, Ö. (2016). *Kamu Bütçesi* (7 b.). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2013). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Erdal, S. (2012). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti Açısından İsveç Modelinin Değerlendirilmesi*.(Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Erdoğan, E. S. (2018). Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de sosyal Güvenlik harcamalarının Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma Merkezi. Araştırma Dizisi.*
- Erdoğan, S. (2004). 1980- 2000 Yılları Arasında Türkiye'de Gelir Dağılımı. *Sosyal Ekonomik araştırmalar Dergisi, 4(8), 46-57.*
- Ergen, Z. (2021). Ekolojik Dengeyle Uyumlu Yeşil Bütçeler ve Yerel Yönetim Uygulamaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30(2), 62-73.*
- Ergen, Z., & Durak, B. (2017). Bütçeleme Anlayışında Yeni Bir Yaklaşım:Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 9(2), 107-121.*
- Ergül, E. (2016). Jean Bodin'in Devlet Teorisi Üzerine Osmanlı Etkisi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi(1), 303-339.*
- Erkan, B., Şentürk, M., Akbaş, Y. E., & Paksoy, S. (2012). Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Bütçeleme (Cinsiyete Duyarlı Bütçe) Yaklaşımı. *International Journal Of Economic And Administrative Studies, 86-110.*
- Eroğlu, A. (2015). *Türkiye'de Yoksulluk Sorununun Azaltılması Açısından Sosyal Bütçenin Rolü ve Önemi.*(Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism.* UK: Polity Press.
- Ezer, E. (2017). *Feodal Sistemin Sosyal Yaşam Üzerine Etkisi.*(Yüksek Lisans Tezi). Karaman: Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fındık, M. (2007). *Türkiye'de Çevre Kirliliğine Yol Açan Unsurların Önlenmesi Çerçevesinde Yeşil Vergi.* (Yüksek Lisans Tezi).İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genç, M. (2010). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kamu Hizmetlerinde Etkinlik. *Sayıştay Dergisi, 33-71.*
- Gergerlioğlu, U., & Dibo, M. (2017). Avrupa Ülkeleri ve Türkiye Uygulamaları Kapsamında Katılımcı Bütçeleme Yaklaşımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16(63), 1142-1154.*
- Goldfrank, B. (2006). *Lessons From Latin American Experience in Participatory Budgeting.* University Of New Mexico.
- Göksu, G. G. (2018). Çocuk Dostu Şehirlerin Kurulmasında Çocuklara Duyarlı Bütçelemenin Önemi ve Rolü. *Sayıştay Dergisi(110), 157-171.*
- Göksu, G. G. (2018). Çocuk Dostu Şehirlerin Kurulmasında Çocuklara duyarlı Bütçelemenin Önemi ve Yeri. *Sayıştay Dergisi(110).*
- Göktaş, S. (2019). *Refah Devleti Anlayışı Refah Devleti Ülkelerindeki Vergi Politikaları.*(Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Göze, A. (2013). *Liberal Marxiste Faşist Nasyonal Sosyalist ve Sosyal Devlet.* İstanbul: Beta Yayın Evi.
- Gret, M., & Sintomer, Y. (2004). *Porto Alegre.* İstanbul: İthaki Yayınları.

- Güç, Y. (2015). *Refah Devletinin Gelişimi ve Türkiye 'de Refah Devleti Algısı :İstanbul İlinde Bir Alan Araştırması*.(Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gül, S. S. (2006). *Sosyal Devlet Bitti Yaşasın Piyasa*. Ankara: Ebabil Yayıncılık.
- Gümüş, A. T. (2010). Sosyal Devlet Anlayışının Gelişimi ve Dönüşümü. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(2), 118-150.
- Gümüş, İ. (2020). Esping-Andersen ve Refah Rejimi Tartışmaları: Teorik Bir Değerlendirme. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 100-117.
- Günay, S. (2022). *Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Uygulamasının Kadın İstihdamını İyileştirme Üzerindeki Etkisi ve Edirne Belediyesi Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündüz, F., & Çebibuğdaycı, M. (2021, Mart 31). Sosyal Devlet İlkesinin Gereği Olan Kamuda İstihdam Zorunluluğu. s. 183-253.
- Güngör, G., & İzgi Şahpaz, K. (2012). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemenin Önemi: Türkiye ve Çeşitli Ülke Uygulamaları. *Kadın, Kriz ve Kritik*, (s. 171-187).
- Gürbüz, R. S. (2020). *Katılımcı Bütçeleme Sisteminin Uygulanabilirliği ve Farkındalığı: Kırıkkale Halkına Yönelik Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi).Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güvercin, C. H. (2004). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiyede Sosyal Güvenliğin Tarihçesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Mecmuası*, 57(2), 89-95.
- Hicks, A., & Kentworthy, L. (2003). Varieties of Welfare Capitalism. *Socio- Economic Review*, 27-61.
- İkizler , a. (1998). *Devletten Sosyal Devlete*.(Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- İnan, A. N. (1995). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1), 765-778.
- İşık, M., & Erdem , a. (tarih yok). Türkiye'de 1980 Sonrası Refah İktisadı Amacına Yönelik Maliye Politikalarının Teorik Dayanakları.
- İşler, G., & İşler , İ. (2020). Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Türkiye'de KADının Bütçedeki Yeri. *Pamukkale Journal of Eurasian Socieconomic Studies*, 39-47.
- Jamali, T. (2005). *Ekolojik Vergiler*. İstanbul Üniversitesi (Doktora Tezi).
- Jessop, B. (2009). *Kapitalist Devletin Geleceği*. (A. Özcan, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- Kalkışım, H. M. (2015). *Türkiye'de Sosyal Belediyecilik Algısı: İstanbul, İzmir, Adana, Diyarbakır Büyükşehir Belediyeleri Örneği*. (Doktora Tezi).Isparta: Süleyman Demire Üniverstesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kandemir, O., & Kaya, F. (2010). Gelir Dağılımının Yüksek Öğrenimde Fırsat Eşitiğine Etkisi: Türkiye'de Özel Üniversite Gerçeği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(2), 557-566.

- Kanoute, B. (2008, Mart). Strengthening Budget Transparency, Participation and Independent Oversight. (S. A. Durban, Dü.) *Africa Regional Seminar on Participatory Budgeting*.
- Karabulut, N. (2021). *Sosyal Refah Devleti Anlayışı Çerçevesinde Sosyal Harcamalar:Türkiye- OECD Karşılaştırması*.(Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, C., & Çam, Y. (2019). Türkiye'de Sosyal Devlet Anlayışının Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 72-97.
- Karadağ, Y. (2018). *Türkiye'de Yerel Yönetimler Sosyal Harcamalar:Seçilmiş Büyükşehir Belediyeleri Kapsamında Bir Değerlendirme*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Katip Çelebi Üniversitesitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kardaş, Ö. (2020). *Yoksulluğun Azaltılmasında Refah Devleti Aracı Olarak Temel Gelir Kavramı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kartalçı, K. (2019). Türkiyede Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme İle Kalkınma Planı, Orta Vadeli Program,Orta Vadeli Mali Plan ve Stratejik Plan Arasındaki İlişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 112-126.
- Kaymaz, Y. S. (2021). *Refah Rejimleri Açısından Türkiye'deRefah Devletinin Dönüşümü Neoliberalizm ve Sosyal Politikalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keynes, J. M. (1969). *İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi*. (A.Baltacıgil, Dü.) İstanbul: İstanbul Fakülteler MATbaa.
- Kılıçer, E. (2016). Çevreye Duyarlı Bütçeleme. *Electronic Journay of Vocational Colleges*, 6(2), 37-53.
- Kirmanoglu, H. (2011). *Kamu Ekonomisi Analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kitapçı, İ. (2007). *Sosyal Devlet Işığında Türk sosyal GüvenlikSisteminin Sorunları ve Reform Arayışları*.(Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Koç, N. (2017). Katılımcı Bütçe Anlayışının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(1), 443-470.
- Koç, Ö. E. (2019). Sosyal Devlet ve Sosyal Bütçe Perspektifinden Türkiye'de Sosyal Harcamlar. N. koç içinde, *Güncel sosyal ve Mali Sorunlara Yönelik Seçme Yazılar*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Kol, E. (2014). Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi:Güney Avrupa REfah Modeli Ve Türkiye. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 5, 131-168.
- Koray, M. (2000). *Sosyal Politika*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Koray, M. (2005). *Avrupa Toplum Modeli: Sosyal Bütünleşme Mümkün mü?* Ankara: İmge Kitap Evi Yayınları.
- Kuştepelı, Y. R., & Halaç, U. (2004). Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 143-160.
- Malak, M. (2017). *Türkiye'de Çölleşmenin Önlenmesinde Yeşil Bütçeleme ve Maliye Politikası Tedbirleri*. (Yüksek Lisans Tezi).Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Maxwell, S. (1999). The Meaning And Measurement of Poverty. *Poverty Briefing*.
- Meriç, M. (2013). Bütçe Sistemleri Değişim ve Dönüşüm. F. Altuğ, A. Kesik , & M. Şeker içinde, *Kamu Bütçesinde Yeni Yaklaşımlar*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Moynihan, D. (2007). Prospect for Developing Countries Participatory Budgeting. *Citizen Participation In Budgeting*. içinde Worldbank Public Sector Governance and Accountability Series.
- Murat, G. (2020). *Sosyal Refah Devletin Gelişimi açısından Eğitimin Önemi: Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye'de Eğitim Politikalarının Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muyan, Y. (2016). *Sosyal Devlet ve Türkiyede Sosyal Devlet Uygulamalarının İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Muş: Muş Alparslan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- Müdürlüğü, T. B. (2008-2013). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı*. <https://www.aile.gov.tr/ulusaleylemplani/pdf> adresinden alındı
- OECD. (2017). *Paris Collaboration on Green Budgeting*. www.oecd.org/environment/green-budgeting adresinden alındı
- Öktem, M. K. (2006, Ekim). Kamu Yönetimi Tartışması Bağlamında sosyal Hizmetler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 17(2), 41-55.
- Örücü, A. İ., & Bakırtaş, D. (2012). 6111 Sayılı Kanununun Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*(162), 467-477.
- Ötgen, Y. (2021). *Çevre Sorunlarının Çözümünde Yeşil Vergiler ve Türkiye Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öz, E., & Kutbay, H. (2016). Ekolojik Vergileme: Seçilmiş Bazı Dünya Ülkeleri ile Türkiye Verilerinin Karşılaştırılması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), 247-271.
- Özbay, F. (2022). Türkiye'de Yoksulluk ile Mücadelede Sosyal Bütçe Anlayışı. *Harran üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 1-11.
- Özcan, G. (2009). *Türkiye'de Kamu Harcamalarının Sosyal Refah Devleti Anlayışı Açısından Değerlendirilmesi*.(Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcan, G. (2016). *Sosyal Bütçe Anlayışı ve Gelir Dağılımını Sağlamadaki Rolü: Türkiye Analizi*. (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Özen, A. (2003). Türkiye'de Tasarruf Harcamalarının Gelişimi ve Ekonomik Etkilerin Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 205-228.
- Özen, A., & Yapıcı, F. (2014). Çocuklara Yönelik Bütçeleme Anlayışı ve Çeşitli Ülke Uygulamaları. *Prof. Dr. Fevzi Devrim'e Armağan*, 279-286.
- Özkök, Ö. (2010). *Müdahaleci Devletten Piyasa Ekonomisine Değişen Refah Devleti Anlayışı*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Pantin, D. (2014). *Child Responsive Budgeting: The Case of Trinidad and Tobago*. United Nations Children's Fund.
- Pareto, V. (2010). *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kavramsal Bir Sosyoloji Uygulaması*. (M. Doğan, Dü.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Powell, M., & Berrientos, A. (2004). Welfare Regimes and Welfare Mix. *European Journal of Political Researc*, 83-105.
- Rosanvallon, P. (2004). *Refah Devletinin Krizi*. (B.Şahinli, Çev.) Ankara: Dost Kitap Evi.
- Röcke, A. (2014). *Framing Citizen participation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Sakınç, S., & Bursalıoğlu, S. A. (2014). Bütçelemde Demokratik Bir Değişim: Katılımcı Bütçeleme. *Electronic Journal Of Vocational Colleges*, 4(1), 1-10.
- Sarkar, M. (2015). The Importance of Children's Rights in Budgeting and Public Policy. *Proceedings of INTCESS15- 2nd International Conference on Education and Social Science*. 2-4 February 2015 İstanbul.
- Savaşan, F. (2014). *Piyasa Başarısızlığında Devlet Başarısızlığına Piyasa Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Matbaa.
- Seyyar, A. (2003). Sosyal siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele. *Ulusal Yoksulluk Sempozyumu*, 1.
- Sözer, A. N. (1994). *Türkiye'de Sosyal Hukuk*. Ankara: Kamu-İş Yayınları.
- Sözer, N. A. (1994). *Türkiye' de Sosyak Hukuk*. Ankara: Kamu-İş Yayınları.
- Strange, S. (1997). The Erosion Of The State. *Current History*.
- Sungur, A. (2016). Sosyal Koruma Ekseninde İşsizlik sigortası Uygulamalarının İncelenmesi ve Türkiye İçin Öneriler. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü .
- Şahin, D. (2010). Bütçeleme Sürecine Vatandaş Katılımı: Katılımcı Bütçeleme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 172-180.
- Şahin, d., & Temelli, F. (2019, Mart). OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Belirleyicileri: Panel Veri Analizi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 946-961.
- Şeker, F., & Çetin, M. (2012). Faydacı Refah Ekonomisi: Amartya Sen'in Eleştirisi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 277-303.
- Şeker, M. (2011). *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu*. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Şen, M. (2014). Hukuk Devleti İlkesi Bağlamında Sosyal Güvenlik Hakkı. *Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 183-200.
- Şenesen, G. G. (2008). Toplumsal Cinsiyete Bakış Açısından Politika Belgelerinin Bütçe ile İlişkilerinin Değerlendirilmesi. *Bütçe Sürecinde Parlemtentonun Değişen Rolü Uluslararası Sempozyumu*.
- Şenkal, A. (2005). *Küreselleşme Çağına Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Şenkal, A., & Saripek, D. İ. (2007). Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devletin Değişen Rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 146-175.

Tandircioğlu, H., & Yapıcı, F. (2016). *Küreselleşme Sürecinde Postmodern Bütçe Yaklaşımlarına Toplu Vir Bakış*. Vergi Raporu.

TEPAV. (2007). *İyi Yönetişim İçin Örnek Bir Model: Katılımcı Bütçeleme*. 03 6, 2022 tarihinde www.tepav.org.tr/upload/files/1271229711r9770.Iyi_Yonetisim_Icin_Ornek_Bir_Model_Katilimci_Butceleme.pdf adresinden alındı

Tepekule, U., Mastar Özcan, P., & Kayalidere, G. (2016). Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme : Türkiye Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2317-2331.

Tokoğlu, H. (2013). *Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Yönetimi Açısından Yeşil Bütçelemeye İlişkin Türkiye'deki Bütçe Uygulamaları*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon: Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Topgöl, S. (2013). Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 277-296.

Tosuncu, F. (2020). *Bütçe Sistemlerinde Dönüşüm ve Yeni Bütçeleme Yaklaşımları Çerçevesinde Türkiye Üzerinde Bir Değerlendirme*.(Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tsegaye, S., & Mekonen, Y. (2010). Budgeting For Children in Africa: Concept and Framework for analysis. *African Child Policy Forum*.

Tuz, A. (2010). *Küreselleşme Sürecinde Refah Devletinin Dönüşümü ve Sivil Toplum*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tüğen, K., & Özen, A. (2008). Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Anlayışı. *Maliye Dergisi*(154).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2022, 05 21). 2021-2023 Bütçe Hazırlama Rehberi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/10/2021-2023_ButceHazirlamaRehberi.pdf adresinden alındı

Uğur, A., & Yıldız, S. (2016). Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Ülke Deneyimleri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 272-292.

Ulugöl, S. (2018). *Belediye Hizmetlerinde Vatandaş Odaklı Yönetim Anlayışı Çerçevesinde Katılımcı Bütçe: Nilüfer Belediyesi Örneği*.(Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uluğ, F. (1998). Eğitim Sisteminde Değişime Yapısal Uyum Sorunları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*(14), 153-166.

Uluten, M. E. (2019). *Katılımcı Bütçe Uygulamasının Etkinliği: Uşak İl Özel İdaresi Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi).Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

UNDP. (2022, 05 22). *Belediyemiz III. Aşama Yerel Yönetim Destek Projesi Faaliyetlerinden Nasıl Yararlanabilirler?* Yerel Yönetim Reformu Projesi: <https://www.lar.org.tr/#1566804931296-4ff796a8-68dd> adresinden alındı

UNICEF. (2015). Belediye Bütçe Analizi. *Çocuk Dostu Bütçe Analizi Eğitim Notu*. Lüleburgaz, Kırklareli.

Uzel, Ç. (2017). Çevre Sorunları Önleme Kapsamında Kullanılan Vergi Politikası ve Türkiye'deki Güncel Durum Analizi. Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.

Vural, İ. Y. (2006). *Vergi Politikası ve Vergi Reformları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Wampler, B. (2007). A Guide to Participatory Budgeting. *Participatory Budgeting*, 21-54.

www.acikders.org.tr. (2021, 11 26). Orta Çağ Siyasal Düşüncesi: <https://acikders.tuba.gov.tr/pluginfile.php/1351/course/section/628/13.%20Hafta%20-%20Orta%20%C3%87a%C4%9F%20Siyasal%20D%C3%BC%C5%9F%C3%BCncesi%3B%20Aquino%20Thomas.pdf> adresinden alındı

Yalçın, A. Z. (2015). Yerel Yönetimlerde Katılımcı Bütçeleme. *Yönetim ve Ekonomi*, 22(2), 311-329.

Yay, S. (2014). *Sosyal Refah Devletinde Sosyal Yardımlar: Türkiye'de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Uygulaması*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yenigün, E., & Erdoğan, M. (2008). *Türkiye'de Sosyal Bütçe Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?* İstanbul: Tesev Yayınları.

Yılmaz, C. (2019). *Bütçeleme Sürecinde Yeni Bir Eğilim Olarak Katılımcı Bütçelemenin Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, C. (2019). *Bütçeleme Sürecinde Yeni Bir Eğilim Olarak Katılımcı Bütçelemenin Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M

Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Türkiye'de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi. *Toplum ve Hizmet*, 145-158.

Yontar, G. İ., & Özen, A. (2009). Katılımcı Demokrasi Anlayışında Bütçeleme: Katılımcı Bütçeleme. *Maliye Dergisi*, 10(156), 280-293.

Zeybek, Ş. (2019). *Sosyal Devlet İlkesi Bağlamında Devlet Yardımlarının Analizi: 2002 Sonrası Antakya Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

